ئاشنابوون بە نیچە

سەرپەرشتیاری پرۆژە:

ئەنوەر حسێن «بازگر» - لوقمان رەئوف

ئایدیا

گۆڤارێکی فکریی فەلسەفییە، گرنگی بە لێکۆڵینەوە و وەرگێڕان دەدات

خاوەنی ئیمتیاز: دەزگای ئایدیا

سەرنوسەر: ئەنوەر حسێن
a.bazgr@gmail.com
07701535029
جێگری سەرنوسەر: لوقمان رەئوف
lukmanraoof@yahoo.com
07701369792

تایپ و هەڵەچن:
باوان عومەر، دیلان دڵشاد
چاپ: چاپخانەی کارۆ

بەڕێوەبەری هونەری:
هەرێم عوسمان

نیچه و مەسیحیەت

کارل یاسپرس
وەرگێڕانی لەفارسییەوە: سەرهەنگ عەبدولڕەحمان

ژیاننامەی نیچە

توێژینەوە لە فەلسەفەو هزری نیچە تەنیا ئەو ساتە بە تێگەشتنی ڕاستەقینە دەگاتْ کە هاوکاتْ بەروونی لە ژیانەکەشی بدوێین، لەم بارەیەوە بە کورتی لەژیانەکەشی دەدوێن.

ڕووداوە گرنگەکانی ژیانی :- نیچە لەناوچەی ڕاکن هاتە دنیاوە. هەندێ لە باپیرانی چ لە بنەماڵەی باوکی و چ دایکی قەشە بوون. پێنج ساڵ بوو کە باوکی کۆچی دواییکرد، دایکی شوێنی خۆی گواستەوە بۆ نورنبێرگ، لەوێ لەنێو کۆمەڵێک لە ژنانی بنەماڵەکەیدا لەگەڵ خوشکەکەیدا کە دووساڵ لەو بچوک تربوو گەورەبوو. لەتەمەنی دەساڵیدا لەنورنبێرگ چووە قوتابخانەی (ناوەندی) لە تەمەنی چواردە ساڵیدا(1858)لە قوتابخانەی شەوانە ڕۆژی شولپفورتا وەرگیراو شوێنی نیشتەجێ بوون و خواردنیشی بۆ دابینکرا.

شولپفورتا قوتابخانەیەکی ئابڕومەندبوو کەبەوە بەناوبانگ بوو ئەمینداری دیاری زانستی مرۆیی زۆر بوو. لەتەمەنی بیستْ ساڵیدا(1864)نیچە خوێندنی قۆناغی زانکۆیی دەستْ پێکرد.دوو نیوە ساڵ لەشاری بۆن بوو پەیوەستْ بوو بەئەنجومەنی خوێندکارانی زانکۆیی فرانکۆنیاوە ، بەڵام لەساڵی(1865)دا لەو ئەنجومەنە هاتە دەرەوە، چونکە لەگەڵ کارکردن بە ئامانجەکانی نەدەگونجا. پاشان لەگەڵ مامۆستاکەی «ڕیچل» لە (بۆن)وە چوو بو لایپنزیک و لەوێ لەگەڵ

هاوڕێکەی (ئیروین ڕۆد)دا بوونە درەوشاوەترین قوتابی ئەو مامۆستا فیلۆلۆژییە و نیچە هەنگاوی نا بۆ دامەزراندنی ئەنجومەنی فیلۆلۆژی و نوسینەکانی لەوبوارەدا بڵاوکردەوەو تەنانەت لەپێش وەرگرتنی پلەی دکتۆرا بەتکای ڕیچل پێشنیاری مامۆستایی بۆکرد لە»بازل« .ریچل بۆ بازلی نوسیبوو زۆربـوون ئەو لاوانەی کەلەماوەی ئەم (39) ساڵەدا بەچاوی خۆم بینەری گەشەکردن و گەورەبوونیان بووم، بەڵام هەرگیز لاوێکم نەبینیوە، کەهێندە خێراو بەو تەمەنە کەمەوە وەکو ئەم نیچەیە.....بگات بەئەزموون. پێشبینی ئەکەم کە ئەگەر عومری درێژ بێت کەوادەبێ سەرەنجام بگاتە ڕیزی پێشەوەی فیلۆلۆگەکانی ئەڵمانیا، ئێستا تەمەنی بیست و چوار ساڵە. بەهێز و پتەو و تەندروست و جەستەو ڕۆحی دلێرە. لێرە لەلایپزیک بت و پەرستگەی هەموو فیلۆلۆگە لاوەکانە ، دەڵێ کەسێکی وا بەم شێوە عەجیبە، هەر بەڕاست سەیرەو لەهەمانکاتدا خۆشەویست و بێ فیز .... لەهەرکارێکدا کەبڕیار لای ئەو بێت سەرکەوتووە.

لەو کاتەدا دوو دەیە تا دەرکەوتنی شێتێتی تێدا مابوو. نیچە لەساڵی (1869) تا(1879) لەزانکۆی بازل مامۆستا بوو، وەکو بورکهارت شەش سەعاتیش لەدامەزراوەی پەروەردەیی وانەی دەوتەوە، دەرگای ماڵی ڕێزداران و متمانە پێکراوان بەڕوویدا ئاوەڵا بوو، لەگەڵ زانایانی دیارو بەناوبانگی بورکهارت لەوانە : باخوفن ،هویزلر، ڕۆتیمایر تاڕادەیەک نزیک بووەو لەگەڵیدا بوو بەهاوماڵ. لەلوتکەی تێکەڵاویدابوو لەگەڵ خەڵکیداو لەڕاستیشدا لوتکەی سەرانسەری ژیانیشی، کە تا کۆتایی تەمەنیشی هەر بەو سیفەتە مایەوە .دیدارەکانی لەگەڵ ڕیشاردو کۆزیما ڤاگنەر لەنێوان ساڵانی(1869و 1872)دا لە تریبیشنی نزیک لۆسرن بوو، پەڕتوکێکی نووسی و بڵاویکردەوە بەناوی (لەدایکبوونی تراژیدیا)و پاش ئەوە لەکۆڕی فیلۆلۆگەکان کرایە دەرەوە و بەچوونە پێش پەیوەست بوو بەڤۆن و ویلامۆووێتس .هەربۆیە خوێندکارە فیلۆلۆژیەکانی زانکۆی (بازل)یش وردە وردە لێی دور کەوتنەوە .لەساڵی (1873)دا هەڵمەتەکانی نەخۆشی دەستیپێکردو ناچاریکرد ساڵی خوێندنی(1876–1877)مۆڵەت وەربگرێ و بەشێکی گەورەی کاتەکانی لەگەڵ «پۆل ڕەی» لەماڵی مالویدافۆن مایزنبوگ لەسۆرنتۆ(لەئیتالیا) بەسەربەرێت لەساڵی (1879)دا لە تەمەنی سی و پێنج ساڵیدا نیچە بەهۆی نەخۆشیەوە بە ناچاری وازیهێنا. دووەمین دەیـەی(1879–1889) نیچە لەگەڕان بەدوای ئاو و

هەوایەکدا کەئارامی بەنەخۆشییە بە ئازارەکەی ببەخشێ لەسەفەر و گەڕاندا بوو لەشوێنێکەوە بۆ شوێنێکی تر و بێئەوەی بە هۆی گۆڕانی وەرزەکانەوە لەهیچ کوێ زیاد لەچەند مانگێ بمێنێتەوە، زیاتر ئەنگادین و کەناری دەریاو ماوەیەک لە ڤینیسیا بوو ،سەرەنجام چوو بۆ شاری تۆرینۆ (لەئیتالیا) لەزستاندا زۆربەی کاتی لە شاری نیس و لەهاویندا لەزیلس ماریا بەسەر دەبرد. هەڵاتوویەکی ئاوارەبوو کە بەسەرمایەیەکی سنوردارەوە لە ژوورێکی سادەو ساکاردا ژیانی بەسەر دەبرد، ڕۆژانە بەسەرگەردانی لەکێو و دەشتدا دەیگوزەراند کڵاوێکی لێوداری لەسەر دەکرد، تا چاوەکانی لەتیشکی خۆر پێ بپارێزێ و ڕووبەرووی چەندین ڕێبوار دەبوەوە .

پەڕتوکەکانی پێشووی نیچە -تراژیدیای تراژیدیا-و یەکەمین بەشی جەنجاڵیەکیان وروژاند :ئیتر یا بەسۆزو عیشقی دڵەوە مەقبول بوون، یان ڕێک و ڕاست ناپەسەند بوون، بەڵام نوسینەکانی دواتریشی سەرکەوتنیان بەدەست نەهێنابوو. ئەو پەڕتووکانەشی کە وشەی کورتی تێدابوون هیچی نەفرۆشراو نیچە کەوتە دەوەنی لەبیرچوونەوە. بە هۆی هەندێ مەرجی تایبەت لەگەڵ بڵاوکەرەوەکانی پەڕتووکەکانیدا توشی کێشەی ئاڵۆزیو سەر ئێشە دەبوو ، سەرەنجام هیچ ڕێگە چارەی نەما جگە لەوەی کە نوسینەکانی لەسەر ئەرکی خۆی بڵاو بکاتەوە تەنیا لەدواهەمین مانگەکانی تەندروستی لەڕووی نەست و ئاگاییەوە نیچە ناوبانگی دەرکرد کەتەنانەت بۆ سائێکیش هەرگیز بیری لێ نەکردبوەوە.

نیچە لە کارو پیشەکەی دەرکرابوو، ڕاستەوخۆ وەقفی پەیامی واقیعی کردبوو بەئاشتی لەدەرەوەی دنیا دەژیا ، بەڵام هەر کەحاڵی ڕوو لەباشبوون کرد، دڵەکوتێی بوو بۆ ئاووهەوای نوێی پەیوەند بەدونیای واقیعی لەساڵی (1883)دا کۆمەڵێک بەرنامەی کۆڕو وتاردانی لەلایپزیک ئامادەکرد ،بەڵام کۆڕی زانکۆیی بەهۆی ناوەڕۆکی دڵەڕاوکێ لەسەر نوسینەکانی، ئەو وانەو وتاردانانەی بەناشایستە دەزانی، نیچە هەروا لەدەرەوەی دنیا مایەوە و لەهەمانکاتدا کە بەردەوام بوو لەسەر کارەکەی، زیاتر گرژ دەبوو .

لە مانگی ژەنیوەری (1889)نیچە لەتەمەنی چل وپێنج ساڵیدا، بەهۆی نەخۆشی مێشکەوە لەپێکەوت و سەرەنجام لەساڵی (1900)دا مەرگ کۆتایی بەنەخۆشیە درێژخایەنەکەی هێنا .

دنیای نیچە

ئەو جیهانەی کەنیچەی تێدا دەژیاو تێیدا بەبینین و فەلسەفەو دەربڕینی ئەندێشەکانی خۆیەوە خەریکبوو، سەرەتا لە هەرزەکاریدا لەڕێگەی فەرهەنگی ئەڵمانی و قوتابخانەکانی ئەڵمانیاوە کە زانستی مرۆیی تێدا دەخوێندرا بە شاعیرانی ئەڵمانی نەریتی نیشتمانپەروەری ئەو وڵاتە ئاشنابوو .

ڕشتەی خوێندنی نیچە فیلۆلۆژی کلاسیک(یۆنانی و ئینالی) بوو ئەو لەم ڕێگەیەوە نەک تەنیا دەستی بە ئەندێشە گرانبەهاکانی ڕۆژگاری کۆن گەیشت بەڵکو لەکاتێکدا کە هێشتا خوێندکاری زانکۆ بوو خۆشبەختانە بە حەقیقەتی واقیعی ئاشنابوو .سیمینارە فیلۆلۆژییە کلاسیکیەکانی ڕیچل لەبارەی هونەری شیکردنەوەی فەلسەفی نمونەی نەبوو کەسانی جیاوازی بەدەر لەفیلۆلۆگیش لەپزیشکان بەشداریان دەکرد تا (شێواز) فێربن ئەو شارەزایی و دیدەی کە ریچل برەوی پێدەدا لەگەڵ گشت زانستێکدا لەم هونەرەدا بەشداری هەبوو کە واقیعی لەناو واقیعی و حەقیقەت لەساختەیی و ناسینی بە بەڵگە لە گومانی پەتی و دڵنیایی بەرچاو لەباوەڕی زهنی جیا بکاتەوەو جیاوازییان لەنێواندا بکات .

کەسێ دەتوانێ لەپێکهاتەی ناسینی زانستی تێگەیشتنی ڕوون بەدەست بهێنێ، کە بزانێ چ شتێ لە نێوان زانستەکاندا هاوبەشە، لێرەدا بوو نیچە سەرنجی دەدایە سروشتی خودی هەموو لێکۆڵەرێکی زانا: کێشمەکێشی ڕەخنەی بێ کۆتایی لەگەڵ بیروڕاکانی خۆیدا ،سۆزو ڕەونەقی سادە و بێ خەوش.....

نیچە لە تەمەنی بیست و پێنجساڵیەوە تا کۆتایی تەمەنی لە وڵاتانی تر بە سەر بردو بیست ساڵی ڕەبەق ئەڵمانیای لە دەرەوە دەبینی، ئەمەش گۆڕانی هێنا بەسەر دنیابینی ئەودا وەکو ژیان لەسەر سنورەکانی وڵاتێک ،تێڕامانی ڕەخنەیی ئەوی تیژترکرد و بەتایبەتی لەکۆتایی ئەو قۆناغەی کەببوە مەترسی ئاوارەیی لەئەنجامی سەفەرە بەردەوامەکانیدا ئەگەری ئەوەی دایە کەفەرمانی باو و نەریت باشتر دیاری بکات، گۆڕان بەردەوام هەستەکان دەجوڵێنێ و توانا بە کەسایەتی دەدات لە ئاسۆیەکدا بژی کەهەمیشە بەرفراوانتر دەبێت و هەر شتێ کە جەوهەری ڕاستەقینەی هەبێت، چونکە هەستی هەر کەسێ بۆ نیشتمانەکەی بە دورکەوتنەوە لێی بە توندی دەگیرێ لەسەر خۆشەویستی بۆ زێدی سەرەکی

یان نەفرەت لێی زیاد دەکات.

نیچه تەنانەت کاتێ که هەرزەکارە خۆی به فەلسەفەوە خەریک دەکات له گەنجێتیدا شۆپنهاوەر به تاکه فەیلەسوفی ڕاستەقینەی دەزانێ و تێگەیشتنه سوننەتیەکانی فەلسەفە لەلانگەو ئەشپیر تایشموله و دورینگ و (ئیدوارد) فۆن هارتمان وەردەگرێ ،لەنێو فەیلەسوفه گەورەکاندا تەنیا بەرهەمەکانی ئەفلاتونی ئـاڕادەیـەک بەکۆمەڵ خوێندوەتەوە و پاشان که لەدیدی فیلۆلۆژی ئەوانه دەخوێنێتەوە (بەوتەی خۆی) دەکەوێتەترسەوە، که ئەوەی لەبارەی ئەفلاتونەوە دەیزانێ، کەمێکه(نامەی 22ی ئۆکتۆبەری 1883بۆ ئۆربک) جەوهەرو ناوەڕۆکی ئەندێشەی فەلسەفی لەخوێندنەوەی ئەم نوسینانه فێر نەبووە، بەڵکو بەپلەی یەکەم له ورد بوونەوەو چاودێری جیهانی یونانی سەردەمی پێش سوقرات-واته فەیلەسوفانی پێش سوقرات و له هەمویان زیاتر تئوگینس (شاعیری پرسەنامەی سەدەی شەشەمی پ.ز) و شاعیرانی تراژیدی نوسی و سەرەنجام (مێژوونوسی گەورەی.. سەدەی پێنجەمی پ.ز) تۆکۆدیدس وردەوردە فەراهەم بوەو گۆشکراوە ،نیچه بەهۆی پەیوەندی بەمەسەلەی فیلۆلۆژی رووداکاته خوێندنەوەی دیوگنس لائرتیوس (بیرەوەری ڕوانینی سەدەی سێ یەمی زایینی)، بەڵام هەرگیز نوسینی فەیلەسوفه گەورەکانی بەتەواوی نەخوێندوەتەوە زیاتر زانیاری خودی له سەرچاوەی دەستی دووەم وەردەگرێ. لەگەڵ ئەمەشدا لەتوانایدایه بچێته قوڵایی پڕۆگرامی سەرەکی و ئەوپەڕی هۆشی هەمیشه وشک ، کەبەهۆی سونەت و گێڕانەوە بەنەوەکانی دواتر گەیشتوە به پەیڕەو کردن له سروشتی خۆی ،هەموو ساڵێ بۆگەیشتن بەمەسەلەی حەقیقەت و ئەسڵی فەلسەفە سورتر دەبێ .بەشێوازی فەلسەفەگەری خۆی ،به شاعیرانیش هەمان قەدرو ڕێزیان لێ دەگرێ که به وان به مانای تایبەت به فەیلەسوف ناونراون لەگەنجێتیدا بەخوێندنەوەی هۆلدرلین بەتایبەتی هۆنراوەکانی ئەو و ئۆمپدوکلس وهوپریون سەرمەست دەبێت و پاشان بەخوێندنەوەی مانفرێد نوسینی بایرۆن، لەدوا ساڵەکانی تەمەنیدا دەچێته ژێر کاریگەری دیستۆفسکی .

پەیوەندیشی لەگەڵ مۆسیقادا تەنانەت لەمەش قوڵتر و ڕیشەدارتر و چارەنوسسازترە .هیچ فەیلەسوفێکی تر ئەمەنده تەواو لەمۆسیقا تێر ئاوو هێنده

شێتی نەبوە .نیچە تەنانەت لەگەنجێتیدا بە مۆسیقا دێتە کەیف و خۆشی ئامادەیە تەمەنی خۆی بکاتە قوربانی مۆسیقای ڕیتشارد ڤاگنەر .بێ قەیدو مەرج دڵبەندی ڤاگنەرە و لە کۆتایی تەمەنیدا دان بەوەدا دەنێت کە (لەکۆتاییدا من مۆسیقا زانێکی پیرم کە جگە لە سەداو نەوا جێگەی تر مێشکم ئاسودە ناکات)(نامەی 22ی ژەنیوەری1887 بۆگاست)لەساڵی (1888)دا دڵبەندی بۆ مۆسیقا تەنانەت توندتر دەبێ و دەنوسێ (مۆسیقا ئێستا کۆمەڵێ ئەزموون بەدیاری بۆمن دەهێنێ کەلە ڕابردودا نەبووە , من دەباتە ئەندێشە و لە خۆییم جیادەکاتەوە ... و بەمکارە هێزم دەداتێ لەدوای هەر شەوێ مۆسیقا سپێدەیەک لێوڕێژ لە تێڕامان و ئەندێشەی مەحکەم دێت ژیانی بێ مۆسیقا هەڵەیەکی پەتییە ،سەختی و دژواری و دورخستنەوەیە)(نامەی 15ی ژەنیوەری 1888بۆگاست). بەڵام هەمان نیچە بەهەمان گەرم و گوڕی هەروا ڕووی لە مۆسیقا وەرگێڕا .لەساڵی (1886) دەربارەی ساڵانی پاش (1876)بەم شێوەیە دەنوسێ (یەکەمین کارم ئەمەبوو کە بە ڕاشکاوی و بە شێوەیەکی ئوسوڵی خۆم لە هەموو مۆسیقایەکی ڕۆمانتیکی بێ بەش بکەم -واتە ئەو هونەرەی کەپڕە لە گومان و پڕە لە نواندن و پڕە لە گەرم و گوڕی کە هێز و شادمانی لە ڕۆح هەڵدەگرێ و جۆرەها حەسرەتی نادیار و شەهوەت دەوروژێنێ هەمیشە تا ئەمڕۆ ئامۆژگاری من بۆهەمووئەو کەسانەی کە پیاوانە پێ لەسەر پاکیزەیی ڕۆح و دەرون دادەگرن ئەمە بووە، کە (بەئاگابن لە مۆسیقا) داوەریەکانی نیچە دەربارەی مۆسیقا ،هاولایەنە لەگەڵ ئەو نەریتە کۆنەی دژی مۆسیقایە لەفەلسەفەدا. دەنوسێ: (لە مۆسیقادا هیچ دەنگێ نییە توانای دەربڕینی کەیف و بێئاگایی ڕۆحی هەبێ، مۆسیقا دەیەوێ حاڵەتە دەرونیەکانی فاوست و هاملێت و مانفێرد بەرجەستە بکات، بەڵام لەم کارەدا ڕوح وەلادەنێ و تەنیا حاڵەتە شۆکەکان دەگوازێتەوە) دیسانەوە دەنوسێ شاعیر باڵاترە لە مۆسیقازان ،چونکە خیتابەکەی بۆ سەرجەم ئادەمیزادەو لەم ڕووەوە خواستی باڵاتری هەیە لە خواستەکانی بیرمەندو تەنانەت لەویش باڵاترە :بیرمەند تازەترین پشوی هێزی کەسی ڕاستەوخۆ بە شێوەی ناوەند دەخوازێ ،ئێمە نەچێژ وەرگرتن و خۆشی بەڵکو بە شەڕێکی پێویست واز بە سەرجەم شۆفێرەکانی خودی میحوەرەکە دەهێنین. نیچە لەو باوەڕەدایە کە (گەشەی

خەوشدارو پڕ کەم و کوڕی و ئەنانەت موتەعەسیبانە هێزی تێگەیشتن و لاوازی و دانبەخۆداگرتن بۆ پارێز لە ڕق و کینەو بوختان، لەوانەیە بەرهەمی بێ ئەرتیبی بەناوبانگە بۆ مۆسیقا)مۆسیقا (مەترسیدارە) (ئارەزووی بۆگەندەڵی و گومڕایی و بەرپاکردنی مەرجەکانی مەسیحی .....هاوکات لەناوچوونی پاکیزەیی ڕۆح و ئاژاوەی خەیاڵی چینی دڵ) نیچە ڕاستەوخۆ سەرنج کێش و شکستخواردوی مۆسیقایە ....ئەواوی دەزگای عەسەبی -وئەنانەت گەوهەری ناخی - ئەو بە ڕادەیەک خاوەنی چۆنیەتی مۆسیقایە کە ئەوی داماوو بێچارە کردوە، بەڵام مۆسیقا لە هەمانکاتدا ملۆزمی فەلسەفەکەیەتی، بیرکردنەوەی ئەو چەند فەلسەفی تر بێ چۆنیەتی مۆسیقا تیدا کەم دەبێتەوە نەک تەنیا فراییندە فکریەکانی بەڵکو ئەزمونە عیرفانیەکانی لەوجودیشدا بەدەر لە مۆسیقاو دژی مۆسیقایە ، نیچە ئەو کەرەستەیەی کەدەیەوێ لەفەلسەفەکەیدا بە کاریهێنا بەشێوەی تایبەتی خۆی لە سەرچاوەی ترەوە وەریدەگرێ ماوەیەک بەرلەوە ڕێزێکی زۆر لەچەند نوسەرێکی فەرەنسایی -لاروشفوکو، فونتێل ،شامفور، لەسەرووی هەموویانەوە، مۆنتی پاسکال و ئیستاندال -دەگرێ توێژینەوەی دەروونناسی بۆ ئەو دەبێتە وەسیلەی فەلسەفەگەری بەڵام نەک شیکردنەوەی بەرهەمی دەروونناسی ئەزمونی کە لەسەر پایەی(عیللەت و مەعلول)دەڕوانـە پێش ، بەڵکو شیکردنەوە لەسەر بنەمای دەروونناسی کۆمەڵایەتی و مێژوویی کەسود لە Verstehen (ناخ تێگەشتن) وەردەگرێ.

هیچ شتێ لە دنیادا لای نیچە خاوەنی قەدرو گرنگی گەورە پیاوان نیە کە هەندێ جار دەیگەیاندنە ئاستی خودایەک و هەندێ جار تا ئاستی شەیتان دەیهێنانە خوار. نیچە گەورەیی بێ چەندو چوون و بێ دوودڵی لە گۆتەو ناپلیۆن و هراکلیتۆسدا دەبینێ.سوقرات و ئەفلاتون و پاسکاڵیش بە گەورە پیاو دەزانێ ، بەڵام هێندە بە گومانەوە کە دەبێ ئەوان وابەستە بەمەی کە لە چ کۆمەڵە مەرجێکدا خۆیان دەربخەن ،لە لایەنی جیاوازە هەڵیان بسەنگێنێ .پۆڵس قەدیس و ڕۆسۆ و ئەقریبەن لۆتەریش بۆ هەمیشە ڕەتدەکاتەوە ،بە ڕاسنگۆیی و بێگەردیە وە ستایشی تۆکۆدیدس و ماکیاڤیلی دەکات .

نیچە کاتێ دەگاتە قوڵترین ئاستی ئاگایی مێژوویی کە پەیوەندیەک دەبینێ

لەنێوان بیر کردنەوەو چارەنوسی لەلایەک و لەلایەکی ترەوە گەورەپیاوان کە هەمان کێشەو دڵنیگەرانی ئەویان هەبووە و لە گەڵیدا لە قەڵەمرەو مەعنەوییەتدا دەژیان .دەنوسێ :(لەخۆبایی بوونم بۆ ڕەچەڵەکمە...ئەو ژینگەیەی کەلێی دەژیم هەمان ئەو ژینگەیە کە زەردەشت و موساو موحەمەدو عیساو ئەفلاتون و برۆتوس وئەسپینوزاو میرابۆی هەژاند...) (کاتێک کەباس لە ئەفلاتون و پاسکال و سپینۆزاو گۆتە دەکەم ،دەزانم کە خوێنی ئەوان لە دەمارە کانمدا بە تەوژمە) نیچە هەروا لە باو باپیرانی (هراکلیتوس وئەمیدوکلس وئەسپینوزاو گۆتەی)دەدوێ.

نیگاری نیچە: ڕاپۆرتی هاوڕۆژگارانی نیچە ڕاستەوخۆ نیگاری ئەو دووچاری خوارو خێچی دەکەن یا لە دیدگایەکی نەشیاوەوە دەڕواننە هاوشێوەکانی نێوان ئەو ئامانجەکان یا دژە ئامانجەکانی سەردەم دەدۆزنەوە، یاخود لە بارەیەوە بە پێوانەی دەم هەڵبەس داوەری دەکەن و وەک بڵێ لە ئاوێنەی شکاودا ببینن .وێنە ئەو ئامانجەی کە خوشکەکەی لێی دەڕوانێ بەو هەموو جوانی و شکۆەوە هەمان چارەنوس کە لەواقیعەوە دورە کە نیگاری واقیع بینانە تر بەڵام نەشیاوو بەپەلەو ترس وروژاندنی لەلایەن هاوڕێکەی ئاوڕێک بەدەست دەدات .ئێمە لە هەردووکیان بە تایبەت بە بەڵگەی سەلمێندراوی هەندێ ڕووداوەکان، سوپاس گوزارین، بەڵام ئەو کەموکوریانەی کەدەیان بینین موشتاقی بیستنی تەنانەت پێش لەپێ کەوتوترین ڕاپۆرتی هەرکەسێ دەکات کە نیچەی دیوە یا قسەی لەگەڵدا کردوە . ئەم تاریفە تەواوە، بەڵام سەرگەردانکەرە هەڵبەتە خاڵێکی باشە بۆ دەست پێکردن بەوێناکردنی سیمای نیچە، بەڵام کەموکورتی و نادیاری تێدایە وێنەی تەواوەتی نادا بەدەستەوە.ڕاپۆرتی هاوچەرخەکانی دەبێ لەرێگەی بەراوردکردنی بەڵگە کەسیەتیەکانی (نامەو نوسین ویاداشتەکانی خودی نیچە)وە ڕاست بکرێنەوە بەسەرنج دان لەئاوازی فەرامۆش نەکردنی هەرشتێ کەلێی بەجێ ماوە لەم بارەیەوە سەرنج بدرێتە دێری دواهەمین نامەکانی ....تەنانەت ئەمڕۆ وێنەی نیچە هێشتا شێوەیەکی بەرجەستە نادات ، ئەو بەو وێنانە بەر جەستە دەبێت کە پێناسیان دیار نیە. ویڕای ئەمەش ئێمە ئەم پەیامبەرە دەبینین کە بەردەوام بۆ پێشەوە هەنگاو دەنێ چاومان لێیە کەبەرەو لوتکە بەدەست نەگەیشتوەکان بەرز دەبێتەوە ، دیسانەوە دێتەوە بەرچاو، چونکە پیاوێکە کەسەربەخۆ ژیاوە و توانای

ئێگەیشتنی ژیانی ناوەوەی خۆی هەبووە.

نیچە لەژیانی ئاساییدا -لەکارو پیشەو کۆمەڵدا -دورەپـەرێـز بوو نەهاوسەرگیری دەکردو نەقوتابی و پەیڕەوانی هەیە هیچ حەوزەیەکی چالاکی لە دونیادا بۆخۆی دروست نەکرد ، ناتوانین بڵێن هاوڵاتی چ وڵاتێکە، چونکە لە هیچ شوێنێ جێگیر نەبوەو بێ ئامانج لەشوێنێکەوە بۆشوێنێکی تر ڕۆیشتوە ،دەڵێی بەدوای شتێکدا گەڕاوە کە هەرگیز ناتوانێ پێی بگاتْ ئەم جۆرە(اسنپنا) بوونە لەدەرونیدا جێگیربووە شتێکە تایبەتمەندی فەلسەفەکەی نیچەیە .

یەکەمین قەیران کەڕووی تێکرد لەساڵی (1865)دا لەشاری بۆن بوو گەرچی گرنگیەکەی دیار نەبوو تەنیا گۆڕانی لە شێوەی ژیاندا دروستکرد ئەوی خستەسەر ئەوەی بەهەنگاوی بڕیاردەرانەوە بەو ڕێگەیەدا بڕواتْ کەچارەنوس بۆی دیاری کردبوو نیچە پەی بەوە برد کەژیانی خوێندکاری و چالاکی هەمەجۆرو ئەندام بوونی لەئەنجومەنی خوێندکاران و کامڵ بوونی لە ڕێگەی ڕاکێشانی زانیاری و ئەگەری ڕێگە دۆزینەوە بۆکاری زانکۆ هەرگیز ئەوی ڕازی نەکرد .ژیان لە دیدی ئەوەوە نەکامەرانی و هەمەڕەنگی بوونە مەسەلەی پەیڕەوکردنی بنەمایەکی پێشتر جێگیرکراو وێڕای ئەمە سەرنجی دا شێوازێکی لەژیان گرتوەتە بەر کەناتوانرێ ئەو لەگەڵ خواستەکانی ژیانێکی جدیدا بگونجێنێ ، یەکەمین جاربوو کە دیدەکانی بەچەشنێکی شایستە ئامانجی خۆی بپێکێ،هەرچەندە تەنانەتْ بەلای خۆشیەوە ڕوون نەبوو کەچ شتێ بوەتە هۆکاری ئەمەو پێش بینیەکی لەو شێوەی هێناوەتە ئارا، ئەم شەپۆلە بەتەواوی هەستْ پی نەکرابوو گەرچی ئەمڕۆکە لەرێ ی نامەو ڕەفتارەکانی نیچە دیاری دەکرێ ڕێڕەوی دواتری ژیانی لەو ساڵەدا وردە وردە ڕۆشن وجێگیر بوو :-بە جۆرێک کەوتە چالاکی کە دواتر لەنێوان گۆڕانکارییە بەردەوام تازە و بەهێزی ئەو لێخوڕەی کەهەمیشە خوازیاری ئەوەبوو ئاواتەکانی زیاتر بێنە دی وئامانی نەبوو، نیچەی گەیاندە جەوهەرو حەقیقەتی وجود.

مەسەلەکە ئەمەیە کەئایا سەرچاوەی ئەفرێنەری ژیان لایەنگری کەسێکە کەجورئەتی ئەم هەنگاونانە زیادەڕەوەی هەبێ، دەتوانێ زادەی سەلماندنیش بێ-واتە بابەتێکی چاک کەلەبەرامبەر هەرجۆرە پرسیارێکدا بدرەوشێنەوە؟

ئەم بابەتْ و ڕوانینە جێگرە، بەپێچەوانەی رابـردوو، ئیتر لەخوداوە

سەرچاوە دەگرێ، نەلەکەسە بەڕێزو پیرۆزەکان ونەلەکەسێ (لەسەر سەری من) تەنیا دەبێت لەداهێنانی خودی تاکدا سەرچاوە بدۆزێتەوە. لانی کەم دەبێ ئێستا دەستیاوبێ، بەڵام نەک بەوانەی مەنفی، بەڵکو بەوانەی جێگیر: کارکردن بەماف، لایەنی چاکەو خراپە، ئیتر ئەو خۆی زەلیل بووەو هەست بەرێزگرتن ناکات: ئەو بۆخۆی رێزە، چارەنوسی مرۆڤ لەبەردەستی ئەودایە.)

ئەمە بۆخۆی توێژینەوە یاشیکردنەوەی دەرونە کەلەرابردوودا تێڕامان بۆ کۆمەڵە سیمایەکی دیاریکراو بەسەر زمانی نیچەوە بووە، وا دەردەکەوێت بەو توێژینەوانەی کەلەگەڵ دوو گۆڕانکاری گەورەی ساڵی 1876 و1880دا بەیانکراوە، هاولایەن و هاوڕایە.

(1) لەساڵانی پاش 1876دا نیچە ڕایدەگەینێ کەلەرابردودا هەندێ ڕای هونەری لەجۆری میتافیزیکی بەسەر نوسینەکانیدا زاڵبووە، بەڵام ئێستا ئەو باوەڕەی واز لێهێناوە دەڵێ؛ (باوەڕی خورافی بەهۆشیاری) بەڕاست لەقەڵەم دەدەم. (ئێستا بۆیەکەمین جار دەتوانم بەبیروڕایەکی سادە بەژیانی مرۆڤ بگەم.) و لەنامەیەکدا دەنوسێ؛ (ئەمە سەراسیمەسازی هەموو شتێکی راست و سادەیە، ئەمە شەڕکردنە لەگەڵ عەقڵ بەهۆی عەقڵەوە..ئەمە بوو منی نەخۆش و نەخۆشترکرد..ئێستا هەموو ئەوەی لەوەی من نییە، دۆست و دوژمن و داب ونەریت و ئاسودەیی و پەرتوک، هەموو لەخۆم دور دەخەمەوە.) (نامەی 15مایسی 1878 بۆ ماتیلدە مایر).

لەبنەمادا دیدی نیچە باوەڕی بەمەیە کەتائێستا بەڕاستی خۆی دۆزیوەتەوە، پێشتر دەربارەی فەلسەفە و فەیلەسوفان قسەی دەکرد، وەلێ ئێستا وردە وردە فەلسەفەگەری دەکات. (ئێستا جورئەتی ئەوەم هەیە دوا بە دوای زانست بڕۆم وخۆم ببمە فەیلەسوف. پێشتر فەیلەسوفەکانم دەپەرست). (نامەی حوزەیرانی 1878 بۆفۆکس). هەروەها دەڵێ خۆم لەسەدایەک هەنگاو بۆ یۆنانیەکان نزیکتر دەبینم ئێستا کە(خۆم دەژیم لەهەموو وردەکارییەکان و لەبابەتی زانستیشدا لەهەڵداندام، هەروەکو چۆن لەرابردودا بەتەواوی داناو زاناکانم دەپەرست وبتم بۆ دادەتاشین) (نامەی-16 1878 بۆ ماتیلدە مایر)

(2) دووەمین هەنگاو، نیچەی لە (بیابانی بێرهۆت) کردە دەرەوە

وگەیاندییە ئەفراندنی ڕوانینێکی جێگرو نوێ و دیارە دەبوایە بەرهەمی قوڵتری هەبێ و لەسەرەتادا لەبواری سروشتیدا ئەو نمونانەی کەڕادەگەیەنرا، ناڕۆشنترو نادیارتربێ، نیچە لەم بارەیەوە بەئاگاتر دەبێ و زیاتر دەرک بەشنەکان دەکات، شێوەی قبوڵکردنی ئەم فرمانە لەنێوان ساڵانی 1880و1883دا دەردەکەوێ وهێدی هێدی پەروەردە دەبێ.

لەوچاو پیاخشاندنانەی کەبەسەر دیدەکانی نیچەدا کردمان، سێیەمین قۆناغ لەهەموویان بەرجەستەتر بوو. تەنیا ئەم قۆناغە شێوە فەلسەفەگەری دواتری ئەوی بەتەواوی ڕەسەنایەتی دەرخست، بەڵام لەلایەکی ترەوە هەمان قۆناغیش باسکردنە لەگەورەترین دژواری حەتمی لەئەندیشەی ئەودا..هەڵبەتە پەیوەندی نێوان گشت قۆناغەکان بەرچاو دەکەوێ، چونکە ئەوە دەبێ لەدوای ماوەیەکی درێژ بەکەماڵ بگات، تەنانەت کاتێ کەبەزەحمەت هەستی پێبکرێ، دیسانەوە هەمیشە وجودی هەیە، وئەوەی پێشتر دەرکەوتوە، پاشان لەبەردەکرێ...

گەر سەرنج بدەینە ئەمانەی باسمانکرد ڕەگەزێکی جێگر دەبینین کاتێ کەنیچە ڕوانیە رابـردو، بەجۆرێکی قەناعەت پێهێنەرانە دەڵـێ؛ کەیەکەمین هەوڵەکانی ئەو لەبنەمادا لەگەڵ کۆتایی فەلسەفەکەیدا یەکە، لەساڵی 1888دا خۆی کتێبی (لەدایک بوونی تراژیدیا) دەخاتە بەر رەشەبای رەخنە، بەو بەڵگەیەی کە (میتافیزێکی هونەری) و(دڵداری میتافیزیکی) و (رومانیزمی) تێدا دەبینێ، بەڕاستی لەقەڵەم دەدات. لەگەڵ ئەمەشدا لەجەوهەردا و لەجەستەی لەدایک بوونی سەرلەنوێ دیونوسوس، عونصرێک دیاری دەکات.. لەنوسینەکانی رابردووی خۆیدا هەمان ئەو بزاوتانە دەبینێ.. کەهێشتا پاش چەندین ساڵ دەیهەژێنێ، هەروەها دەنوسێ (کاتێ مەکتوبەکانم دوبارە خوێندەوە..زۆر ماندوو بووم کەبینیم هێشتا خاوەنی گشت ئەو بزاوتە بەهێزانەم فراوانی و چڕوپڕی بەدەستهێنابوو.. من هەمیشە لەگەڵ بەبەراورد تەرح وبەرنامەی سەرەکیم..ژیاوم) (نامەی هاوینی 1884 بۆ ئاروبک)

لەڕووی وێنەشەوە نیچە لەسەرەتای ژیانیدا نەک تەنیا دەیوت کەچی دەیەوێ ببێ، بەڵکو پێشبینی دەکرد کەبەراستی چی دەبێت، تەنانەت لەپێش ساڵی 1876، وەکو بڵێی لەپێشەوە هەستی بەکۆتایی کارەکەی خۆی کردبێ،

نوسی؛ (تەنیایی ترسناکی دواهەمین فەیلەسوف! سروشت دڵڕەقە بەرامبەری و داڵاشەکان بەسەر سەریدا دەسوڕێنەوە) هەر لەوکاتەدا بوو کە(وشەکانی دواهەمین فەیلەسوف)ی بەسەر خۆیدا دابەش کردو نوسی؛ (من خۆم بەدواهەمین فەیلەسوف دەزانم، چونکە دواهەمین مرۆڤم! هیچ کەس جگە لەخۆم قسەم لەگەڵدا ناکات و هاوارم وەکو هاواری کەسێک لەسەرە مەرگدا دەگات بەگوێم ! تەنیاییم بەهۆی ئێوەوە لەخۆمدا پەنهان دەکەم و بەدرۆوە بەنێو قەرەباڵغی خەڵک رێگە بۆخۆم دەکەمەوە، چونکە دڵم .. ترس و خۆفی تەنیاترین تەنیاییەکان نادرەوشێنەوە و وام لێدەکات هێندە قسەبکەم کەبڵێین دوو نەفەرە.)

سەرەنجامیش لەنوسینەکانی گەنجیەتیدا (1858–1868) بە ئەوپەری سەرسامیەوە دەبیینن کەئەو تەنانەت لە رۆژگاری فیدراڵیشدا ئەفکارێک دەردەبڕێ، کە داوتر دێنە ناو فەلسەفەکەشیەوە.

سەرچاوە:

(نیچەو مسیحیت)، کارل یاسپرس، عزت الله فولادوند، انشارات سخن– چاپ اول:1380

نیچەو
فیمینیزمی هاوچەرخ

نوشین شاهندە

لە فارسییەوە: محەمەد کەریم

بۆچی فیمینیستەکان مەیلیان بەلای فەلسەفەی نیچەدا هەیە، لەکاتێکدا وا بەناوبانگە کە دژی ژنە؟ ئایا دەتوانرێ فەلسەفەی نیچە لە وتە پڕ لەسوکایەتییەکانی دەربارەی ژنانو دژایەتییەکانی بۆ جوڵانەوەی فیمینیستی ئەوروپای مۆدێرن جیابکرێتەوەو ئەو فەلسەفەیە بەپشتیوانییەک لەفیمینیزمی هاوچەرخ لەقەڵەم بدرێ؟

ئایا فەلسەفەی نیچە دەتوانێت بۆ تیۆری فیمینیستی سوودمەندبێت؟ ئایا فیمینیستەکان دەتوانن سود لەڕەخنەکانی نیچە دەربارەی مێژووو بیری فەلسەفی بۆ ڕێگرتن لەهاتنەناوەوەی ژنان بۆ ناو ئەو مێژووە، وەربگرن؟ بۆچی فیمینیستەکان مەیلیان بەلای فەلسەفەکەی نیچەدا هەیە، ئەوان چی لەخوێندنەوەی بەرهەمەکانی نیچەو بیروباوەڕەکانی بەدەستدەهێنن، ئەمانە ئەو پرسیارانەن کە هەوڵدەدەین وەڵامیان بدەینەوە.

بەشێوەیەکی گشتیی فیمینیستەکان، پەیوەندییەکی جۆراوجۆرو گۆڕاویان لەگەڵا فەلسەفەی نیچەدا هەیە، هەندێکیان، دەربارەی سودمەندیی فەلسەفەی نیچە بۆ فیمینیزمی هاوچەرخ قسەدەکەنو هەندێکی تریان قسە لەزیانبەخشیی ئەو فەلسەفەیە دەکەن، دەتوانین بڵێین لێرەشدا، هەروەکو باقیی بوارەکانی دی، هەمان ئەو تەمومژو ناکۆکییە بەدیدەکەین کە لەسەراپای وتەکانی نیچەدا بوونیان هەیەو لەڕاستیدا هەمان ئەو تەمومژەیە کە وێڕای دژوارکردنی تێگەیشتنی ڕاستو دروست لەبیروباوەڕەکانی نیچە، بوەتە هۆی سەرهەڵدانی ڕاڤەو گوزارشتی جیاواز سەبارەت بەبۆچوونو بیروباوەڕەکانیو لەئەنجامیشدا بوەتە هۆی ئەکتیڤیو تازەیی ئەو بیروباوەڕانە. ڕەنگە گرنگترین کاریگەرییەک کە نیچە لەسەر بیری سەدەی بیستو دوای ئەوەش هەیبێ ئەوەبێ، کە نیچە بوو بە ئیلهام بەخشی مامەڵەو بیری نوێ، ئەم قسانە دەربارەی کاریگەریی نیچە لەسەر

فیمینیزمی هاوچەرخیش ڕاستن. خودی فیمینیستەکانیش دەربارەی پەیوەندیی نێوان (نیچەو ژن)، لەدەوری ئەو مەسەلەیە کۆبوونەتەوە کە دەبێ چۆن وتەکانی نیچە دەربارەی ژنانو ژنێتی راڤە بکرێن. ئەوەی فیمینیستەکان لەم بارەیەوە بەدییان کردوە، ئەوە روخساری پڕ لە سوکایەتیو گاڵتەجاڕیی وتەکانی نیچە نییە، بەڵکو ئەوە هەوڵی (ئەو)ە بۆ بەدەستەوەدانی شێوازێکی نوێ لەگوتارو نوسینو فیکر، کە دەتوانێ بۆ فەلسەفەی فیمینیستی زۆر سودمەندبێ، لەڕاستیدا دەتوانین بڵێین کە ((بەسودترین لایەنی نوسینەکانی نیچە بۆ فۆرمەڵەبوونی فەلسەفەی فیمینیستی، لەهەڵوێستی ڕاشکاوانەی ئەودا نییە دەربارەی ژن، بەڵکو دەبێ لەشێوازو هەوڵی نیچەدا بۆ خستنەڕووی فەلسەفەیەک دەربارەی لەشو ئاشکراکاریی ئەو دەربارەی خوازەکانی گوتەی فەلسەفیو شێوەی تایبەتی نیچە بۆ هەڵوەشاندنەوەی پێشداوەریی (نێرانە) لەبیروعەقڵی خۆرئاوادا، بدۆزینەوە)) (کیث ێنسل- پیرسون، 1375: ص 243-244).

لەم نوسینەدا، ئێمە دەربـارەی هەندێ لەبنەماکانی فەلسەفەی نیچە قسەدەکەین کە فیمینیستەکانی بەلای خۆیدا ڕاکێشاوەو چەند رێگەیەکی بۆ پێشخستنی بزوتنەوەی فیمینیستی لەبەردەمیاندا ئاوەڵاکردووە، بەڵام بەرلەوە ئاماژە بۆ راڤەکانی درێداو فۆکۆ دەکەین، سەبارەت بەبیروبۆچوونو ئەندێشەکانی نیچە، لەبەرئەوەی ئەم دوانە سەرەتاکانی سوودوەرگرتنی فیمینیزمی هاوچەرخیان لەبیری نیچەدا فەراهەمکردووە.

زەمینە فەلسەفییەکان

زەمینە فەلسەفییەکانی گەشەکردنی ئەو فیمینیزمەی کە کاریگەریی نیچەی لەسەرە، زیاتر قەرزاری ئەو کارانەیە کە فەیلەسوفە فەڕەنسییەکانو لەوانیش جاک درێدا- Jaques Derida و میشیل فۆکۆ 1984 -1926) Michel Foucault) سەبارەت بە بەرهەمەکانی نیچە ئەنجامیانداوە، ئەم دوو فەیلەسوفە فەڕەنساییە کە دەتوانین بڵێین بیری پۆست بونیادگەریی لەسەردەستی ئەمان فۆرمەڵەبوو، لەپێناوی بیری نیچەدا، تەواوی عەقڵانییەتی مۆدێرنێتەی خۆرئاوایان خستە ژێر پرسیارەوە، ئەم دوو فەیلەسوفە لەبنچینەوە نکۆڵی لەڕێبازی میتافیزیک لەفیکری خۆرئاواداو ئەو دوالیزمەش دەکەن کە ئەم فیکرە بنیاتی دەنێ، بۆ نمونە

دریداش هەروەکو نیچە، هەرجۆرە باوەڕێک بەدژایەتیی بەهاکان ڕەتدەکاتەوە کە بە(میتافیزیکی ئامادەبوون) ناوی دەبات، بەڕای دریدا بنچینەی میتافیزیکی خۆرئاوا لەسەر ئەو ئەگەرە وەستاوە کە ((مانا، هەمیشە، ئامادەیەو مانەوەی بەنەزانراوی لەبێدەسەڵاتیی ئێمەوە لە دۆزینەوەی ڕێگەی ڕاست، یان لەناڕاستیی ئەو ئامرازەوە سەرچاوەی گرتووە کە هەڵمان بژاردوە. دریدا دەڵێت لەمێژووی فەلسەفەی خۆرئاوادا، هەمیشە گریمان لەسەر ئەوەبووە کە مانا لەقسەو عەقڵدا (کە هەردووکیان بە واژەی یۆنانی Logos دەردەبڕرێن)، ئامادەیە، دریدا ئەم باوەڕی ئامادەبوونی راستەوخۆیەی بەمانای (میتافیزیکی ئامادەبوون) ناوبردوە)) (بابک احمدی، 1387: ص 483).

بنچینەی میتافیزیک هەمیشە لەسەرچاوەی جیاواز یان لەڕووبەڕووبوونەوەی دوالیزمەوە دەستپێدەکات: بۆ نمونە دنیا لەبەرامبەر رۆژی دواییدا، شەڕ لەبەرامبەر خێردا، درۆ لەبەرامبەر راستیدا، لەش لەبەرامبەر رۆحدا، سروشت لەبەرامبەر فەرهەنگو دواجار ژن لەبەرامبەر پیاودا.

رەخنەی دریدا، لەمیتافیزیک راست هەمان ئەو رەخنەیەیە کە نیچە لەمیتافیزیکی هەیە، ئەو ئەم بەراوردانەی قبوڵا نییە: ((رەخنەی سەرەتایی دریدا لەمیتافیزیکی خۆرئاوا ئەوەیە کە بیری فەلسەفی زانستی خۆرئاوا هەمیشە زیندانیی فاکتەری دوو جەمسەری بووە کە خۆی دروستیکردونو پاشان وایزانیووە کە لەڕاستیدا هەن، بیری میتافیزیک هەرگیز نەیتوانیووە خۆی لەبەندیی ئەم زیندانە رزگار بکات)) (بابک احمدی، 1370، ص 284)، هەڵوەشاندنەوەی دریداش راست بەهەمان مانایە، واتە دریدا بەنیازی هێنانە ژێر پرسیاری مەیلی کۆنو میتافیزیکی فەلسەفەی خۆرئاوایەو بەهاوکاریی ڕێبازێک کە بەهەڵوەشانەوە ناونراوە، رەخنە لەبنەمای ڕێبازی میتافیزیکی خۆرئاواو بنچینەی ئەو ڕێبازە دەگرێت، بەم شێوەیە نیچە بنەمای کارەکەی بۆ دریدا ئامادەکردوە، هەروەکو پێشان بینیمانو لەئایندەشدا دەیبینین، باوەڕ نەبوون بەدژایەتیی بەهاکان کە رووبەڕووبوونەوەی پیاو/ ژن-یش یەکێکە لەوانە، هەروەها رەتکردنەوەی هەموو جۆرە دوالیزمێکو رەخنەگرتنی تەواو لەنەریتو میتافیزیکی فەلسەفی خۆرئاوا، هەموو ئەمانە لەبنەما سەلمێنراوەکانی بیری نیچەن.

جگە لەمەش، بەکارهێنانی چەمکی (جیاوازیی) لەلایەن درێـداوە، بەسودوەرگرتن لەبیری نیچە، یەکێکی تر لەزەمینەکانی سودوەرگرتنی فیمینیستەکانی لەبیروبۆچوونەکانی نیچە فەراهەمکردوە، هەروەکو ئاماژەمان بۆ کرد، نیچە، باوەڕی بەدژایەتی (ناکۆکیی) بەهاکان نییە، ئەوەی بەلای ئەوەوە بوونی هەیە (جیاوازی)یە نەک دژایەتی یان ناکۆکییو هەموو جۆرە دوالیزمێک لەبیری نیچەدا دەبێت بەسەرنجدان لەم مانایە لێی بکۆڵرێتەوە، هەروەکو دەربارەی ژنو پیاویش، ئەوەی کە بوونی هەیە بریتییە لەجیاوازیی سروشتو دنیای ئەم دوانەو پاشان ئەو جیاوازییانەی کە هەموو شتە تایبەتییەکانی ئەم دوو رەگەزە لەخۆی دەگرێت.

فۆکۆش وەکو درێدای هاوچەرخی، بانگەشەی هەڵوەشاندنەوەی دەربڕینە باوەکان دەکات، چ لەزمانی فەلسەفەو زانستو چ لەزمانی رۆژانەدا، بەباوەڕی فۆکۆ ئەم زمانە بەتاڵا نییە، بەڵکو هەڵگری پێشگریمانەو وێناکردنە فەرهەنگییەکانی رێبازێکە.

((شیکردنەوەی قسەی رەخنەگرانە- =Critical Discourse Analgsis CDA کە بەشێوەیەکی رەخنەگرانە زمان دەخوێنێتەوە، شێوازێکە کە لەلایەن میشیل فۆکۆوە دامەزرێنراوە، لەم شێوازەدا باوەڕ وایە کە فاکتەری وەکو پێکهاتەی مێژوویی، پەیوەندییەکانی دەسەڵات لەکۆمەڵدا، بنەماو رەوتە کۆمەڵایەتیو فەرهەنگییەکانو جیهان بینییەکان، زمان واتە قسەو تێکست فۆرمەڵە دەکەنو لەڕێگەی بەکارهێنانی بەردەوامی زمانەوە لەکۆمەڵدا، ئەم پێکهاتەو پەیوەندییو بنەماو رەوتو جیهان بینیانە، جێگیردەبنو دەمێننەوە، بەمپێیە، لەنێوان ئەو فاکتەرانەو زماندا، پەیوەندییەکی دوو لایەنەو کارلێکردنی بەرامبەر هەیەو ئەمەش راست هەمان ئەو شتەیە کە فیمینیزمی تەحلیلی سودێکی زۆری لێوەرگرتووە، هەروەکو دەبینین، باسە نوێکانیان دەربارەی زمانو باوەڕ بەبوونی شێوازێکی ژنانە لەقسەو گوتارو نووسینو هەتا لەبیرکردنەوەدا، رەخنەی لەزۆر بواری کۆن (سونەتی) گرتووە لەم زەمینانەدا، لەڕاستیدا، هەمان بیر رێگەی بۆ لێکۆڵینەوەی رەخنەگرە فیمینیستەکان کردەوە لەبواری زمانو فیکرداو بەم شێوەیە لەوە تێگەیشتن کە بابەت یان رەگـەزی تێکستی زانستیو فەلسەفی، بابەت یان

رەگەزێکی بەتاڵا نییە، بەڵکو بابەتێکی پاتریارکو دەسەڵاتخوازە: هەموو ژنێک بەچاکی دەزانێت کە قسەی حاکم لەڕێگەی بەکارهێنانی پەیوەندییە زمانیەکانیەوە ئەو بچوک دەکاتەوەو ئاڕادەی بکەرێکی پەیوەندییە رەگەزییەکان کەمیدەکاتەوە، لەگەڵا رەخنەی نوێی فیمینیستیدا لەو واقیعە، بەکارهێنانی بەسێکس بووی زمان (Sexist Language) دەستپێدەکات، بەپێی ئەم رەخنەیە، هەموو خوێندنەوەیەکی تێکستو هەموو تێگەیشتنێک لەبەرهەمی هونەریی لەسەر بنەمای (جنس) رەگەز وەستاوە، گوتارو نووسین بێلایەن نینو بەردەوام هەڵوێستی (جنسی) خۆیان دەردەبڕن، کەواتە دەتوانرێ بنەمای مانایی تێکست تێکبشکێنرێ کە لەسەر جیاوازیی رەگەز وەستاوە، بەڵام هەمیشە دەیەوێ نکۆڵیی لەم جیاوازییە بکات یان دەیەوێت بنەمای راستەقینەی خۆی بشارێتەوە، ئەم مەسەلەیە، هۆی سەرەکیی لایەنگریی ژمارەیەک لەڕەخنەگرە دیارە فیمینیستەکانی وەکو (هیلین سی سو)ە لەتیۆری هەڵوەشانەوە)) (بابک احمدی، 1378، صص 174– 175)

بەم شێوەیە بیری درێداو فۆکۆ کە بە ئیلهام وەرگرتن لەتێڕوانینەکانی نیچە، دەربارەی بیری فەلسەفی خۆرئاواو رەخنەلێگرتنی شێوەی گونجاوو جێگیریی خۆیان پەیدا دەکەن، دەبن بەپردێکی پەیوەندیی گرنگ لەنێوان فیمینیزمی فەلسەفی هاوچەرخو بیری نیچەدا.

نیچەی فیمینیست

بەلای فەیلەسوفە فیمینیستەکانەوە گەڕانو پشکنین بەناو ئەو میراتەدا گرنگە کە نیچە بۆی بەجێهێشتوون، ئەو فەیلەسوفانە لەنێوان بنەماو خولیای فیمینیستی خۆیانو زۆر بنەمای فەلسەفیی بیری نیچەدا، نزیکییەکی زۆریان بەدیکردوە، بۆ نمونە زۆر لەبنەما گرنگەکانی رەخنە فیمینیستیەکان کە لەمێژووی فەلسەفە گیراون، لەگەڵا رەخنەی نیچەدا لەفەلسەفە یەکسانن، زۆر لەفەیلەسوفە فیمینیستەکان ئەوەیان خستوەتەڕوو، کە فەلسەفە، بەشێوەیەکی باو، لەلایەن پیاوانێکەوە نوسراوە کە بەهای تایبەتیو باڵایان بەشتەکانی تر داوە، ئەو پیاوانە زیهنیان لەسەروو بەدەنو فەرهەنگیان لەسەرو سروشتو عەقڵیان لەسەرو ناعەقڵانییەتو حەقیقەتیان لەسەرو خەیاڵاو خێریان لەسەرو شەڕەوە داناوەو

لەوێوە کە ژنانو سیفەتی ژنانەو دایکانەی ژنان هاوشانی بەدەنو سروشتو ناعەقڵانییەتو خەیاڵاو شەڕە، بۆیە ڕێگە لەژنان گیراوە بۆ چوونە ناو مێژووی فیکرو فەلسەفەو بەمپێیە، لەتێڕوانینی جدیی‌و عەقڵانی فەیلەسوفەکاندا- کە دەتوانین بڵێین تەقریبەن هەموویان پیاون- نادیدە گیراون، بەدەربڕینێکی دیکە، ئەوەی فەیلەسوفەکان وەکو ئەزمونی مرۆڤایەتیی، خستویانەتەڕوو، لەڕاستیدا تەنها ئەزمونی پیاوانو هەڵبەتە هی ژمارەیەکی تایبەت لەپیاوان بووە، ئەگەر چاوێک بەمێژووی بیری فەلسەفی خۆرئاوادا بخشێنین، هەست بەوە دەکەین کە ئەو گۆشەنیگایانەی حیکایەتە فەلسەفییەکان دەریانبڕیون، هی پیاوانێکی سپی پێستو چینی باڵای کۆمەڵن، لەم ڕووەووە بەباوەڕی فیمینیستەکان، دەبێ ئەوەی ئەو فەیلەسوفانە دەریانبڕیووە، جارێکی تر لێیبکۆڵرێتەوە. لەبەرئەوەی تەنها بەڕووکەش بابەتیبوون دەنوێنن: لەکاتێکدا کە تەنها فەلسەفەو ئەزمونو مێژووی مرۆڤ، هەموو کەسە جیاوازەکان لەخۆ بگرێ، دەتوانین ئومێدەواربین کە ئەو نمونەو ئەزمونانە بۆ سەراپای مرۆڤایەتین.

هەندێکی تر لەفیمینیستەکان ئاماژەیان بۆ ئەوە کردوە کە بابەتیبوون یان ڕاستیی، لەچەند گۆشەنیگایەکی تایبەتەوە بەدەست دێنو باس لەبارەیانەوە بەجیا لەو کەشوهەوایەی بەسەریاندا زاڵە گومڕاکەرە، نیچەش لەنووسینەکانیدا هەمان ڕەخنەی لەبابەتیبوونو ڕاستیی هەیە، نیچە وا قسەدەکات کە هەر ڕاستییەک لەگۆشەنیگایەکی تایبەتییەوە بەرهەمدێتو بەبێ بوونی گۆشەنیگا، تێگەیشتن لەهیچ ڕاستییەک کاریکردە نییە، هەروەکو دەبینین، ئەم گۆشەنیگاکارییەی نیچەش دەتوانێ لەپێناوی پشتیوانیی لەبەهاکانی ژنانو سیفەتە ژنانیەکان سوودی لێوەربگیرێ.

وێڕای ئەمەش، نیچە باس لەچەند مینۆدێک دەکات کە بەهۆی بەکەڵکییانەوە چەندین ڕاستیی‌و بەهاو پێگەی تایبەتییان بۆ کۆمەڵێ کەس فراوانکردووەو خۆیان وەکو بەهای باڵاتر نیشانداوە، بۆ نموونە لەکتێبی (ئارکیۆلۆژیای ئاکاردا) نیچە کۆمەڵێ بەهای وەکو ئەو بەهایانەی کە زیهن لەبەدەن بەباڵاتر دەزانن، دەخاتە ژێر پرسیارەوە، لەبەرئەوەی بەباوەڕی نیچە، ئەو بەهایانە دەبنەهۆی ئەوەی ئێمە دوچاری بێتوانایی‌و لەئەنجامدا دوچاری

گوناهبین، نیچە لەم بەرهەمەیداو لەتەواوی بەرهەمەکانیشدا، رەخنە لەو مافی پێشخستنو باڵاییە دەگرێ کە بەزیهن نەدراوەو بەبەدەن دراوەو لەوێوە کە ژنان بە بەدەنیان جیادەکرێنەوە، تەئکیدکردنەوەی نیچە لەگرنگی بەدەن، بۆ فەلسەفەی فیمینیستی مایەی ئومێدەوارییە، وەکو لەڕەخنەی نیچەدا لەخواستی حەقیقەت یان ئارمانی دورەپەرێزیی هەندێ مەیلی فیمینیستی هەیە کە تەئکید لەبەدەنو سەماو چالاکیی‌و پێکەنین دەکاتەوە، هەروەها ئەو مینۆدانەی کە ئەو بەکاریاندەهێنێ بۆ ئەوەی بەهۆیانەوە ئەوە نیشان بدات، کە بۆچی بەها بەهەندێ شتی دیکە زیاتر دەدرێ؟ دەتوانێ بۆ هەوڵی فیمینستەکانو فەیلەسوفانی فیمینیست لەلێکۆڵینەوەی ئەو مەسەلەیەدا بەکەڵک بێ کە بۆچی ژنانو ئایبەتمەندیی ژنانەو دایکانەی ژنان لەلایەن فەلسەفەی کۆنەوە بێبەها کراوەو رێگە لەچوونە ناوەوەی ژنان بۆ ناو مێژووی بیر گیراوە، بەم پێیە، نیچە بەهێنانە ژێر پرسیاری عەقڵ و رۆشنبیریی‌و راستیی‌و خێر کۆمەڵێ شتی دیکە دەخاتە ژێر پرسیارەوە کە بۆ بێتوانا لەقەڵەمدانی ژنانو رێگرتن لێیان بۆ هاتنە ناو فەلسەفەوە بەکارهێنراون، بۆ نموونە نیچە ئەو شتانەی کە عەقڵ لەناعەقڵانییەت بەباڵاتر دەزانن لەڕێگەی ئەو ئیدعایەوە دەخاتە ژێر پرسیارەوە کە ئەو باڵایی‌و بەهایەی کە ئێمە بۆ عەقڵمان داناوە، بەرهەمی لۆجیک‌و عیللەت‌و مەعلومە، کە خودی ئەم مەسەلەیەش بەرهەمی رێزمانە، نیچە باوەڕی وایە کە زمانو وشەکان، واتە ئەو ئامرازەی کە ئێمە بەهۆیانەوە لەبارەی دنیاوە قسەدەکەین، رێک رەنگدانەوەی جیهانو شتەکانی ناوی نین، بەڵکو بەڕاستی مانایەک دەخوڵقێنن کە ئێمە بەهۆی زمانو وشەکانەوە دەیدەین بەجیهان، هەمان ئەو بیرەی کە زمان دەتوانێت لەجیاتی ئەوەی رێک واقیع نیشانبدات، مانا بخوڵقێنێ، هەروەکو دەبینین دەتوانێت بۆ فەلسەفەی فیمینیستی بەسوودبێ.

وێڕای رەخنەی نیچە لەعەقڵ، رەگەزەکانی ناعەقڵانییەت دەگەڕێنێتەوە بۆ فەلسەفە، نیچە لەپەسەندکردنی دیڤنیزڤیس‌و هەوڵەکانیدا بۆ بەرجەستەکردنی فەلسەفەی دیڤینزڤیسی زۆر بەناوبانگە، دیڤینیزڤیس خودای بەرداری‌و جۆش‌وخرۆشەو لەوێوە کە بەدەن، جۆش‌وخرۆشی ناعەقڵانیی ئایبەتی ژنانە، دیسان بەهادانان بۆ جۆش‌وخرۆشی بەدەن، لەلایەن نیچەوە، دەتوانێ ببێتەهۆی

بەهادانان بۆ ژنان.

ڕەخنەی نیچە لەدوالیزمی فەلسەفی یان میتافیزیکی- بەشێوەیەکی گشتی- دوایالیزمی جنسی- بەشێوەیەکی تایبەتی- لەڕوانگەی هەندێ لەفیمینیستەکانەوە دەتوانێت بۆ فەلسەفەی فیمینیستی سودمەندبێ، هەرچەندە ژمارەیەک لەفیمینیستەکان باوەڕیان بەدوالیزمی جنسی هەیە، کە نیچە بەتایبەتی سەبارەت بەئەخلاقی خاوەن کۆیلەو کۆیلەکان تەرحی دەکات، لەم ڕووەوە دوالیزمی جنسی نیچە لەگەڵا پرانسیپە فیمینیستیەکاندا بەناکۆک دەبینن.

ا- ڕەتکردنەوەی دوالیزمی سێکسی

نیچە بەرەتکردنەوەی دوالیزمی کۆسمۆلوجیاو دوالیزمی فەلسەفەی کۆن، لەڕاستیدا دوالیزمی سێکسیش رەتدەکاتەوە، هێرشی نیچە بۆ سەر دوالیزم، بەتایبەتی لەکتێبی (ئەو دیوی خێرو شەڕ)دا بەدیدەکرێ، هەرچەندە لەیەکەم بەرهەمی فەلسەفیدا واتە (لەدایکبوونی تراژیدیی لەرۆحی موزیکا) وە دوالیزمێکی سەرەتایی بەدیدەکرێ، واتە نیچە لەوێدا بەجیاوازیی لەنێوان ڕواڵەتو واقیع قایل دەبێو ڕواڵەت وەکو ڕوبەڕووبوونەوەی (ئەپۆلۆن- خودای خۆر) لەگەڵ دیڤینزۆس، دەبینێ لەڕووبەڕووبوونەوە لەگەڵ واقیعدا، بۆ نمونە شادومانی یۆنانیەکان کاردانەوەیەک بوو لەبەرامبەر ئەو ترسەدا کە ئەوان لەبەرئەوەی تێگەیشتنێکی قووڵیان هەبوو سەبارەت بە (ناکۆکیو یەکەم ئازار لەدڵی یەکەم (یەکتا- وحدانیە)دا (زایش تراژدی، ص 6) هەیانبوو، یان عەقڵانیەتی نائاسایی ئەوان، کاردانەوەیەک بوو لەبەرامبەر سروشتی نائاسایی ناعەقڵانیاندا.

لەوێوە کە نیچە، باوەڕیوایە سەردەمی بیرکردنەوەی دۆگمایی بەسەرچووە، ڕووبەڕووی دیدگای بیرکردنەوەی دۆگمایانەی فەیلەسوفانی پێش خۆی دەبێتەوەو رەخنە لەپێشداوەریی ئەو فەیلەسوفانە دەگرێ، یەکێک لەو پێشداوەریانە، باوەڕکردنە بەناکۆکی بەهاکان:

(بنچینەی ئەم پێشداوەرییە، باوەڕێکە کە دەڵێت هەر شتێک کە (خێر) ێکی بێ مەرجە، دەبێ هاودژێکی هەبێ کە ئەویش (شەڕ)ێکی بێ مەرجە، ئەم باوەڕە ئەو ئەنجامە ناوەکیەی لەگەڵ خۆیدا هەڵگرتووە، کە بێغەلوغەش بوونی (خێر) یەعنی ئاوێتەبوونی لەگەڵ (شەڕ)دا، خێر نابوتو ئالودە دەکات، (استنلی

مک دانیل، 1379، ص 133) ئەم دژایەتیە فەلسەفیانە بریتین لەدژایەتی نێوان خێر/ شەڕ، زیهن/ بەدەن، حەقیقەت/ خەیاڵ، بیرکردنەوەی بەئاگا/ بیرکردنەوەی بێئاگاو دواجار پیاو/ ژن، بەڵام نیچە دەربارەی جۆراوجۆریی دوالیزم دووجۆر گومانی هەیە: (چونکە یەکەم دوالیزمی دەتوانرێ سەبارەت بەم مەسەلەیە گومان بکرێ کە ئایا قەت دژایەتیەک هەبووە، و دووەم ئەوەیە کە زیاتر ئەم بەهادانانە ڕەشۆکیانەو دژایەتی بەهاکان، کە ئەوانەی باوەڕیان بەمیتافیزیک هەیە لەزگەی خۆیان لێداوە، جگەلە بەهادانانی ڕواڵەتی مەسەلەکانو گۆشەنیگایەکی سەرپێی شتێکی دیکە نەبن (فراسوی خیرو شر، ص 3). نیچە لەسەرەتادا گومان دەکات کە ڕەنگە دژایەتی لەمجۆرە هەرگیز وجودیان نەبێو پاشان گومان دەکات، کە ئەگەر دژایەتی لەمجۆرە هەشبن، ڕەنگە تەنها بەهۆی گۆشەنیگایەکی تایبەتییەوە بایەخیان هەبێو ئەوانەی پێیان دەوترێ (دژەکان) لەبنچینەدا یەک بنو پێکەوە پەیوەستبن: (زیاتر ئەوەی مایەی بەهاداریی مەسەلەیەکی وا پەسەند کراوە، بریتیە لەو پەیوەندییە بەئەدەبانەیە، کە لەگەڵ مەسەلە خراپەکاندا هەیە کە بەڕواڵەت دژ بەخۆیانەو بەیەکەوە پەیوەستنو بەیەکداچوون، زیاتر لەیەک جەوهەرن، زیاتر! (هەمان سەرچاوە).

ڕەخنەی نیچە لەبیروبۆچوونی فەیلەسوفە کۆنەکان لەبارەی بیری هەستو نەستەوە کە یەکێکە لەو دوانە دژ بەیەکانە کە تائێستا هەموو فەیلەسوفەکان پشتیان پێبەستووە، بەو بانگەشەیە دەست پێدەکات، کە دەڵێت: (گەورەترین بەشی ئەندێشەی بەئاگا لەوانیش ئەندێشەی فەیلەسوفانە دەبێ وەکو کرداری غەریزی لەقەڵەم بدرێ). هەمان سەرچاوە، ل3) نیچە لەدرێژەی قسەکانیدا دەڵێت (وردە وردە ئەوە بۆ من ڕونبوەتەوە کە هەر فەلسەفەیەکی گەورە تا ئێستا جگەلە دان پێدانانی تایبەتی نوسەرەکەیو جۆرێ لەیاداشت نووسینی نەویستراو نەزانراو شتێکی دیکە نەبووە) .(هەمان سەرچاوە ل6) نیچە باوەڕیوایە ئەو سیستمانەی کە فەیلەسوفەکان دایدەنین، دەربڕی سروشتو خوی ئەوانە.

نیچە، سیستمی فەیلەسوفە بەناوبانگەکان لەچوارچێوەی هەڵسەنگاندنی بەهای ئەخلاقیاندا شیدەکاتەوەو دەڵێت (فەیلەسوفی ڕاستەقینە، هەمیشە قوڵترین (پاڵنەرەکانی) خۆی لەئەندێشەکانیدا پێچەوانە دەکاتەوە) چونکە (زانا سەروەری

خوازەو لەو لایەنەوە هەوڵ بۆ فەلسەفە لێدان دەدات). (هەمان سەرچاوە)

هەڵبەتە ئەمە بەو مانایە نییە کە هەموو ئەندێشەیەکی بەئاگا دەتوانێ لەسنوری غەریزەدابێ، چونکە بۆچونێکی لەوجۆرە، نیچە تا ئاستی ماتریالیزم دادەبەزێنێو ئەمەش لەکاتێکدایە کە ئەو هەوڵدەدات لەوە ڕادیکاڵانەتر مامەڵە بکات، جگەلەمەش لەوێوە کە نیچە باوەڕی بە (پرانسیپی پەیوەستیی) هەیە، واتە باوەڕی بەوە هەیە کە بەرزترین کاری فیکریی، بەشێوەیەکی تەواو بەنزمترین رەفتاری ژیانیەوە پەیوەستە، هەروەها باوەڕی بەوەش هەیە کە هەموو شتێ لەدژەکەی خۆی دروست بێو دژی ئەو پێشداوەرییەیە، کە هیچ شتێ ناتوانێ لەدژەکەی خۆی دروست بێ، نیچە، لەبواری پەیوەندییە مرۆییەکانیشدا بەبیرێکی لەوجۆرە قایلە، بۆ نمونە (تەئکید لەوە دەکاتەوە کە دۆستایەتییو دوژمنایەتیی پەیوەندیی زۆر نزیکیان هەیەو دادپەروەرییو تاوانکاریی دوو ڕووی یەک دراون، هەتا رەنگە بەرزترین بەها مەعنەویەکانیش لەقوڵترین بزواندنی سێکسیدا رەگو ریشەیان هەبێ) (استنلی مک دانیل، 1379، ص 13)

(ئەندێشەی بێئاگا یان غەریزی، بەشێوەیەکی باو، هەمیشە لەگەڵ بەدەندا بووە، لەکاتێکدا کە ئەندێشەی بەئاگا هەمیشە لەگەڵ رۆحدایە، بەڵام نیچەش وەکو دیکارت باوەڕیوایە کە نەفس، رۆح یان زیهن لەگەڵ بەدەندا یەک گەوهەریان هەیە، نیچە پێکەوەبوونی نائاگا لەگەڵ بەدەنو بەئاگا لەگەڵ رۆحدا ڕەتدەکاتەوە، چونکە هەردووکیان وا دەبینێ کە پەیوەستن بەیەکەوە. نیچە لەم بارەیەوە دەڵێ: (هۆشیاری، دوا قۆناغی کامڵبوونی سیستمی بوونەوەرە زیندوەکانو دواجار ناچزترینو لاوازترین بەشی ئەو سیستمەو سەرچاوەی کۆمەڵێ هەڵەی بێشومارە، کە دەبنەهۆی ئەوەی هەموو بوونەوەرێکی زیندو هەموو ئینسانێ زوتر لەوکاتەی کە بڕیارەو هۆمیرۆس وتەنی (وێرای چارەنوس) لەناو بچێت، ئەگەر شوێنگەی غەریزەکان، کە پارێزەرو پاسەوانە تا ئەو رادەیە لەهۆشیاری بەهێزتر نەبوایەو بەگشتی رۆڵی رێکخەری نەگێڕایە، بێگومان مرۆڤایەتی لەژێر باری بڕیاری ناعەقڵانیو قسەی بێ ماناو هیچو پوچیو ساویلکەییدا دەیناڵاندو بەکورتی هۆشیاری خۆی لەپێدەخست، بەدەربڕینێکی دیکە، بەبێ ئەم غەریزانە دەمێک بوو لەناوچوو بوو!) (دانش شاد ص11)

نیچە، وەکو بونەوەرێکی زیندو لەهۆشیاری دەڕوانێ کە لەگەشەکردنو پێگەیشتنو جوڵەدایە: (بەباوەڕی من ئەوە ویژدانی ئاگاو نـاوەڕۆکو چەقی قورسایی بوونی ئینسانیی هەر کەسێکە کە فاکتەری بـەردەوامو هەمیشەییو باڵاترو بنچینەیی ئەوکەسە پێکدەهێنێ: ئێمە وەکو شتێکی جێگیر لەهۆشیاری دەڕوانین! گەشەکردنو هەستانو نیشتنەوەی رەتدەکەینەوەو وەکو (یەک بوونەوەری زیندوو) لەبەرچاوی دەگرین! مرۆڤ بەزەحمەت لەوەحاڵی بووە کە دەبێ بوونی خۆی لەگەڵ داناییدا ئاوێتە بکاتو دانایی لەخۆیدا بکات بەغەریزە) (هەمان سەرچاوە) لەم رووەوە، ئەندێشەی خودئاگا، هێشتا چاوەڕێی یەکبوونە لەگەڵا غەریزەدا.

نیچە، نەک تەنیا بوونی دوو گەوهەری دوانە بۆ ئاشکراکردنی دوالیزمی بیری بەئاگاو بێئاگا بەپێویست نازانێ، بەڵکو ئەو بەهایانەش ئاوەژوو دەکاتەوە کە دوالیزمێکی لەوجۆرەیان بەدواوە بووە.

بەشێوەیەکی باو، لەو رووەوە کە بیری خودئاگا هاوشانی رۆحە، زیاتر لەبیری ناخودئاگا حسابی بۆ کراوەو بەرز راگیراوە؛ بەڵام هەروەکو بینیمان، نیچە، خودئاگا بەهاوشانی هەڵە دەزانێتو باوەڕیوایە، کە بەهایەک دژی بەهایەکی دیکە نییە، بەڵکو پوختەکراوی ئەوە جگە لەمەش، زانینی یەکێک لەم بەهایانە وەکو سەرچاوەی ئەوی دیکەو بەهایەکی سەرەتاو بنچینە، شتێکە کە ئێمە لەرێگەیەوە، روانگەی خۆمانمان ئاشکرا کردووە نەک شتێک بێ دەربارەی ماهیەتی جیهان، بەباوەڕی نیچە، ئێمە لەو روەوە تەسلیمی (باوەڕ بەدژایەتی بەهاکان) دەبین، کە دەبێتەهۆی سادەکردنی ژیان بۆمان: (مرۆڤ لەچ سادەکردنو درۆکردنێکی سەرسورهێنەرانەدا دەژی!.. ئێمە هەموو شتێکی دەوروبەری خۆمان چەند روونو رەها ئاسان کردوەتەوە! لەسەرەتاوە چەند باش تێگەیشتووین کە نەزانی خۆمان بۆ خۆمان بهێڵینەوە، بۆئەوەی لەئازادی بێماناو بێخەیاڵیو جەربەزەییو خۆشیەکانی ژیانو خودی ژیانیش بەهرەمەند بین) (فراسوی خیرو شر، ص34)

نیچە، وێـرای نکۆڵی کـردن لەدوالیزمی فەلسەفیو میتافیزیکی، لەبەرهەمەکانیدا بەشێوەیەکی ئاشکرا باسی دوالیزمی سێکسی دەکات، هەتا لەکتێبی (فراسوی خیرو شر)یشدا کە پێشیان ئەو بەرهەمەمان وەکو دژی

دوالیستی نیچە ناساند ئەم دوالیزمە بەدیدەکرێ، لەو شوێنەدا کە دەڵێ: ژنو پیاو لە (کێشمەکێشێکی هەتاهەتاییو دوژمنانەدا دەژین). (هەمان سەرچاوە ل238) دوو ساڵ دوای ئەوەش نیچە هەروا باوەڕی بەشەڕی رەگەزەکان هەیە، لەبەرئەوەی کە لەکتێبی (اپنک ان انسان) لەلاپەڕە (5)دا نوسیویەتی (ئایا کەس ئەو پێناسەیەی منی بیستووە کە بۆ عەشقم کردووە؟ ئەوە تاکە پێناسەیەکە کەشایەنی فەیلەسوفێکە، عەشق، لەوەسیلەکانیدا جەنگەو لەبنەماشیدا، نەفرەتی کوشندەی دوو رەگەزە) ئەو دوالیزمی رەگەزییەی کە نیچە پەسەندی دەکات، دەبێ بەمانای جیاوازیی لەبەرچاو بگیرێ نەک بەمانای دژایەتی، چونکە هەروەکو پێشان ئاماژەمان بۆ کرد، نیچە بەتوندی هێرشی دەکردە سەر هەر دوالیزمێک کە دژایەتی دوو شت پەسەند بکاتو لەئەنجامیشدا دژایەتی بەهاکانی ئەو دوانەبێت، سەبارەت بەدژایەتی ژنو پیاوو دژایەتی بەهاکانی ئەم دوانەش هەمان باوەڕی هەبوو.

دەستنیشانکردنی جیاوازیی لەنێوان سێکس (Sex)، کە گوتەیەکی بایۆلۆژییەو (gender)، کە گوتەیەکی دەرونیی- کۆمەڵایەتیە، زۆر گرنگە، رەنگە نیچە، بەراشکاویی شتێکی زیاتر لەجیاوازییو جیاکاریی باوی نێوان گوتەی بایۆلۆژی سێکس (Sex)و گوتە دەرونیە- کۆمەڵایەتیەکەی واتە Gender ئاشکرا نەکات، بەڵام لەجیاوازی نێوان (مێ بوون)و (ژن بوون) تێدەگات، دوالیزمی سێکسی لەرووی بایۆلۆژییەوە مەسەلەیەکی سروشتیە، زۆربەی ئینسانەکان کە لەدایکدەبن نێرن یان مێ، بەپێی ئامارێک کە توێژەران خستوویانەتەڕوو رەنگە لەسەدا پێنجی دانیشتوانی جیهان کە لەدایکدەبن رەگەزیان نادیاربێ، واتە لەڕووی پێکهاتەی هۆرمۆنیەوە نە نێرن نە مێ، بەڵام دایکو باوکی ئەم منداڵانە بەخێرایی دەیانبەنە لای دکتۆرو نەشتەرگەرییان بۆ دەکەن بۆئەوەی رەگەزێکی دیارییان پێببەخشن. لەبەرئەوەی ئێمە لەکۆمەڵگەیەکدا دەژین کە تیایدا دوالیزمی سێکسی پێوەرێکەو دەستبەرداربوونی ئەو پێوەرە، ئەنجامی جدیو پڕ مەترسیی دەبێت بۆ ئەو منداڵەی نە نێرە نە مێ، بەڵام کاتێ قسە لەپیاو بوون یان ژنبوون، یان پیاوێتی یان ژنێتی دەکەین، واتە کە قسە لەو شوناسە سێکسیە دەکەین کە لەرێگەی کۆمەڵایەتیو رۆشنبیرییەوە بەدەست هێنراون- بەها بۆ پیاوبوونو پیاوێتی دادەنێینو ژنبوونو

ژنێتی بێبەها دەکەین، واتە لەم شوێنەدا پێوەری ئێمە، پێوەرێکی پیاوانەیەو هاورێکە لەگەڵ بەهاکانی پیاوێتیدا، لەوێوە کە نیچە، سەبارەت بەتاک زیاتر پشت بەچەمکە سایکۆلۆژیەکان دەبەستێ، دەتوانین بگەینە ئەو ئەنجامەی کە نیچە زیاتر پەیڕەویی لەبەکارهێنانی شوناسی سێکسی دەروونیی- کۆمەڵایەتی تاک دەکات تا بەکارهێنانی شوناسی بایۆلۆجی تاک، لەبەر حسابکردنی نیچەیە بۆ مانای کۆمەڵایەتیو رۆشنبیریی سێکسی کە باوەڕی بەدوالیزمی سێکسی نییە، جگەلەمەش نیچە بەتوندی رەخنە لەهەوڵی فیمینیستەکانی سەردەمی خۆی دەگرێ کە زۆرجار لەپێناوی یەکسانیی کۆمەڵایەتیدا، لەرووی بایۆلۆجیەوە نکۆڵییان لەشوناسی سێکسی ژن کردبوو، نیچە باوەڕی وایە کە یەکسانی بەو مانایە، جگەلە زیان گەیاندن بەژنان شتێکی دیکە نییەو لەم بارەیەوە دەڵێت (کاتێ ژنێک ئارەزووی زانایانەی هەیە، دەبێ لەسێکسیدا گرفتێک هەبێ، چونکە (هێستریکە) نەزۆکێکە کە مرۆڤ بەرەو جۆرێ ئارەزووی پیاوانە ڕادەکێشێ، چونکە، لەگەڵ داوای لێبوردندا، پیاو (هێستره) (فراسوی خیرو شر، ص144) نیچە باوەڕیوایە کە جوڵانەوەی لایەنگری مافی ژنان لەئەوروپا، ئەنجامەکەی کەمکردنەوەی دەسەڵاتی ژن دەبێ، ژنان بەلەدەستدانی تایبەتمەندیی ژنانەیان، گەورەترین سەرچاوەی دەسەڵاتی خۆیان لەدەست دەدەن، بەباوەڕی نیچە هەڵەی گەورەی ژنانی مۆدێرن، (لەدەستدانی ئەو (هەستەیە) کە ئەوە نیشان دەدات مرۆڤ لەکام بواردا لەهەموو بوارەکان لەپێشترە؛ (یەعنی) ئازادکردنی مەشق بەچەکی تایبەتی خود، وازهێنان لەپیاو گەل... لەکاتێکدا بەرلەوە، ژن، لەناو پەردەی خاکیبوونی زیرەکانەو جواندا خۆی حەشاردەدا)) (هەمان سەرچاوە ل 239) نیچە، لەدەستدانی غەریزەی ژنانە بەجۆرێک لەلەناوچوونو دواکەوتنی ژن دەزانێت، لەبەرئەوەی نیچە لێرەدا باس لەو تایبەتمەندییە بایۆلۆژیانەی ژنان دەکات کە دەتوانێت هێزیان بداتێ، ئەم قسەیەی نیچە دەتوانرێ لەگەڵا بیروبۆچوونی سیمون دی بۆڤوار لەپێشەکی کتێبی (جنس دوم–رەگەزی دووەم)دا بەراورد بکرێ، کە لەجێگەیەکیدا دەڵێ: (تەنها هێزێ کە ئێمەی ژنان دەتوانین هەمانبێ، هێزێکی راستەقینەیە کە تەنها بەقبوڵکردنی ژنێتیمان بەدەست دێت) (جنس دوم، مقدمه) بەم پێیە، نیچەو بۆڤوار، فۆرمێکیان لەهێزی راستەقینە دەست نیشانکردبوو، کە ژنان دەتوانن

بەدەستی بهێنن، نکۆڵیکردن لەرۆڵەکانی سێکس لەرووی بایۆلۆجیەوە، نکۆڵی کردنە لەژیانو ناتوانێ ئەو ئازادییە بەژنان ببەخشێ کە چاوەڕێی دەکەن، لەم رووەوە، (ئەگەرچی نیچە، ئاگای لەجیاوازی نێوان گونەی بایۆلۆجی (مێ بوون)و گونەی کۆمەڵایەتی (ژنبوون)ە بەڵام باوەڕی بەدوالیزمی سێکسی نییە، کە گونەی (ژن) پێناسە دەکات (لین ئیرل، 1998، ص 207) کەواتە ئیشکردنی نیچە لەدوالیزمدا، وا لێکدراوەتەوە کە پەیوندیی بەراستیی ئەو بەهایانەوە هەیە کە بۆ ژنانو پیاوان دانراونو رەتکردنەوەی بەهادانانە بۆ پیاوێتیو بێبەها کردنی ژنێتی، ئەگەر بمانەوێ رەتکردنەوەی دوالیزمی سێکسی لەڕوانگەی نیچەوە، بەبەڵگەوەو بەکورتی دەربڕین، دەتوانین بڵێین: (1-پیاوان، تەنها لەڕووی نەرینەوە بەبەهاتر لەژنان لەقەڵەم دراون، 2-پیاوانو ژنان وەکو مرۆڤ بەراستی جیاواز نین، بەڵکو خودو رەچەڵەکێکی یەکسانیان هەیە، 3-پیاوانو ژنان لەراستیدا دژی یەکتری نین، بەڵکو لەگەڵا یەکتریدا جیاوازییان هەیە؛ 4-ئێمە (پیاوانو ژنان) تەسلیمی بنەما لەرادە بەدەر سادە کراوەکانی ئەم بیرو بۆچوونانە دەبین کە رۆڵی دوانەی سێکسیو بەهاکانیان جیاوازە). (لین ئیرل، 1998، ص208) بەکارهێنانو سەپاندنی دوالیزمی سێکسی بەسەرکەوتوویی ئەنجامدرا، چونکە هەروەکو وتمان، مرۆڤ خەریکی ئاسان کردنی ژیانە بۆ خۆیو باوەڕیش بەدوالیزمی سێکسی ژیان ئاسان دەکاتو هەتا ئێستا پیاوان ئەم ئاسانکارییەیان بەئامرازی (ئۆبجێکتیڤی) (یەعنی بینینی شتەکان بەبەتاڵی لەچاوی دوربینەوە)، ئارمانی دورەپەرێزییو هێزی ناونانەوە ئەنجامداوە.

ب/ روانگەگەرایی

نیچە، لەجیاتی (ئەپستمۆلۆجیا)، (تیۆری روانگەی سۆز) (خواست قدرت، ص463) لەتەواوی بەرهەمەکانیدا شیدەکاتەوەو روانگەگەرایی دەخاتە شوێنی ئەپستمۆلۆجیای کۆن، ئێستا دەبێ بزانین تایبەتمەندیی ئەم جێگۆڕکێیە چییەو لەبنەڕەتدا روانگەگەرایی بەچ مەعنایەکە. بەڕای نیچە، زانینی راستیی بۆ ئینسانەکان لەڕێگەی روانگەیەکی تایبەتەوە نەبێ کاری کردە نییەو ئێمە هەمووماں لەڕوانگەیەکی تایبەتەوەو بەحسابکردن بۆ باردۆخی ژیانی خۆمان

لەڕاستیی تێدەگەین. لەم نێوەندەدا فەیلەسوفەکانیش وەکو باقی ئینسانەکان لەکاتێکدا لەڕاستیو بەها راستەقینەکان دەکۆڵنەوە، لەڕاستیدا لەڕوانگەی خۆیانەوەو بەئاڕاستەی بەرژەوەندیی تایبەتی خۆیان لەو مەسەلەیە دەڕوانن‌و لێرەوە دەتوانین بگەینە ئەو ئەنجامەی کە فەیلەسوفەکان، وەکو لەئەپستمۆلۆجیادا رایدەگەیەنن، روانینێکی بێمەبەست‌و بێنیازیان نییەو بەپێی روانگەی خۆیان، باسی راستییان کردوە. ئەم مەسەلەیە خۆی لەخۆیدا دەبێتەهۆی رێژەییبوونی راستی‌و بەم پێیە حەقیقەتی (رەها)ی حەقیقەت بەو شێوەیەی کە ئەفلاتون باوەڕی پێی هەبوو لەئارادا نابێ، چونکە نیچە (قسەکردن لەسەر رۆح‌و خێر بەشێوەی ئەفلاتون) بە(ئاوەژووکردنەوەی راستی‌و نکۆڵیکردن لەڕوانگە (فراسوی خیرو شر، پیش گفتار) دەزانێ‌و لەوێوە کە نیچە روانگەگەرایی بە(مەرجی بنەڕەتی سەراپای ژیان) دەزانێ، (هەمان سەرچاوە) نکۆڵیکردن لەڕوانگە، واتە نکۆڵیکردن لەهەموو شتێ.

بەم پێیە ئەگەر نزیکیی ئێمە لەگەڵ راستیدا پەیوەستبێ بەڕوانگەمانەوە سەبارەت بەڕاستی‌و پێویستیمان پێی، لەم حاڵەتەدا ئەو پێویستییە بەهەرشێوەیەک بیەوێت راستیمان بەو شێوەیە نیشاندەدات‌و ئەمە خاڵێکە کە فیمینیستەکان بەئاڕاستەی گۆڕینی بەها دانان بۆ ژنان‌و خستنە ژێر پرسیاری جێگیرکردنی جیاوازییە سێکسییەکان سودیان لێوەرگرتوە، نیچە لەئێکستێکدا بەناونیشانی (ئیرادەو ملکەچکردن) لەبەرگی دووەمی کتێبی (دانش شاد- زانستی شاد)دا، حیکایەتێکی ئەخلاقی دەگێڕێتەوە کە تیایدا رۆڵە سێکسییەکان جێگیربوون‌و سودو قازانجی ئەوە بۆ پیاوان‌و ژنان نیشاندەدات:

(کوڕێکی گەنجیان بردە لای زانایەکی ژیرو وتیان: (ژنان خەریکە ئەم کوڕە خراپ‌و گەندەڵ دەکەن) زانای ژیر سەرێکی بادا، بزەیەکی هاتێ‌و هاواری کرد (ئەوە پیاوانن کە ژنان خراپ‌و گەندەڵ دەکەن! هەر کەم‌وکورتییەک لەژناندا هەبێ دەبێ پیاوان باجەکەی بدەن‌و لە وجودی خۆیاندا ئەو کەم‌وکورتییە چارەسەربکەن- چونکە ئەوە پیاوە کە وێنەی ژن بۆ خۆی دروستدەکات‌و ژن تەنها خۆی لەگەڵ ئەو وێنەیەدا دەگونجێنێ).. یەکێک لەناو مەجلیسەکەدا وتی (دەبێ ژنان باشتر پەروەردە بکرێن!) زانا وتی (دەبێ پیاوان باشتر پەروەردە بکرێن) (دانش شاد، ص 68) نیچە دەڵێت: (ئەوە پیاوە کە وێنەی ژن بۆ

خۆی دروستدەکاتو ژن تەنها خۆی لەگەڵ ئەو وێنەیەدا دەگونجێنێ)، لەم گوتەیەدا دەتوانرێ رەگوڕیشەی ئەو قسەیەی سیمۆن دی بۆڤوار بەدیبکرێ کە دەڵێت: (ئەوە ژنە کە بەگێڕاندنەوەی بۆ لای پیاو پێناسەو دیاری دەکرێ، نەک بەپێچەوانەوە، ژن پاشکۆو ژێردەستەو دژی پیاوە، پیاو بکەرو رەهایە- ژن، ئەوی دیە) (سیمون دی بۆڤوار، 1974، ص XiX) هەم نیچەو هەم بۆڤوار باوەڕیانوایە کە ئەم ناکۆکیو دوبەرەکییەی ژنوپیاو، واتە ئەوەی کە پیاو یەکەمەو ژن دووەم، ناکۆکییەکی ناپەیوەستو نابەجێیەو بە لەبەرچاوگرتنی یەکێک لەبەهاکان وەکو یەکەم بەها، بۆ نموونە بەلەبەرچاوگرتنی پیاو وەکو رەگەزی یەکەم، لەڕاستیدا ئێمە روانگەگەرایی خۆمان ئاشکراکردوە، بەڵام لەم هەڵسەنگاندنە نایەکسانەدا ژنان زەرەرمەند دەبن، هەروەها بۆڤوار باسی ئەوەی کردوە کە پیاو دەیەوێ رەهابێت، بەڵام بەڕای نیچە رەهابوون نابێ ئامانجی ژن بێت، بەڵکو ئامانجی ژن دەبێت لەگەڵ روانگەی خۆیدا هاوڕێک بێ، هەڵبەتە ژن لەبەشێکی ئەم کارەدا شکست دەخوات، چونکە (هونەری گەورەی ژن درۆکردنەو گرنگترین سەرقاڵیی ئەو خۆ خەریککردنە بەڕواڵەتو جوانییەوە) (فراسوی خیرو شر، ص 232). ئەگەر بمانەوێ شێوازەکەی بۆڤوار بەکاربێنین، رۆڵی ژن وەکو (ئەوی دی)، ژن دەکات بەئەکتەرێک کە پشتی بەخۆهەڵکێشانو وەهمەکانی بۆ ژیانی خۆی بەستووە، بەڵام هەڵەی ژن لەم نێوەندەدا، بریتییە لەفریوخواردن بەدەستی وەهمەکانی خۆی، ژن لەدەلاقەی چاوی کەسانی دیەوە نەبێ خۆی نابینێ، کێشەیەکی دیکەی ژن ئەوەیە کە دەستبەرداری روانگەی خۆی دەبێو لەڕوانگەی پیاوەوە تەماشای هەموو شتێکو بەتایبەتی تەماشای خۆشی دەکات، نیچە دەپرسێت: (قەناعەتکردن بەدراوسێو پاشان هاتنە سەر بیروڕای ئەو لەم مێتۆدەدا چ کەسێ لەگەڵ ژناندا داوای یەکسانی دەکاتو هاوکاریانە؟) (فراسوی خیرو شر، ص 148)، رەنگە باسکردنی خاڵێک لێرەدا بێسود نەبێو ئەویش ئەوەیە کە رەنگە رۆڵگێڕان خۆی لەخۆیدا خراپ نەبێو هەتا نیچەش بەبەشێکی پێویستی ژیانی هەر کەسێکی بزانێ، بەڵام مەسەلەکە ئەوەیە کە ژن، رۆڵێک دەگێڕێ کە سیناریۆکەی پیاو نوسیویەتی، هەربۆیە ناتوانێت روانگەکانی خۆی دەربڕێت.

پیاو وێنەیەکی ژن بۆ خۆی دەکێشێو پاشان ژن ناچارە خۆی لەگەڵ ئەو

وێنەیەدا بگونجێنێ، لەبەرئەوەی ئەو ژنەی پیاو بەدڵێتیو دەیەوێت، واتە ئەو ژنەی (کچەی) پیاو دەیکات بەهاوسەری خۆیو دەیپارێزێ، ژنێکە کە لەهەموو روویەکەوە عازەب (باکرە)بێت! لەگەڵ بەدەستەوەدانی پێناسەیەکی لەمجۆرەو یەکسانکردنی بەفەزڵو بەهای ژنانە، پیاو پێوەرێک دەهێنێتە ئاراوە، کە ژن دەبێ لەتەواوی بوارەکانی ژیانی خۆیدا، وەکو بواری ئابوریی، کۆمەڵایەتی، دەروونیی، قبوڵی بکات، ئەم خاڵە مایەی سەرنجەو لەهەمانکاتدا جێگەی داخە کە ژن چ ئەم پێوەرە قبوڵا بکات یان نا، دەکەوێتە بەر تانەو نەفرەتی پیاو، سەیر لەوەدایە کە نیچە، مەترسییەکانی قبوڵکردنی ئەم پێوەرە لەلایەن ژنانەوە دەبینێ، بەڵام لەهەمانکاتدا ژنان لەئاستەنگێکدا دەبینێ کە پیاوان بۆیان خولڵقاندونو باوەڕیوایە کە ئەم مەسەلەیە، پێگەی ژنان بۆ بەدەستهێنانی دەسەڵاتی زیاتر، دژوار دەکات: (خەسڵەتی پیاو ئیرادەو خەسڵەتی ژن، قبوڵکردنی فەرمانە- لەڕاستیدا ئەمە یاسای جنسەکانە، کە هەڵبەتە بۆ ژن یاسایەکی سەختە. هەموو ئینسانەکان، دەربارەی چۆنێتی ژیانی خۆیان بێدەسەڵاتو بێگوناهن، بەڵام بێگوناهی ژن زیاترە: (کێ بەرامبەر بەژن لوتفو نەرمونیانی بەڕەوا دەزانێ؟) (دانش شاد، ص 68)، بۆڤوار- یش ئەم شیکردنەوەیەی نیچە بەم گوتەیە رووندەکاتەوە کە باشترینو ئاسانترینو دڵنیاترین رێگە بۆ بەدەسەڵات گەیشتنی ژنان، قبوڵکردنی پێناسەی پیاوانە سەبارەت بەژن، ژنان دەسەڵاتێکی کەمیان بەسەر سیستمی پیاوسالاریدا هەیەو نکۆڵیکردن لەو پێوەرانەی کە پیاوان بۆیان خولڵقاندون، رەنگە ببێتەهۆی ئەوەی ئەو دەسەڵاتە کەمەش لەدەستبدەن کە پێشان هەیانبووە.

رەنگە یەکێکی تر لەهۆیەکانی ئەم مەسەلەیە، بەپێی قسەی نیچە، ئەوەبێ کە: (ئەمڕۆ مرۆڤی ئاساییش چاوەڕێی بیروبۆچوونێکە سەبارەت بەخۆیو پاشان بەپێی غەریزە خۆی بەو بیروبۆچوونە دەسپێرێ) (فراسوی خیرو شر، ص 361).

بەشێوەیەکی گشتیی، دەتوانرێ بگوترێ کە نیچە، جیاوازیی لەنێوان (خود)و (ئەوی دی)و (پیاو)و (ژن)دا بەمەسەلەیەک دەزانێ کە پەیوەندیی بەڕوانگەی جیاوازو دوای ئەوەش پەیوەندیی بەبەها جیاوازەکانەوە هەیە، هەتا جیاوازیی بنەڕەتی لەنێوان ئاکاری سەروەرو ئاکاری کۆیلەشدا جۆرێکە لەڕوانگەگەرایی، ئەم جیاوازییە پەیوەندیی بەو مەسەلەیەوە هەیە کە چۆن هەریەکە لەسەروەرانو

کۆیلەکان، بەهاکانی خۆیان بەدەستدەهێنن، هەم سەروەرانو هەم کۆیلەکان، بەهاکانی سەروەران بەبەهای یەکەم دەزانن، بۆ بەیانکردنی ئاکاری سەروەریی، وشەی (باڵا) لەپێشەوەی دادەنرێ، کە لەگەڵ شێوازی ژیانی خودی سەروەردا پێناسەدەکرێو (نزم) لەپلەی دووەمدا دێت کە بۆ ئەو کەسانەی لەسەروەران لەخوارترن، بەکاردێت. لای کۆیلەش ئەو ئەخلاقە (باڵا)یەی سەروەر کە بۆ کۆیلە بە (شەڕ) لەقەڵەم دەدرێ، لەپلەی یەکەمدایەو کەوتنە سەرزەوی خۆی کە بەڕای ئەو وەکو (خێر) خۆی دەنوێنێ، بەپلەی دووەم دێت. سەروەران (گەورەکان) تەماشای خۆیان دەکەنو دەڵێن (ئێمە راستین) کۆیلەکانیش بەڕقەوە تەماشایان دەکەنو بەزۆردارو شەڕانگێزیان دەزانن، لەم رووەوە نیچە روانگەگەرایی بەهاکان نەک تەنها سەبارەت بەئەخلاق، بەڵکو لەسەراپای ژیانی مرۆڤدا وا دەبینێ کە وابەستەیە بەدیدگای ئاکەکانەوە.

دواجار، دەتوانرێ بگوترێ کە پیاوانو ژنان بەڕاستی دژی یەکتری نین، بەڵکو یەکێکیان پاکیزەکراوی ئەوی تریانە، بەڵام ئەوەی کە کام لەم دوانە بەپاکیزەکراوی ئەوی تریان بزانین، مەسەلەیەکە لەڕێگەی دیدگای ئێمەوە ئەنجامدەدرێو روانگەگەرایی ئێمە نیشاندەدات نەک مەسەلەیەکی سروشتی، زاتیو یان راستییەک دەربارەی پیاو یان ژن.

هەروەکو وتمان، روانگەگەرایی، بیرۆکەیەکە کە نیچە دەیخاتەشوێنی تیۆری ئەپستمۆلۆجیای کۆن، لەڕاستیدا (ئەم روانگەگەراییەیە کە تیۆری ئەپستمۆلۆجیا (مەعریفەزانی) بۆ فیمینیستەکان فەراهەمدەکات) (دنیل، دابلیو، کانوی، 1998، ص256)، لەم پەرەگرافەی خوارەوەدا نیچە چەند خاڵێک دەخاتەڕوو کە تیۆرسینە فیمینیستەکان بۆ خستنەڕووی تیۆری ئەپستمۆلۆجیای خۆیان، سوودی لێوەردەگرن:

(کەواتە فەیلەسوفان، گەورەکانم، لێرە بەدواوە لەبەرامبەر ئەو ئەفسانە ترسناکە دێرینەدا کە (بکەرێکی ئاگای ئەبستراکتی بێخواستی بێئازاری بێکات) فەراهەمدەکات؛ بازیاتر ئاگامان لەخۆمان بێتو لەداوی چەند چەمکێکی ناتەبای وەکو (عەقڵی پەتی)، (رۆحی رەها)و (زانستی خۆی لەخۆیدا) خۆمان بەدور بگرین لەبەرئەوەی ئەم چەمکانە هەمیشە چاوەڕوانیی بیرکردنەوەمان لێدەکەن لەڕوانگەیەکەوە، کە هەرگیز بیری لێوە ناکرێتەوە، واتە چاوێک تەماشای هیچ

لایەک ناکاتو ئاماژەی هێزی ئەکتیڤو راڤەکەری تێدا نەبێ، یەعنی ئەو هێزانەی کە لەڕێگەیانەوە هەمیشە شتێ دەبینرێ، کە ئەو چاوەڕوانییە پوچو بێمانایە لەچاوی بینینەوە واتە لەڕوانگەوە، بینینو بەس، (زانین) یەعنی لەڕوانگەوە، زانینو بەس، هەرچی دابنێینو سۆزێکی زیاتر لەبارەی شتێکەوە قسە لەگەڵ ئێمە دەکات، کە چاوی زیاترو جۆراوجۆرو ترمان لەسەر داناوەو (تێگەیشتن)ی ئێمە لێیو (روانگەگەرایی) ئێمە لەو بارەیەوە کامڵتردەبێ- (تبارشناسی اخلاق، 111، ص12). بەئاشکراکردنی ئەم مەسەلەیە، بەر لەهەرشتێ نیچە لەوە ئاگادارمان دەکاتەوە، کە وەکو (روانینی بێ ئایدیا) ئاگامان لەڕاڤەی کۆنی (روانگەگەرایی) بێت، ئامانجی ئەندێشەی بێمەبەستو روانینی بێئایدیا، گریمانەکردنی (ئەفسانەی ترسناکی چەمکێکی دێرینە)و (چەمکی ناتەبایە) کە وێڕای ئەوە، ناچارمان دەکات (بکەرێکی ئاگای ئەبستراکتی بێخواستی بێئازاری بێکات)مان هەبێت، واتە (چاوێک کە تەماشای هیچ لایەک نەکات)، بەم پێیە روانگەگەرایی نیچە، بەنیازە ئەو بەشانەی کە بەشێوەیەکی کۆن، لەلایەن ئەپستمۆلۆجیاوە لەبەرچاو نەگیراون بەیان بکات، نیچە بە بەیانکردنی بیروباوەڕی خۆی لەبابەتی روانگەگەراییدا، وێنەیەکی دەرەکییو بەدەنیی پێدەبەخشێو بۆ بەیانکردنی سود لەسۆز وەردەگرێ، واتە چەند بەشێ بۆ روانگەگەرایی وەکو گریمانە دەگرێ کە بەتەواوی لەئەپستمۆلۆجیای کۆندا تورِ دراون، بەلای نیچەوە روانگەکان، چەند دیدگایەک نین لەبەدەن، لەکاتێکدا کە نیچە بینینو چاو بۆ بەیانکردنی (هێزە ئەکتیڤو راڤەکەرەکان) بەکاردەهێنێ، وامان لێدەکات کە وەکو بەدەن لەڕوانگەکانیش تێبگەین، رەخنەی نیچە لەڕوانگەگەرایی کۆنی فەلسەفی، کە تائێستا نەک تەنها ئەندێشەیەکی بێمەبەستو روانینێکی بێئایدیا نەبووە، بەڵکو هەمیشە هاوشانی ئەوە بووە کە رۆحانیو ئەودیو روانگەییو پاتریارکیانەیە، خاڵێکە کە فیمینیستەکان، بەئاراستەی بەرەوپێشەوەبردنی ئامانجی خۆیان سودیان لێوەرگرتوە.

رەخنەگرتن لەئارمانی دوورەپەرێزیی

نیچە، لەبەشی سێیەمی کتێبی (تبارشناسی اخلاق- ئارکیۆلۆژیای ئاکار) دا مانای ئارمانی دورەپەرێزیی دەخاتەڕوو کە ئارمانێکی نامادییو نابەدەنییو

لەئەنجامیشدا نادنیاییو نا (هەوەس)ییە.

نیچە مانا جیاوازو سەرنجڕاکێشیەکانی ئارمانی دورەپەرێزیی بەیاندەکات، کە سەبارەت بەکەسە جیاوازەکان هەیەتیو هۆی مانا جیاوازەکانی ئارمانی دورەپەرێزیی بۆ بوونی (خواست)ە جیاوازەکان دەگەڕێنێتەوە، کە دواجار هەموویان لەبەر ترس لەنەبوونو پوچیو لەهەمانکاتدا بۆ بەدەستهێنانی ئامانجو مانایەک بۆ ژیان هەوڵدەدەن، هەرچەندە ئەو ئامانجە جگە لەنکۆڵیکردن لەژیان شتێکی دیکە نەبێت، هەروەکو دیمان، نیچە، دژایەتیو کێشمەکێشێک لەنێوان ئەو شتانەدا نابینێ کە ئینسانەکانو لەوانیش فەیلەسوفەکان بەناکۆکیان دەزانن، یەکێک لەو دوو دژانە بریتییە لەپاکیزەیی- هەوەس. نیچە، لەم بارەیەشەوە بەهیچ ناکۆکییەک قایل نییەو باوەڕیوایە کە مرۆڤی ساغ، دەتوانێت لەنێوان ئاژەڵێتی رووتو دژی هەوەسبازبووندا هاوسەنگییەک دروستبکات. بەڵام هەوەس، لەئارمانی دورەپەرێزییدا بەتەواویی رەتدەکرێتەوەو لەم رووەوە رێگەیەکە بۆ رزگاربوون لەفشاری هەڵچوونی سێکسی، هەروەکو نیچە دەربارەی شوپنهاوەرو رێزگرتنی لەئارمانی دورەپەرێزیی، وا بیری دەکردەوە، جگە لەشۆپنهاوەر کە کێشەی رۆحییو دەرونیی سەبارەت بەدایکیو دڵدارە بێوەفاکەی هەبوو، هەموو فەیلەسوفەکان سەبارەت بەهەوەسو هەڵچوونە سێکسییەکان، نەفرەتو بێزارییەکی سەیریان نیشانداوە، ئایا ئەمە بەو مانایە نییە کە ئەم فەیلەسوفانە نەفرەتیان لەژنانیش کردوە؟ لەبەرئەوەی ژیانی پڕ لەپارێزو دورەپەرێزییان بۆ دژواردەکردن؟ لەگەڵ ئەوەشدا، پیاو هەمیشە بەشوێن خواستی ژنو ناسینی ژنەوە بووە. هەروەکو فرۆید کە دواساڵەکانی تەمەنی لەبێئارامییو نیگەرانی ئەو پرسیارەدا بەسەربرد کە (ژن چیی دەوێ؟) بێگومان ئەمە پرسیارێکە تەنها لەنێو پیاواندا و وەڵامدانەوەشی تەنها خواستی پیاوانە. نیچە، مەترسییەکانی خواستی پیاوو ئارمانی دورەپەرێزیی ئاشکرا کرد.

ئەرکی پیاوان- وەک دەزانین گەڕانی وردنەبوو بەدوای داخوازییەکانی ژندا، بەڵکو شاردنەوەی خواستەکانی پیاوبوو، پیاو وەکو مرۆڤێک، ناتوانێ پرسیار لەزادگەو شوێنی گەورەبوونی خۆی فەرامۆشبکات، فۆرمۆڵی نیچە دەربارەی خواستی پیاو، کە (خواستێکی چالاکە) بۆ (بەدواداچوونی شتێک کە سەر وەختێ بەشوێنییەوەبوو) (تبار شناسی اخلاق، 11، ص1). لەفۆرمۆڵی فرۆیدیشدا، بۆ

چارەسەرکردنی گرێی ئۆدیب، دوبارە دەبێتەوە: واتە سەرلەنوێ داواکردنی شتێک کە سەروەختێ داوا کراوە، واتە دۆزینەوەی بکەرێ کە هەمیشە سەرلەنوێ دۆزینەوەی بکەرێکی ونەو فرۆید لەکاتێکدا کە لەبارەی پیاوەوە قسەدەکات، مەبەستی لەبکەرێکی دڵخواز بەڵام ونی ئەوە، ئەو بکەرەش دایکە. بەپێی باوەڕی دەرونشیکارانی وەکو لاکان، دەربارەی فرۆیدو شیکردنەوەی گرێی ئۆدیب کە فرۆید ئاشکرای کردوە، گرێی ئۆدیب بەپێی یاسای باوک، بەئاراستەی سەرکوتکردنی مەیلو ئارەزووی کوڕ (پیاوی ئایندە) لەبەرامبەر دایکدا کاردەکات، بەڵام داخوازیی پیاو بەئاراستەی سەرلەنوێ دۆزینەوەی ئەو بکەرە ونە کاردەکاتو سەرئەنجام دۆزینەوەی نۆبووکێکی شەرمنو لەڕاستیدا بەدووبارە دۆزینەوەی دایک، وەڵامی ئەو خواستەی خۆی دەداتەوە.

گوتەکانی نیچە، دەتوانرێ بەئاڕاستەی لەکارخستنی کاریگەریی گریی ئۆدیبی فرۆید لێکبدرێتەوە، ژن بەلای زەردەشتی نیچەوە، یادەوەریی کەسێکە کە گەڕانەوەی جاویدانی لەدوای مەرگی خودا (واتە لەدوای مەرگی باوکسالاریی) دەهێنێتەوە یادو لەم رووەوەیە کە زەردەشت، دەزانێت کە هەموو دۆزینەوەکان، وەکو سەرلەنوێ دۆزینەوە وان. وەکو لەڕاڤەکردنەکانی دەرونشیکارانی، وەکو فرۆیدو لاکاندا، دەردەکەوێ، ئەو وێنەیەی کە نیچە، بۆ دایک (ژن) دەیکێشێ، بەهیچ شێوەیەک بەپێی یاسای باوک نییە، پیاو، دەزانێت کە سەرچاوەی ئارەزووی، سەرچاوەیەکی دڵنیا نییە، چونکە پیاو بێتواناییەکانی خۆی دیاریدەکاتو دەزانێ کە ناتوانێ زادگەی بوونی خۆیو کۆتایشی بێت، کەواتە پیاو چۆن لەجێگایەکی دیکەیە، ژن وەکو زادگە پێویستی بەگەڕانەوە نییە، ژن هەمیشەو بەر لەهەمووان لەو شوێنە بووە، لەو رووەوە، پیاو دەزانێ کە زادگەی بوونی، هەمیشە وەکو پێویست (ئەوی دیە). ئایا ئەم مەسەلەیە، بەهای (خود) پەیوەست بە (ئەوی دی) ناخاتە ژێر پرسیارەوە؟ بەباوەڕی فیمینیستەکان، پیاوسالاریی،ئائێستاپەردەیەکی ئەستوری داوە بەهێنانە ژێر پرسیاری زادگەداو ویستویەتی وەڵامی ئەو پرسیارەی پیاو کە خواستی ژنو ناسینێتی، بەداهێنانی ئارمانی دورەپەرێزیی بداتەوە.

د/ دەسەڵاتی ناونان

وێڕای ستایلی نووسینو سوودوەرگرتنی تایبەتی نیچە لەزمان لەقاڵبی خـوازەو مەجازو خەیاڵاو قسەی هەڵبژاردەو مۆنۆلۆگو... کە یارمەتییەکی

بەرچاوی فیمینیستەکانی داوە بۆ هێنانەکایەی نوسینێکی ژنانە، لوسێ ئیریگاری (Luce Irigaray)یش جەخت لەم مەسەلەیە دەکاتەوەو باوەڕیوایە کە ستایلی نیچە، ستایل (شێواز)ێکە کە بەشێوەیەکی بنەڕەتی لەپێوەرە زمانەوانییە باوەکان دووردەکەوێتەوەو پشتیوانیی لەئەگەرێکی تازە دەکات سەبارەت بەنووسینێکی ژنانە، رەخنەی نیچە لەزمانو ئەو رەخنەیەی لە وتەزا میتافیزیکییەکانی دەگرێ، دەتوانرێ بۆ پشتیوانیی لەرەخنەی فیمینیستی لەفەلسەفەی کۆن بەکاربهێنرێ، نیچە زمان بەهاوبەشو هاوکارێک دەزانێت بۆ بنەڕەتیبوونی زیرەکانەی کۆمەڵێ چەمک لەفەلسەفەو میتافیزیکدا کە لەڕاستیدا شتێک نییە جگە لەرەنگدانەوەی ئەو وشانەی ئێمە بۆ ناونانیان بەکارمانهێناوە، نیچە لەپێشەکی کتێبی (ئەودیوی چاکەو خراپە)و لەبەشەکانی دیکەشیدا، باسی ئەو ئایدیا گرنگە دەکات کە یەکێک لەفاکتەرەکانی ئەو دۆگماتیزمەی کە لەبیرکردنەوەی ئێمەدا فۆرمەڵە بووە، بریتییە لەڕێزمانو (گەمەکانی زمان)، نیچە زمان بەفەرمانڕەوای جیهان دەزانێو پێیوایە جیهان هەموو ئەوانەی تێیدایە، رەنگدانەوەیەکی دروستکردنی رێزمانە، نیچە دەربارەی دەسەڵاتی داهێنانی زمانو وشە، لەفەسڵی دووەمی کتێبی (زانستی شاد)دا کە پردێکی پەیوەندیی گرنگە لەنێوان یەکەمجار قبوڵکردنی دوالیزم لەکتێبی (لەدایکبوونی تراژیدی)داو پاشان نکۆڵیلێکردنی لەکتێبی (ئەودیوی چاکەو خراپە)دا، دەربارەی ئەو دەسەڵاتەی کۆسمۆپۆلتیزمی زمان ئاوا دەدوێ (ئەوەی کە بوەتە هۆی زۆرترین زەحمەت بۆ منو هێشتاش زەحمەتم دەدات ئەوەیە کە هەستدەکەم زانینی ناوی شتەکان زۆر لەناسینی خودی شتەکان گرنگترە، ناوو ناوبانگو گرنگیو بڕوکێشی ئاسایی هەموو شتێ- واتە ئەو خاسییەتانەی کە سەرەتا، زۆرجار بەهەڵەو دەستنیشانکردنی خودسەرانە، وەکو جلوبەرگێک کە بەقووڵیی بەناوەڕۆکو شێوەی نامۆیە هاتوەتە ئاراوە- لەبەر باوەڕی ئێمەو فراوانبوونو کامڵبوونی ئەو خاسییەتانە لەنەوەیەکەوە بۆ نەوەیەکی دیکە وردەوردە تێکەڵی ئەو شتەبووەو بووە بەشوناسو دواجار بووە بەبەدەنی ئەو شتە. شێوەی سەرەتایی هەر شتێ تەقریبەن هەمیشە دەبێت بەناوەڕۆکیو وا خۆی دەنوێنێ، کە لەبنەڕەتدا ناوەڕۆکی بووە، (دانش شاد، ص58).

هەروەکو لەبەشەکانی رابردودا ئاماژەی بۆ کراوە، ئەوە پیاوبوو کە هەموو شتێکی بەوە دەخوڵقاند کە ماناو پێناسەی پێدەبەخشی، پیاو بەهەمان

ڕێگە ژنیش خەڵقدەکات کە دنیاکەی پێ خەڵق دەکات، بەپێی قسەی نیچە، پیاو ئەم کارە بە (دەسەڵاتی ناونان) ئەنجامدەدات. هەروەها لەفەسڵی پێنجەمی (زانستی شاد)دا، نیچە بەڕاشکاویی بۆ قسەکردن لەسەر عەشقی دوو ڕەگەزی جیاواز، سوود لەزمانی سەروەرو کۆیلە یان زمانی پیاو و ژن وەردەگرێ) نیچە دەڵێت: (عەشق بەلای ژنەوە بەمانای (تەسلیمبوونی تەواوەتییە)، بەڵام ئەگەر پیاو وەکو ژن عەشق بکات دەبێت بەکۆیلە (هەمان سەرچاوە ل363). مایەی سەرنجە ئەوە بزانین کە لەڕوانگەی نیچەوە، فیداکاریی ژن لەعەشقیدا بەرامبەر بەپیاو، بایەخی نییە، بەڵگەی ئەم کارە لەوێدا دەبینین کە نیچە باس لەپاکیزەیی ژنان دەکاتو هاودەردیی خۆی بۆ ژنان دەردەبڕێ (هەمان، سەرچاوە ل71) لێرەدا نیچە سەبارەت بەڕەفتاری پیاوان لەگەڵ ژناندا، بەتایبەتی لەمەسەلە سێکسییەکاندا قسە دەکاتو باوەڕیوایە ئەو ڕەفتارەی کە پیاوان سەبارەت بەم مەسەلانە گرتوویانەتەبەر، پیاوان دەکات بە (فاعیل)ی سێکسیو ژنانیش دەکات بە (مەفعول)ی سێکسیو بەم پێیەیە کە پیاو ژیانی عاشقانەی ژن ئیفلیج دەکات، نیچە ئەوە دەستنیشاندەکات کە ژیانی عاشقانەی هەرکەسێ ڕۆڵێکی سەرەکییو بنەڕەتی هەیە لەژیانی ئەو کەسەدا، نیچە لەم بارەیەوە دەنوسێ (بڕو جۆری ئارەزوی سێکسی هەر مرۆڤێ هەتا دوا ترۆپکی گیانی ئەو مرۆڤە بڕدەکات) (فراسوی خیرو شر، ص75). بەقبوڵکردنی ئەم غەفڵەتە سێکسییە، ژن هەموو وزەو توانای خۆی بۆ هەبوونی ژیانێکی عاشقانەی ساغ لەدەستدەداتو جگە لەبێدەنگیی هیچ ڕێگەیەکی تر ناگرێتەبەر (دیسان هەمان بێدەنگیی پێشانو هەمان بێدەنگیی قوڵ: ژن هەتا لەبەرامبەر خۆشیدا بێدەنگدەبێتو چاوانی لەئاستی خۆشیدا دادەخات) (دانش شاد، ص71)، ژن بەم بێدەنگییو چاوداخستنەی لەبەرامبەر خۆیدا، لەڕاستیدا دەسەڵاتی شارەزایی لەدەربڕینو دەسەڵاتی خۆی لەدەستدەدات.

فیمینیستە هاوچەرخەکان بۆ تێگەیشتنی باشترو زیاتری ئەوەی کە نیچە بەدەسەڵاتی ناونان ناوی دەبات، هەوڵی زۆریانداوە بۆ ئەوەی بتوانن چەند ڕێگەو میتۆدێک فۆرمەڵە بکەن بۆ ئەوەی بوونی مرۆڤ لەجیهاندا ڕاڤە بکاتو ئەمەش لەکاتێکدایە کە ئەوان ئاگاداری ئەو مەسەلەیەن کە میحوەری قسەو گوتار هەمیشە لەژێر دەسەڵاتی پیاواندابووە، فیمینیستە هاوچەرخەکان بەبەکارهێنانی زاراوەی (دەسەڵاتی ناونان)ی نیچە، وا قسە دەکەن کە (پیاوان لەڕێگەی بەکارهێنانی

دەسەڵاتی ناونانەوە، لەڕاستی خواستو ویستی دەسەڵاتی خۆیان زیاد دەکەن) (لین ئیرل، 1998: ص314) پیاوان لەم ڕێگەیەوە، نەک تەنها ژنان دەخەنە ژێر دەسەڵاتی خۆیانەوە، بەڵکو تەواوی جیهانیش دەخەنە ژێر دەسەڵاتی خۆیانەوە، بۆڤاریش بەجوانیی هەستی بەم خاڵە کرد، ئەوەتا دەڵێت: (نیشاندانو خستنەڕووی جیهان وەکو جیهانێکی واقیعی، ئیشی پیاوانە، پیاوان جیهان لەڕوانگەی خۆیانەوە وەسفدەکەنو ئەو وەسفەی جیهانیان لەگەڵا حەقیقەتی رەهادا لێتێکدەچێت) (جنس دوم، ص161). دەبێ ئاگاداری ئەوەبین کە بۆڤوار دەڵێت: (حەقیقەتی رەها) لەڕاستیدا ئەو نکۆڵیی لەدەسەڵاتی ناونان ناکات کە چیرۆکی راستەقینە دەربارەی جیهان دەهێنێنە ئاراوە، بەڵکو بۆڤوار نکۆڵیی لەوە دەکات کە ئەم چیرۆکانە، چەند چیرۆکێکی لەچاککردن نەهاتووی واقیعێکی لەگۆڕان نەهاتووبن. ئەم چیرۆکانە راستەقینەن، لەبەرئەوەی دەست بۆ خوڵقاندنو داهێنانی واقیعو شتی نوێ دەبەن.

هەروەکو وتمان، نیچە لە (پاکیزەیی ژنانە)دا ئەوەی روونکردەوە کە چۆن رەمزی بوونی سێکسی ژنان، ژنان بەرەو بێدەنگیی دەبات. مەترسی بێدەنگیی، مەترسی لەدەسندانی هەموو شتێکە، ئەگەر ئێمە کار بەو گوتەیەی نیچە بکەین کە لەشۆپنهاوەری وەرگرتووەو تیایدا دەڵێت (هەر ئەو کەسە بە کە هەیت)و روانگەی خۆمان هەبێ، لەم حاڵەتەدا دەتوانین هەموو شتێکمان هەبێت، بێدەنگیی لەترسەوە سەرچاوە دەگرێ. ترس لەئازار، ترس لەمردن، بەڕای نیچە بێدەنگیی ژنان بەهۆی ترسەوەیە لەپیاو. (هەتا ئێستا ترس لەپیاو بەباشی ژنانی لەڕەگوڕیشەوە ناساندوەو جڵەوی کردون) (فراسوی خیروشر ص232) کەواتە ژن دەبێ ئەو بێدەنگییەی خۆی بشکێنێ، دەبێ باسی ئەزمونە تایبەتییەکانی خۆیو خواستو ویستەکانی خۆی بکات، ژن دەبێ دەسەڵاتی ناونان بەدەستبێنێ بۆ ئەوەی لەو رێگەیەوە بتوانێ رەگەزو پیاوسالارییو زەبوونیی ژنانو زۆر لەم وتەزایانە نەک وەکو پێوەری ئاساییو پەسەندکراو، بەڵکو وەکو چەند شتێ لەبەرچاو بگرێ کە لەڕێگەی ئەو دەسەڵاتەوە واتە دەسەڵاتی ناونان، دروستبوون، هەروەها بەشێوەیەکی جیاوازو بەئاراستەی خوڵقاندنی واقیعێکی ناسێکسی تازە زمانو دەسەڵاتی قسەکردن بەکاربێنێ، هەروەها لەم بارەیەوە، نیچە خۆشی ئەوەمان بیردەخاتەوە کە (تەنها لەپلەوپایەی خوڵقێنەردا دەتوانین

شتێک لەناوبەرین: هەڵبەتە نابێ ئەوەش فەرامۆشبکەین کە تەنها بەداهێنانی ناوی نوێو هەڵسەنگاندنو ئەگەرە تازەکان دەتوانین بەرەبەرە شتی تازە بخولقێنین) (دانش شاد، ص58).

* * *

لەبیری نیچەدا هێشتا زۆر لایەن هەیە کە کاری لەبیری فیمینیستی هاوچەرخ کردووەو ئێمە تەنها ئاماژەمان بۆ هەندێکیان کردووە، نیچە تیۆریستێکی گەورەیەو لەم رووەوە بەلای فیمینیستەکانەوە گرنگە، وێڕای دژایەتی ژن لەلایەن نیچەوەو بوغزاندنی فیمینیزمو رەخنەگرتن لەئاکاری کۆیلایەتی، رەخنەکانی نیچە زۆر زوو گوێگرێکی زۆری بەلای خۆیدا بەکێشکردو لەنێو هەموو ئەوانەشدا، زۆربەیان ژنو چینی کرێکارن، راستە کە رەخنەی نیچە لەلیبرالیزمو یەکسانیخوازیی ئەوی لای زۆر لەو فیمینیستە ئەمریکاییو بەریتانیانە وەدەرنا کە ئامانجی سیاسیو ئابوریيان هەیەو زیاتر جەخت لەبنەمای سیاسی دەکەنەوە بۆ ئازادیی ژنان، بەڵام بیروبۆچوونەکانی نیچە دەربارەی رەگەزو چاکەکارییو رەخنەگرتنی لەدۆگماتیزمو بیری دەستەبژێریی رۆحانیی نیچەی لای زۆربەی ژنان کردووە بەڕێنیشاندەرو خۆشەویستی کردوە.

نیچە رەخنەی لەڕێبازی عەقڵانیی خۆرئاواو ئەو کلتورە گرت کە تاکو ماوەیەکی دورودرێژ فەلسەفەی کردبووە مەداری خۆیو وەکو زۆربەی فیمینیستەکان زۆر لەدۆگماتیزمە فەلسەفییەکان رەتدەکاتەوە. نیچە ئەو بیروبۆچوونانەی کە دەربارەی دەسەڵات بوو هاوشانی متمانەپێکردن، بەتێڕوانینی نوێ لەفەلسەفەدا، واتە بەڕەخنەی کلتوری جینالۆجیاو سایکۆلۆجیا خستەڕوو، نیچە باوەڕی بەخواستی دەسەڵاتو متمانەکەی هەیە لەقەڵەمڕەوی نا سیاسی رێک لەبەر هەمان هۆ رەخنە لەپیاوسالارییو باوکسالاریی دەگرێو لەم رووەوەیە کە فەلسەفەکەی نیچە بۆ زۆر لەفەیلەسوفە پیاوسالارەکان بیزارکەرە. نیچە ئەوە نیشاندەدات کە باوکسالاریی لەبەرئەوە متمانەی خۆی بەدەستناهێنێ کە متمانەکەی راستە، بەڵکو حکومەتی پیاوسالار بەهۆی ئەو دەسەڵاتەوە کە هەیەتیو لەڕاستیدا لەڕێگەی زۆرو سەرکوتکردنەوە متمانەی خۆی بەدەستدەهێنێ. لێرەدا چەمکی خواستی دەسەڵاتی نیچە، مانایەکی زۆر گرنگ لەخۆی دەگرێو ئەوەش ئەوەیە کە خواستی دەسەڵات لەلاوازیی ئەوی دیو زاڵبوون بەسەریدا نییە، بەڵکو خواستی

دەسەڵاتْ بۆ خۆی زاڵبوونە، ئەم مەسەلەیە بۆ خۆی گوزارشتْ لەوە دەکاتْ کە زۆر شایستەتربوو ئەگەر بایەخمان بەڕەخنەگرتنی نیچە لەپیاوسالاریی‌و متمانەی باوکسالاریی بدایە. لەم رووەوە، باسی دەسەڵاتْ‌و خواستی دەسەڵاتْ لەبیری نیچەدا بەلای فیمینیستەکانەوە زۆر گرنگ‌و بنەڕەتییە، مەبەستی نیچە لەدەسەڵاتْ و ئەو دەسەڵاتە نییە، کە حکومەتی پیاوسالار لەزۆر شوێنی بوارەکانی ژیاندا پیادەیکردووە بەڵکو خواستی دەسەڵاتْ چەمکێکی باڵاترو فراوانترە.

نیچە بەبایەخدانە تایبەتییەکەی بەچەمکی تۆڵەسەندنەوە رێگە بۆ فەیلەسوفە فیمینیستەکان ئاواڵا دەکاتْ، ئەو رێگەیەی کە تیایدا ئەوە نیشان بدەن کە تاکو ئێستا تۆڵەسەندنەوەی پیاوان، ژنانی سەرکوتکردووەو هەمان ئەم شیکردنەوەیەی سەبارەتْ بەتۆڵەکردنەوە لای فەیلەسوفە فیمینیستەکان بۆ تێگەیشتنی ئەوەی هەتا ئێستا لەدژی ژنان وتویەتی‌و کاری پێکراوە، زۆر گرنگیی پەیدا دەکاتْ.

نیچە لەڕەخنەگرتن لەئارمانی دورەپەرێزیدا، ئارمانێکی مەبەستە کە بەئاراستەی سوککردن‌و بێبەهاکردنی ژیان بەرەوپێشەوە دەچێ‌و لەم رێگەیەوە جیهانی ماددیی بێبەها دەکـاتْ. نیچە ئەم دنیایە بەهۆ (وەسیلە)یەک بۆ گەیشتن بەجیهانێکی جاویدانەو رۆحیی لەبەرچاودەگرێ‌و ئەوە نیشاندەداتْ کە چۆن لەهەمان ئارمان رێگە بەقەشەو فەیلەسوفەکان دەداتْ بۆ بەسەر جیهانی ماددیی‌و نا رۆحیدا زاڵبن‌و هەمان مەسەلە رێگەیەکی زۆری بۆ رەخنەی فیمینیستی فەراهەمکردوە، هەروەها رەتکردنەوەی دوالیزم‌و گشتْ جۆرە رووبەڕووبوونەوەیەک‌و باوەڕ نەبوون بەناکۆکیی بەهاکان، یەکێکی ترە لەو ئەنجامە بەکەڵکانەی کە فەلسەفەکەی نیچە بۆ ئەو فەیلەسوفانەی فەراهەمکردوە، کە دەربارەی ژن‌و مەسەلە تایبەتییەکانی ژن توێژینەوە دەکەن.

سەرچاوە/

-گۆڤاری- نامە فرهنگ شمارە 43 لاپەڕە 89-101

پێگەی
(سوپرمان، ئافرەت، نەتەوە) لەئایدیای نیچەدا

د. مستەفا غالب
لەعەرەبییەوە: لوقمان رەئوف

نیچە یەکێکە لەفەیلەسوفەکانی سەدەی نۆزدەو لە(15)ی تشرینی یەکەمی ساڵی 1844 لەشارۆچکەی (ریکن) نزیک (لیبتسج) لەدایکبووە، رۆژی لەدایکبوونی هاوکاتە لەگەڵ رۆژی جەژنی (البروسا) حاکم (فریدریک غلیوم)ی چوارەم، ئەم بۆنەش دڵی باوکی زۆرخۆشکرد، چونکە ژمارەیەکی زۆری لەئەندامانی خێزانی مەلیکی بەخێوکردبوو، باوکیشی ناوی ئەم کوڕە نوێیەی ناونا (فریدریک) واتە ناوی مەلیک، نیچە لەمبارەوە دەڵێ: (لەهەموو حاڵەتەکاندا هەڵبژاردنی ئەم رۆژە بۆلەدایکبوونم، یەک سودی هەیە رۆژی لەدایکبوونم درێژترین رۆژی منداڵیمە، رۆژی تێکەڵبوونە لەگەڵ گەلەکەم)

زۆربەی بنەماڵەی نیچە لەپیاوانی ئاینی بوون، بۆیە ئاین رۆڵێکی زۆری گێڕا لەمنداڵیدا، بەڵام دواتر ناوی خۆی نا(دوژمنی مەسیح) و بەدرێژایی ژیانی ڕووبەرووی ئاین بوویەوەو رەخنەی زۆری لێگرت.

نیچە لەتەمەنی (5) ساڵیدا باوکی دەمرێت، بۆیە شێوەیەکی ئەفسانەیی بۆ باوکی دەکێشێ، دوای مردنی باوکی لەبارودۆخێکی ژنانەی پەنیدا ژیانی بردەسەر، چونکە خێزانەکەی وەدەوروبەری هەر ژن بوون دواتر خوشکەکەی (ئەلیزابات) دەیبانە لای خۆی وبۆماوەی (12) ساڵ لەلای دەمێننەوە، لەساڵی 1858 چۆتە خوێندنگەی (بفورتا) دواتر چووەتە زانکۆی (بۆن) بۆماوەی شەش ساڵ لەوێبووە، پاش رۆیشتنی مامۆستا زمانەوانیەکەی (رێشل) بۆ لیبتسج، نیچەش دەچێت بۆئەوێ، نیچە یەکەم کتێبی لەساڵی 1872 دا بەناوی (موله الماسامن روح الموسیقا) بڵاوکردەوە لەدوا دواییەکانی ژیانیشیدا شێت دەبێت ولە25 ئابی 1900کۆچی دوایی دەکات.

بەگشتی ئەو کتێبانەی کەبە درێژایی تەمەنی نوسیونی بریتین لە:

((لەدایکبوونی تراژیدیا لەرۆحی مۆسیقادا، ئەندێشەیەک بەدەر لەکاتی خۆی ، کاروباری مرۆیی (1876–1879)، شەفەق (1882)، زانستی کۆمیدی، زەرادەشـت وای وت (1883–1885)، جیاواز لەچاکەو خراپە 1885 بنچینەی سەرهەڵدانی ئاکار (1887)، ئیرادەی هێز (1884–1885)، لەناوچوونی بتەکان، دوژمنی مەسیح، فەلسەفەی ڤاگنەر، نیچە دژی ڤاگنەر، ئەوە ئەو پیاوەبوو)).

فەلسەفەی نیچە بەشێکی دانەبڕاوە وئاوێنەی ژیانی بووە، بەشێوەیەک لەقوڵاییەکانی داناییدا شۆڕبووەتەوە، لەم پێناوەدا فەلسەفەی دەربارەی کیان وبوونی تەواو هەبووە، بیروڕا وتیۆرەکانی لەقوڵاییەکانی وروژانە دەرونیەکان وبوونی کەسیەوە سەرچاوەی گرتوە، وەکو تیۆرێک رووبـەرووی هەموو ئەو بیروکارانە بووەتەوە، کەلەناخیدا پەنگیان خـواردوەو بەزەینی داهێنەرانەی زیندوی کردونەتەوەو لەجێگەی واقیعی راستەوخۆی ژیانی زیندوی خەڵکی دایناون، نیچە رەخنەی گاڵتەجاڕیانەی بەرامبەر بیروڕاو تیۆرەکانی زاناکان هەبوو، جەختی لەوەکردووەتەوە کەنزمترین پلەی مرۆڤ شێوە تیۆریەکەیەتی وبانگەشەی دووركەوتنەوەی لەسیستمی فیکری کردوە وهەوڵی نوێکردنەوەو پەرەپێدانی داوە.

نیچە خاوەنی پەیامێکی شارستانی بووە بۆژیان، کەپەیامی فەیلەسوفێکی دانای خاوەن پەیڕەوێکی تیۆری نەبوو، بەڵکو پەیامی رەخنەگرێک وبەتوانای ئەو شارستانیەتەی کەتیایدا ژیاوە، لەگەڵ هەموو ئەو سیفەتانەی کەتێڕوانینەکەی بۆشارستانیەتی ئەوروپی هاوچەرخ، لەرووی قوڵی وتوانای رۆچوون بۆدورترین قوڵایی لەخۆگرتوە، کەچی رۆڵەیەکی دڵسۆز بووە بۆشارستانیەتێک کەتەواو نەبووبوو. نیچە بەرهەمێکی رەسەنی سەدەی نۆزدەیە ولەتوانایدا نەبوو حوکمێکی وردی گشتگیر، بەسەر شارستانیەتی رۆژئاوای هاوچەرخیدا بدات، لەبەرهۆیەکی روون ئەویش ئەوەیە، ئەو شارستانیەتە بەماوەی گواستنەوەدا، بۆسەردەمێکی نوێ تێدەپەڕێ، کەرەگەزەکانی هێشتا تەواونەکرابوون، بگرە هەندێکیان هەر سەریان هەڵنەدابوو. لەسەدەی (19)دا شێوازی فیکری لەمەیدانی فەلسەفەی شارستانیدا، شێوازێکی خەمۆکیانەی هەبووە، شێوەیەک کەبانگەشەی ئاکرەوی ونەتەوەی تەسک...هند بکەن، ئەمەش بەهۆی گواستنەوەی جیهانی رۆژئاوایی،

لەژیانێکی کۆنەوە بۆژیانێکی نوێ، نیچەش، یەکێک بوو لەوفەیلەسوفە بیرمەندانە، بیرکردنەوەی نیچە دابەش دەکرێت بەسەر سێ قۆناغدا:

1–قۆناغی هونەری رۆمانتیکی کەلەساڵی 1869 دەست پێدەکات تاساڵی 1876، ئەو قۆناغەیە، کە کەوتبووە ژێر کاریگەری شۆپنهاوەر و ڤاگنەر، بەوازلێهێنانیان کۆتایی دێت.

2–قۆناغی شێوازو هەلومەرجی رەخنەیی لەساڵێ 1876 دەست پێدەکات، تاوەکو ساڵی 1882، بیرکردنەوەی نیچە بەکاریگەربوون بەپرۆگرامی زانستی چڕدەبێتەوە، دوای وازهێنان لەکاریگەریە رۆمانسیەکانی رابردو، ئەو قۆناغەیە کەنیچە سوربوو لەسەرئەوەی کەتوندترین رەخنە ڕووبەڕووی خاسیەتەکانی ژیانی مرۆیی بکاتەوە لەسەدەی نوێدا.

3–قۆناغی سۆفیەتی پەتی، بەنوسینی کتێبی (زرادشت) دەست پێدەکات لەساڵی 1883،تاساڵی 1888، بەردەوام دەبێت، تێیدا بیرکردنەوەی لەسەربەخۆیی تەواو ورد دەبێتەوەو لەرێگەیەکی تایبەتدا گوزەردەکات، شێوازەکەشی شێوەیەکی هەڵچوونی سۆفی وەرگرتوە، نەک شیکاری رەخنەیی.

لەم سەردەمانەشدا نیچە بەرەو ئاڕاستەیەکی گشتی، کەئاڕاستەی مەعقولیەتی داماڵراوە، پەیوەستە بەسروشت وژیانی سەرزەویەوە.

نیچە و سوپرمان

نیچە پێیوایە ئاکار لەسادەیی ولاوازیدا نیە، بەڵکو لەپشت هێزەوەیە، هەربۆیە دەبێت هەوڵی مرۆیی بۆپەرەپێدانی تاکی بەهێزتر بەکاربهێنرێت، لەبەرئەوەی رەگەزی مرۆیی، یان سوپرمان، تەنها ئامانجە بۆبەرزبوونەوەی هەموان، بەرەو ئاستی نمونەیی وتەواوی رەها. مرۆڤی عاقڵیش خۆی بڕیار بدات، لەمەڕ ئامانجەکانی باشترکردنی رەگەزی مرۆیی، چونکە لای نیچە رەگەزی مرۆیی، نەک تەنها چالاک نابێت، بەڵکو بوونیشی نیەو لەشارەمێروولە دەچێت، یاخود کاریگەریەتی ئەزمونی گەورەیە کەهەندێ شت تیایدا پێشدەکەوێت، کەچی زۆربەیان تێکدەچن.

گومانی تێدانییە، ئامانجی هەموو تاقیکردنەوەکان لەبەختەوەری جەماوەردانییە، بەڵکو لەچاکسازی نمونەکەدایە، ئەگەر کۆمەڵگەکانیش لەسەریان

بێت، کۆتاییەکانیان لەوەباشتر دەبێت، کەگرنگی بەنمونەکە بدرێ، چونکە کۆمەڵگا ئامرازێکە بۆ زیادکردنی هێزو باڵابوونی کەسیەتی تاکەکان، هەروەها کۆمەڵیش لەخۆیدا مەبەست نییە، کەواتە ئامێرەکان بۆ چ مەبەستێکن، ئەگەر سودی تاکەکان تەنها لەچاکسازییاندا بێت؟ ئایا ئامێرەکان، یان رێکخراوە کۆمەڵایەتیەکان لەخۆیاندا مەبەستن؟ ئایا ئەمە کۆمیدیای مرۆییە؟ پێ دەچێت نیچە لەوتارەکەیدا، باس لەدروستبوونی جۆرێکی نوێ، مرۆڤی تاک و سەرکەوتو و باڵابکات، کەشێوەیەکی خەمناک لەنێو توندوتیژی مرۆڤە ئاساییەکاندا و بوونی ئەو جۆرە مرۆڤە، ئیدانەی دروستبوونی مەبەست و پەروەردەی مەبەستدارو بەخێوکردنی وریا بکات، زیاتر لەئیدانەکردنی هەڵبژاردنی سروشتی.

نیچە پێیوایە سوپرمان دەتوانێت، تەنها لەرێگەی هەڵبژاردنی مرۆیی وچاوساغی پەیدابوونی نەوەکان و پەروەردەی باڵاوە بمێنێتەوە، کەواتە نادانیە، گەر رێگەبدەیت بەهاوسەربوون لەرێگەی خۆشەویستیەوە، وەکو رێگەدان بەهاوسەربوونی پاڵەوانەکان لەگەڵ خزمەتکارەکانیدا، هەروەها نیچە بۆی دەرکەوتوە کەشۆپنهاوەر کەوتۆتە هەڵەوە، چونکە خۆشەویستی، کاری نەوە پەیداکردن نییە، کاتێ مرۆڤ عاشق دەبێت، نابێت چەند بڕیارێک بدات، کەکاریگەری لەسەر هەموو ژیانی هەبێت، چونکە سروشت رێگەی بەمرۆڤ نەداوە، لەیەک کاتدا عاشق و دانابێت، هەربۆیە لەسەرمانە، کەپەیماننامەکانی عاشقەکان روونبکەینەوەو خۆشەویستی بەرێگر لەبەردەم بەهاوسەربووندا دابنێین و چاکتروایە هەرە چاکەکان هاوسەری پێکەوە بنێین وخۆشەویستی بۆ گێلەکان دابنێین، چونکە بەهاوسەربوون تەنها بۆزاین نییە، بەڵکو چاکترکردن و پەرەپێدانیشە.

لەبەرئەمەش نیچە دەڵێ: تۆ لاوێکی و حەز لەژنهێنان دەکەیت ومنداڵتان هەبێ، بەڵام لێتدەپرسم: ئایا تۆ پیاوێکی هێندە بەجورئەتی، کەئارەزوی ئەوەدەکەیت کەمنداڵتان هەبێ؟ ئایا تۆ بەرکەوتوەکەی ئایا خودو هەستەکان وپیاوەتیەکانت کۆنترۆڵ کردوە؟ یاخود ئەم حەزەت حەزی ئاژەڵێکەو دەری دەبڕی؟ یاخود هۆکەی تەنهاییە؟ یاخود پێچەوانەکەی خۆتە؟ چەند حەزمەدەکرد کەسەرکەوتن وئازادی تۆ هاندەری ئەم منداڵبوونەت بوایەو لەم پێناوەشدا چەندین

نمونەو پەیکەری زیندوت بۆ سەرکەوتن وئازادیەکەش بنیات بنایەو پشتەوەی خودی خۆشت بنیادبنایە، بەڵام پێشتر دەبێت خودی خۆت بەشێوەیەکی دروست، لەڕوی لەش و دەرونــەوە بنیات بنێیت وتەنها خودت لەزیادبووندا نەبێت، بەڵکو هەوڵی بەرزبوونەوە بدرێت. بەهاوسەربوون: لەسەر ئەم شێوازە ئیرادەی دوانە بۆئەو یەک کەسەی، کەلەهەردوکیان دروستترە، هاوسەربوون بەرێزگرتنی ئەوی تردا ئەنێم، هەروەها رێزگرتنە لەوانەش، کەئیرادەی لەم جۆرەیان هەیە، مەردایەتی بەچەمکی نیچە بەبێ لەدایکبوونی چاک نابێت، چونکە زەین بەتەنها چاک نابێت، بەڵکو هەمیشە شتێکی ترچاکی دەکات، ئەو شتەش خوێنە، دوای ئەوەی ئەوکەسە سوپرمانە، لەدایکبوونێکی چاک پەروەردەیەکی نەوەگیری دەبێت، دەخرێتە قوتابخانەیەکی توندوتیژەوە، بۆ ئەوەی تیایدا کەسێکی تەواو دەربچێت و لەهەمان کاتدا حەسانەوەو چەندین لێپرسراویەتی تیابێت، کەتیایدا لەش فێری ئازاربکرێت، بەهێمنی ئیرادەش لەسەر گوێڕایەڵی وفەرماندانەکان رابهێنرێ و ئازادی تیایدا پێشێل نەکرێ ولەش وئاکاری مرۆڤ پێشێل نەکرێ، ئەم قوتابخانەیە دەبێتە فێرگەیەک بۆفێربوونی پێکەنین لەقوڵایی ناخ ودڵەوەو دەبێت فەیلەسوفەکانیش پۆلێن بکرێت، بەپێی توانای پێکەنینیان وئەوەی بەسەر شاخەکاندا تێدەپەڕێت، لەگەڵ هەموو کارەساتەکاندا پێدەکەنێت، بەم شێوەیە تاڵ ئاکاری لەم پەروەردەیەدا نابێت وئیرادەیەکی پاک پەیدادەبێت وئیدانەی جەستەی تیاناکرێت، تەنانەت سوپرمان بۆی هەیە چێژ لەکیژە جوانەکانیش ببینێت. مرۆڤێک کەئەمە لەدایکبوونی بێت لەپاڵ پەروەردەکەیدا، دەکەوێتە پشتەوەی چاکەو خراپەوە، گەربیەوێت دەبێ بەخراپەکار، لەم رووەشەوە بێترستر دەبێت، لەوەی چاکە بێت.

چاکە چییە؟ ئەگەر ئازابێت، ئەوە چاکەیەو هەموو شتێکیش، کەهەست بەهێزبکات چاکە، واتە هێز لەخوددا.

خراپە چییە؟ هەموو شتێک کە لەلاوازییەوە سەرهەڵبدات. سروشتی جیاوازی سوپرمان خۆشەویستی مەترسی وململانێیە، بەمەرجێ مەبەستداربن، چونکە سوپرمان داوای سەلامەتی و رزگاربوون ناکات، بەڵکو بەختەوەری بۆهەموان دابیندەکات. زەرادەشتیش هەموو ئەمانەی دەویست، لەم روەشەوە شوێنی دووری دەبڕی و بەبێ مەترسی نەدەژیا، لەبەرئەوە هەموو جەنگێک

چاکەیە، هەرچەندە هۆکارە گشتیەکان لەزەمەنە نوێکاندا، بێبایەخ بن وجەنگی چاک لەهەموو جەنگێک چاکەیە، هۆیەک پیرۆزترە، تەنانەت شۆڕشیش چاکەیە، چونکە زەمەنی ململانێکان گەورەیی پەنگ خـواردوی تاکەکان دەردەخـات، کەپێشتر زەمەن ودەرفەتی تەواویان بۆی نەبووە ولەم ژاوەژاوەی شۆڕشەشدا، پیاوی مەزن دەردەکـەون، بۆنمونە لەشۆڕشی فەرەنسیدا، ناپلیۆن دەرکەوت، هەروەکو لەسەردەمی رێنسانسدا چەندین کەسایەتی مەزن دەرەتن، زیندەیی وعەقڵ ونەفس بەرزی سوپرمان دروست دەکەن، بەڵام دەبێ بگونجێت، چونکە هەڵچونەکان، تەنها دەبن بەهێز، گەر مەبەستێک لەپشت یەکخستنیانەوە بێت، ئەو مەبەستە لەشڵەژانی حەزەکاندا، دەبن بەهێزی کەسێتی، کەسی لاوازیش ئەوەیە، کەهێزی رەتکردنەوەی نییەو شازەو ناتوانێت بڵێت نا. مرۆڤ گەرهەوڵی پاککردنەوەی خودو رێکخستنی بێت، ئەمە بەرزترین کارە مرۆڤ مەبەستی بێت توندبێ لەسەر ئەوانی تر، دەبێ پێشتر بەرامبەر بەخۆی توندبێت وهەرگیز خیانەت لەهاوڕێکەی نەکات، ئەمەش سیفەتە کۆتاییەکانی مەردایەتیەو یاسای یەکەمی سوپرمانن، ئێمە کەلە سایەی کەسێکی وەهادابین، ئەتوانین بە بەختەوەری بژین وئامانجمان خۆشویستنی یەکتریە، دەبا گەورەبین وخزمەتی گەورەبکەین، ئەوە چەند دیمەنێکی جوانە، هەموو ئەو ملیۆنە مرۆڤانە لەخزمەتی ناپلیۆن دابوون، گەرهەوڵ بدەین ببین بەپێغەمبەر ناتوانین، بەڵام دەتوانین رێگە بۆهاتنی خۆش بکەین ودەتوانین بەیەکەوە کاری بۆبکەین، بەجیاوازی شوێن وکاتەکان.

زەرادەشت تەنانەت لەئازارەکانیشیدا گۆرانی دەوت وگەربتوانێت گوێ لەدەنگی یاریدەدەرانی دەگرێت، ئەوانەی حەز بە مرۆڤی باڵادەکەن. ئێوەش ئەی مرۆڤە تاکەکان کەلەم سەردەمەدا یەکگرتون، رۆژێک دێت دەبن بەگەل وگەلێکی هەڵبژێراو، لەم گەلەش سوپرمان لەدایک دەبێت.

نیچە و ئافرەت

نیچە بەوتە بەناوبانگەکەی: (ئایا تۆدەچیت بۆلای ئافرەت؟ کەواتە ئامێری سزاکەت لەبیرنەچێت!) هێرشی توند دەکاتە سەرئافرەت، بەڵام پێش ئەوەی هۆی ئەمە روون بکەینەوە، چاکتروایە چۆنیەتی پەیوەندی ئەم فەیلەسوفە

بەئافرەتانەوە کەناسیونی روونبکەینەوە، لەپێناو ئیشک خستنە سەرهۆکان گومانی تێدانییە پەیوەندی نیچە بەئافرەتەوە دیاریکراوبووە، تاگەیشتۆتە پلەی پێگەیشتن، بەڵام لەمنداڵیدا لەنێوان خێزانێکدا ژیاوە کەلەئافرەتان پێکهاتوە، وەکو دایکی وخوشکی ونەنکی ودوو پوری کەشویان نەکردبوو، هەرگیز بێخەم نەبوو. پەیوەندی بەهێزی بەخێزانەوە نەبوو. نیچە خاتو (لوسالومی) ناسیوە، بەوەی کەگەورەترین وزیرەکترین ئافرەتی سەرزەویە، کاتێک کەداوای کرد شوی پێبکات، دوای خۆشەویستیەکی گەورە، دەرکەوت کەئەم خۆشەویستیە لەیەک لاوە بووەو خاتوو (لوسالومی) ئەم داوایەی رەتکردەوەو شوی بەهاوڕێکەی کرد، کەناوی (باول ری)ە، نیچە پێیوابوو خاتوو (لوسالومی) خیانەتی لێکردوە، ئەمیش شۆکێکی بەهێزبوو بۆی ولەناخەوە هەژاند وپاڵی پێوەنا، کەخۆی بکوژێ، بەهۆی خواردنی هەندێک حەبی خەو، جگە لەوەش پەیوەندی ترهەبوو، ئەویش پەیوەندی نیچەیە بەکۆزیمای خێزانی ڤاگنەرەوە، کەئەم ئافرەتە پایەیەکی بەرزی لەدڵی نیچەدا داگیرکردبوو، بەهۆی زیرەکی وکارامەیی وجورئەتی بێوێنەیەوە کەپاڵی پێوەدەنا، سەرکێشی لەگەڵ هەموو نەریتەکاندا بکات، نیچە خۆشیویست بەهێمنی وقوڵی، تائەو رۆژەی کەنیچە هەموو پایەکانی زەینی لەدەست نەدابوو ئەمەشی ئاشکرانەکردوە، کەدواتر لەرێگەی تایبەتی خۆیەوە ئاشکرای کرد، ئەمەش رۆڵێکی گەورەی خۆی بینی لەزەین وبیرکردنەوەی هۆشیارانەدا، بەدرێژایی ژیانی نیچە.

لەراستیدا ئەم شکست خواردنەی نیچە لەپەیوندیەکانی لەگەڵ ئافرەتاندا، هۆکارە راستەوخۆکانی هێرشەکانیەتی بۆسەر ئافرەتان، بەوەی بوونەوەرێکی کەم وخەوشدارەو نابێت متمانەی پێبکەین.

ئافرەت بەرای نیچە گرنگی بەکەسەکان دەدات، نەک بەشتەکان، گەر گرنگیش بەشتەکان بدات، ئەوە وەکو کەسەکان دەبێت وتێڕوانینی کەسی لایەنگرانەی دەبێت، هەربۆیە مەترسیدارە، گەر کاروباری گرنگی بدرێتە دەست، وەک سیاسەت، چونکە هەڵسوکەوتی پاک وبێ لایەنی نابێت.

نیچە ڕووبەڕووی بزاڤی رزگاربوونی ئافرەت، بەهۆی توانا بیریەکانیەوە دەبێتەوە، پێیوایە سروشتی ئافرەت رێگرە لەم بزاڤەدا، چونکە سروشتێکی ئاشتیانەی هەیە، کەرێز لەدەسەڵاتی باو و بیرەکانی ناو کۆمەڵگە دەگرێ

ولەتوانایدا نییە بەرەکانیان بکات، هەربۆیە لێرەدا پەیوەست دەبێت بەپیاوەوەو ئەمەش ڕێگردەبێت لەهەنگاونانی بەرەو ڕزگاربوونی خۆی، نیچە جەخت لەسەر ئەوە دەکاتەوە، کەگیانی ئازادو سەربەست، هەرگیز لەگەڵ ئافرەتدا ناژی، بەڵکو بەتەنها دەبێ وبەپێی هەڵسوکەوتی خۆی دەڕوات. گەورەترین پلەش کەئافرەت بیگاتێ، پایەی شتە خاوەنداریەکانە، بەڵام پیاو بەڕای نیچە ڕۆحی، یان گیانی لەقوڵاییدایە، هەروەکو ئارەزووەکانی، تەنها لەسەر شێوازی ڕۆژهەڵاتی بیرلەئافرەت دەکاتەوە، واتە شتێکە کەدەکرێ خاوەنی بیت وکاڵایەکی پۆشراوەو لەسەری نوسراوە لەکاری ماڵەوە خزمەت بکات وخودی خۆی تیادا دروست بکات. ئاشکرایە فاکتەری کەسی هاوکار بووە لەگەڵاڵە بوونی بیروڕاکانی نیچەدا، هەڵسەنگاندنی بۆئەو کەسایەتیە ئافرەتانەی پێشوو، وەکو لوسالومی و کوزیما، ئەوە دەردەخەن کەلەناخی داو لەقوڵایی خودیدا، ئافرەت بەم شێوەیە نیە، بەڵام ئەم پەیڕەوەی دواتری بەکارهێناوە، واتە پاش ئەوەی پەیوەندیەکانی لەگەڵ ئەم ئافرەتانەدا شکستی هێناوە، کەواتە ئاشکرایە کەفاکتەری خودی زاڵبووە بەسەر زانیاریە ڕۆشنبیریەکانی نیچەدا، لەبارەی بەستنەوەی واقیعیانەی بەجیهانی دەوروبەرەوە، لێرەدا دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی یۆنانی و نمونەی باڵای خۆی، لەبیرۆکەی یۆنانیەکان، دەربارەی ئافرەت وەردەگرێت وئەو شتە بێ وێنانەی یۆنانیەکان، بەدیاردەیەکی دروست وپاک لەقەڵەم دەدات، پێیوایە ئارەزوی پیاوان لەخۆشەویستنی ئافرەتدا، لەسەردەمی یۆنانیەکاندا، بەهۆی زاڵبوونی گیانی پیاوانەدا بوو، بەسەر یۆنانیەکانداو جەخت لەسەر ئەوە دەکاتەوە، کەڕۆڵی ئافرەت لەسەردەمی یۆنانیەکاندا، هەر بریتی بوو لەدروستکردن، یان لەدایکبونی کوڕی خاوەن جەستەی بەهێز، وەکو باوکیان، ئەویش لاویەتی شارستانیەتی یۆنانی پاراستوە، شارستانیەتی پیاوگەری دورودرێژترە، چونکە تێکەڵکردنی سروشتی سەردەمەکان، وا لە ڕۆڵی ئافرەت دەکات، کەتەنها کوڕی بەهێز ببینن وهەموو گەشەسەندنەکانی مرۆیی لەنێوان هەردووسەردەمەکەدا پشتگوێ بخەن. گومانی تێدانیە نیچە هەردوو سیفەتە کۆمەڵایەتیەکان وسیفەتە سروشتیەکان تێکەڵ دەکات وبەقوڵی بیری لەهۆی ئەم خەوشداریەی، کەدیویەتی لەئافرەتاندا، نەکردوەتەوە، پێیوابووە کەئەوە سیفەتێکی سروشتیە تیایانداو ئەوەی بەدی نەکردوە کەئەو کەموکوڕییە، ڕەنگە ئەنجامی فاکتەری کۆمەڵایەتی دیاریکراوبێت، نەک پێکهاتەی سروشتی، ئەم هێرشەی نیچە بۆسەر ئافرەت، بەم

شێوە توندە بەلامانەوە سەیرنابێت، کەتیایدا گرنگی بەفاکتەرە کۆمەڵایەتیەکان نـەداوەو ئافرەت، دەخزێنێتە ماڵەوەو ملکەچی وروژانەکانی پیاوی دەکات، سروشتیەکە گوشاری چەند سەدەو نەوەش وای لێکردبێت، کەگیانی پارێزگاریکردن و خزانە ناوماڵەوەی تیادروستکردبێت و بیرلەشکاندنی کۆت و بەندەکانی دەسەڵاتی باوی ناوکۆمەڵگە نەکاتەوە.

نیچە و نەتەوە

نازیەکان بانگەشەی ئەوەیان کرد، کەنیچە فەیلەسوفێکی رەگەزپەرست بووە بەنەتەوەکەی و رێگەی بەشۆڕش و جەنگ داوەو لەپێناو یەکلاییکردنەوەی هەرململانێیەک کەلەنێوان نیشتیمانەکەی و ئەوانی تردا روودەدات، ئەمەش لەپێناو سـەروەری نیشتیمانەکەی وسەرکەوتنی رەگەزەکەی بەسەر رەگەزەکانی تردا. گەربپرسین، ئایا ئەمە راوبۆچوونی تەواوی نیچەیە؟ پێدەچێت ئەو بانگەشەیەی نازییەکان پێچەوانەی واقیع بن، چونکە نیچە وەکو دەزانرێت پشتگیری لەنەتەوەکەی نەکردوەو رەگەزپەرستیش نەبووە بۆ نەتەوەکەی، وەکو فەیلەسوفە نازیەکان بۆی چوون، و بانگەوازیشی بۆشەڕ نەکردوە بۆهەمان ئەو مەبەست و بنیاتانەی کەنازیەکان بۆی چوون.

د.زەکەریا لەم بارەیەوە دەڵێ: لەبارەی نیشتیمان پەروەریەوە، نیچە رەگەزپەرستی بۆئەڵمانیا نەکردوە، وەک لەسەردەمی بسمارکدا بانگەشەی بۆکراوە لەپاڵ هەردوو جەنگ دا.

نیچە لەو ئەڵمانیانە نەبوو کەستایشی رەگەزی ئەڵمانی بکات و گۆڕانی بۆگەل و بڵندبوونی بەسەر گەلانی تردا وتبێت، بەڵکو زۆر جار خەوشەکانی رەگەزی ئەڵمانی دەردەخست لەرووی نادیاری و سۆفیگەری و هەژاری لەروونی و ئاشکراییداو رۆشنبیری فەرەنسی بەمەزنتر داناوەو کاریگەر بووە بەبیرمەندەکانی و لەسەروی هاووڵاتیانی ئەڵمانیای داناون. نمونەی باڵا لای نیچە تێپەڕاندنی سنورە تەسکەکانی نەتەوەیەو شانازی بەوەوە کرد لەساتە وەختەکانی بیرکردنەوەی هۆشیاریدا، لەم روەوە دەڵێ: ئەو بنەڕەتەی لێوەی هاتوم، بەتوانای کردوم کە بۆ دورتر لەئاسۆی ناوچەیی ونیشتیمانی بڕوانم و کارێکی گران نابێت کە ئەوروپیەکی دڵسۆزو چاک بم، بەڵکو نیچە هێرشی دەکردە سەر رەگەزپەرستی نیشتیمانی بەگشتی و بەرهەڵستی

بەردەم تێکەڵبوونی گەلانی ئەوروپای وای دادەناو دواتر رەخنەی لێگرتوەو دەڵێ: بەرژەوەندی هەموان-گەلان-لەوەدانییە بایەخ بەم گیانی نەتەوەییە بدەن، وەکو زۆر دەوترێ، بەڵکو لەبەرژەوەندی بنەماڵە دەسەڵاتدارە دیاریکراوەکان وچینە بازرگانی وکۆمەڵایەتیە دیاریکراوەکاندایە. بەم شێوەیە رەگەز پەرستی نیشتیمانی توندڕەو، بەفریودانی بەرژەوەندیەکانی گەلان دادەنێت وبانگەشە بۆجۆرێک لەگیانی جیهانی دەکات، پێدەچێت دەسەڵاتی گیانی یۆنانی، بەسەر بیرکردنەوەیدا بواری بۆسەروەری راگرتنی ئەڵمانی نەهێشتبێتەوە، چونکە هەمیشە خەونی بەلەدایکبوونی شارستانیەتی گریکەوە دەبینی، کەهەموو جیهان بگرێتەوەو سنورە تەسکەکانی نیشتیمانگەری بەزێنێت، سەبارەت بەرەگەز پەرستی کردن بۆ رەگەزی ئاری، ئەمەش هیچ بەڵگەیەکی بۆنییە، بەڵکو شوکردنی خوشکەکەی بەیەکێک لەرەگەزپەرستەکان کەئەویش (بر نارد فورستەر)ە، کارێکی ئازاربەخش بوو بۆ نیچە وپەیوەندیشیان، تاکو کۆتایی دۆستانە نەبوو. راستی بیروڕا راستەقینەکانی نیچە، هەرگیز نابن بەپشتگری بۆرەگەزی ئاری، بەڵکو پێیوابووە کەرەگەزی ئەڵمانی لەتێکەڵبووندا بووەو خاوێن نییە لەرەگەزی تر، ئەمەش سروشتی راستی ئەڵمانیەکانە، ئەگەرچی نیچە هێرش زۆری کردوەتەسەر جولەکە، بەڵام ئەوە لەبەرئەوە نەبووە کەلەرەگەزی(سامی)ن، کەخاوەنی سیفەتی دژ بەرەگەزی ئاریە، کەئەڵمانیەکان سەربەئەون، بەڵکو ئەمە هۆکاری جیاوازی هەبووە، هێرشی نیچە بۆسەر جولەکە بۆ هۆکاری مێژوویی دێرین دەگەڕێتەوەو پەیوەندی بەجولەکەی هاوچەرخی خۆیەوەنییە، بەرای ئەو، جولەکە بنەڕەتی مەسیحیەکانەو هەندێ جاریش هەردووکیان بەیەک تەوژم لەقەڵەم دەدات و بەلێپرسراویان دادەنێت و بەرامبەر بەگیانی لاوازی دەسخەرۆکردن دایناون، کەئەمەش بەڕای ئەو، دوو سیفەتی ئاین خوازەکانن، هەربۆیە هێرشەکەی نیچە بۆسەر جولەکە درێژەپێدەری هێرشەکەیەتی بۆسەر مەسیحیەکان و بەیەکێک لەبنەڕەتەکانی مەسیحیەتی داناوە، ئەمەش دوربووە لەهەموو رەگەزپەرستیەک، چونکە هێرشی کردوەتە سەر مەسیحیە ئەڵمانیەکانیشن، سەبارەت بەجولەکە هاوچەرخەکانی نیچە، خودی نیچە بەسۆز بووە بەرامبەریان و بەرگری لەمەسەلەکەیان کردوەو بەپایە بەرزی داناون.

سەرچاوە:

نیچە/ موسوعە فلسفیە/ د.مصطفی غالب

نیچەو
فەلسەفەی کۆمەڵایەتی

د. مستەفا غالب
وەرگێڕانی لە عەرەبییەوە: سامان محەمەد

نیچەو ئاین:

گومانی تێدا نییە کە نیچە هیچ ئاینێکی لەخۆنەگرتووە، بەڵکو بەپێچەوانەوە بەهێزترین رەخنەی ئاراسنەی ئاینەکان کردوە، تەنانەت بیرۆکەی بوونی ئاینەکانی لەلاپەسەندنەبووە. بەڕای ئەو گیانی ئاینی هەژارە لەتێگەیشتنی یاساسروشتیەکان و تەنهادرێژەپێدەری لێکدانەوەی سەرەتایین کەهەمووشتێکیان دەدایە پاڵ سیحرو خورافات. هیچ شتێک بەڕای ئەو گیانەئاینیە. سروشتی نییە، بەڵکو لەلایەن ئیرادەیەکی هۆشیارەوە بەرێوەدەبرێت و بەچاکەیان خراپە رەنگ دەکرێ و هەرکەشکست لەتێگەیشتنی دیاردەیەکدا دەبینێ، یەکسەر دەگەڕێنەوە بۆکاری ئەو ئیرادە هۆشیارە عەقڵیەتەی سەرەتایش هەروابووە کە هەموو گەردونی پڕکردبوو لەهێزە نادیارەکان، کەهۆکاری دروستبوونی رووداوەکانن بەشێوەیەکی ئیرادەییانە، بەوشێوەیەش عەقڵیەتی ئاینی رووداوەکانی گەردون بەهەمان شێوە لێکداوەتەوە، هەرشتێکیش پێچەوانەی کارەچاکەکان روبدات لە گەردوندا، ئەوەدەیدەنە پاڵاهێزی تر کەئەویش(شەیتان)ە وهەموو لێکدانەوەیەکی سروشتی بۆخراپەکە پشتگوێ دەخەن. نیچە پێیوایە دڵۆپێک لەخۆێن ئەگەر زیاد یان کەم بکات لەمێشکدا، کاریگەری ئازاربەخشی دەبێ لەژیانماندا وئازارمان دەدات وەکو ئازارەکانی پرۆڤیشیوس کەلەژیانیدا چێشتی بەهۆی سزادانەکەوە. بەڵام مەترسی لەوەدایە کەئەوە تێنەگەین ئەو دڵۆپەیە هۆکارەکەیە، بەڵکو بیدەنە پاڵا شەیتان یان گوناح، کەواتە تێڕوانین وعەقڵیەتی ئاین بەرای نیچە پێچەوانەی تێڕوانین وعەقڵیەتی زانستیانەیە، چونکە یەکەم شتەکان دەداتە پاڵا هێزوو ئیرادەی هۆشیارو دووەمیش دەیداتە پاڵا لۆجیکی خودی روداوەکان. نەک لێکچواندنی رووداوەکانی سروشت لەگەڵ خودی ناوەوەی مرۆیی هۆشیار. لەپاڵا ئەمەشدا، نیچەئەم شتانە

لەروانگەی دەرونییەوە شی دەکاتەوە، پێیوایە ئاین پەروەر باوەڕی بەسروشە، یان وەحیە، واتەبیرەکان لەسەرچاوەیەکی باڵاوە بۆی دادەبەزێت بەشێوەیەک کە زەینی تەنیا ئامرازێکە کەبیرەکان بەشێوەیەکی سەلبی وەردەگرێ، ئەمەش کێشەی دەروونـی گەورەیە لەئایندا ئەگەر وابێ ئیتر دەبێ تێڕوانینی خۆیان بۆشنەکان چۆن هەبێ بەوەی کە وەحیە یان ئیلهامە؟ ئەمە کێشەی بنەڕەتی ئاینەکانە. لەهەمووحاڵەتێکیشدا کە بیروباوەڕێک باوبووە ئەوا پیاوێک هەبووە باوەڕی بەئیلهام هەبووە، بەشێویەک سەپێنراوە بەسەر هەموو جیهاندا، کەنەتوانن تێڕوانینیان وابێ، هەمووئەم سیستم وجوانیەی گەردون لەدروستکردنی زەینی خۆی دا

بێت، هەربۆیە دەیداتە پاڵ ئیلهام یان وەحی، بێگومانیش هێزی زیاتر دەبەخشێ بەو ئیلهامە و دوری دەخاتەوە لەهەموو رەخنەو گومانێک، واتە پیرۆز رایدەگرێ کەبێ هەڵەبێت. بەراستی بەم شێوەیە پایەی مرۆڤ کەم دەبێتەوە و دەبێ بەئامرازێک، بەڵام بیروڕاکان لەکۆتاییدا سەردەکەون بەوەی لەبیرۆکەیەکی یەزدانییە. کەواتە لەئاین دا مرۆڤ بەئەنقەست لەپایەی خۆی کەم دەکاتەوە کەدواجار سەرکەوتن بۆڕاکانی بەدەست دەهێنێ.

لێرەوە نیچەدەگاتە ئەو ئەنجامەی کەئاین لە تێڕوانینی مرۆڤ کەم دەکاتەوە وئەنجامی کۆتایی ئەوەیە هەموو چاکەیەک و گەورەییەک و راستیەک لەسەروی مرۆڤەوەیەو پیاوەتی بەسەرداکراوە، کەواتە زۆرسروشتیە کە نیچە هێرش بکاتەسەر بیرەئاینیەکان بەهۆی ئەوەوە کەئەو گیانە ئاینیە بەرای ئەو دیاردەیەکی لەرێ دەرچووەو دواجاریش گۆڕینی تێڕوانینی سروشتیە بەتێڕوانینی ئاینی نازانستی، هەربۆیە نیچە پێیوایە دەبێ هەوڵی گێڕانەوەی متمانەی تەواو بۆمرۆڤ و خودەکەی بدرێتەوە و مافە زەوتکراوەکەی لەلایەن ئیلهام وئاینەوە، بگێڕێتەوە هەربۆیە هێرش دەکاتە سەر بیرۆکەی یەزدانی یان خواوەندی، چونکە بەرێگردایدەنێت لەبەردەم بەدەستهێنانی مرۆڤ بۆخودی لەبەرئەوەی مرۆڤەکان باوەڕییان بەهێزێکی یەزدانییە لەسەروی وزەی مرۆڤ و ئاستی عەقڵانی و فیکریەوە. هەربۆیە پەردەلەسەر ئەوهێزە خەیاڵیەی کەئاین وئیلهام دایناوە، هەڵماڵرێ بۆئەوەی مرۆڤ بتوانێ پایەو رێزی خۆی بەرزبکاتەوە، چونکە

بەرزترین بوونەوەرەکانە لەپایەدا. پێدەچێ لەم بارەیەوە، نیچە ئەم بیرۆکەیەی هەر پشتگۆی خستبێ وزەینی سەرقاڵ نەکردبێ پێوەی و بەشێوەیەکی گاڵتەجاڕیانە باسی لێوەبکات بۆ نمونە دەڵێ: بوونی خودا بەدەر دەبوو لەروودان ئەگەر کەسانێکی دانانەبوایە وەکو لوسەر دەڵێ؛ ئەمەش راستە، بەڵام بوونی خوداخۆی زیاتر بەدەر دەبوو لەرودان ئەگەر کەسانی نەزان نەبوونایە، ئەگەر چی لوسەر ئەمەی نەوتووە. نیچە لەرەخنەکانیدا شێوازێکی تری قەوقێنەی شۆڕشگێرانە دەگرێتە بەرو دەپرسێ؟ ئایا ئەوە خواوەندی چاکەیە کە هەموو شتێک دەزانێ ودەتوانێت و لەگەڵا ئەوەشدا گۆی بەوە نادات کەمەبەستەکان تاچ رادەیەک لەلایەن بوونەوەرەکانیەوە مایەی تێگەیشتنن؟ ئایا ئەوەی خاوەنی راستیە و ئازاری مرۆڤایەتی دەبینێ، خواوەندێکی خراپەکارنیە؟ ئەم جۆرە رەخنانەی نیچە بەرای خۆی یەکلاکە رەوەنین، هەربۆیە وایدەبینێت کەمرۆڤ لەکاتێکدا هەوڵی دابێ کەخواوەندێک نییە، لە بەرامبەریدا کەسانێک هەبوون کەباوەڕیان بەبوونی خودایەک هەیەو کاریگەری زۆری بەسەریانەوەهەیە. لەم حاڵەتەدا ئەو بەڵگەیەی کەباس لەنەبوونی خودایەک دەکات رووکەش دەبێ، چونکە لەهەوڵی پێشووتری بۆ بەدرۆخستنەوەی بەڵگەکۆنەکانی بوونی خودا، لەبەرامبەریدا گومانی بەردەوام هەبووە لەئەگەری بوونی بەڵگەی باشتر لەوەی کە بەدرۆ خراوەتەوە. ئەگەر فەیلەسوف توانی ئەو بیرۆکەی نەبوونە بسەلمێنێ بەوەی کەبنەڕەتێکی مێژوویی یان دەرونـی دیاریکراوی هەیە لەبارودۆخێکی دیاریکراودا بەپێی پێویستی مرۆیی تایبەتی هاتۆتەئاراوە، ئەوا دەتوانێ لەهەمان کاتدا جێگیری وجیهانیەتی ئەوبیرۆکەیە لەناوبدات و خودی بیرۆکەکەش لەناودەچێ. نیچە بۆئەوەی بیسەلمێنێ کەبارودۆخی دەروونی لەڕێ دەرچوو هۆکاری دەرکەوتنی گیانی ئاینی و یەزدانین، پێی وایە ئەمە لەرووی مێژووییەوە لەهەموو ئاینەکاندا سەری هەڵداوە لەگەڵ گۆڕانی بنەڕەتی لەم تێڕوانینانەدا، ئەمەیش مایەی لەناوبردنی هەموویانەو تێڕوانینی مەسیحی وجولەکە پەیوەستە بەئارەزووی مرۆڤ بۆسزادانی خۆی و هەستکردنی بەتاوان. ئەم حەزو هەستەش لەخودی بیرۆکەی خودادا بەرجەستە دەبێ، بەپێچەوانەی مرۆڤ دایانناوە و چەندین فەرمانی دراوەتەپاڵ کەبەرانبەر بەسروشتی مرۆیی و ڕێڕەوی لەخۆوەیی مرۆڤ دەوەستێ. نیچە پێیوایە

پەیوەستکردنی نێوان هەردووشتەکە واتە لەنێوان تێڕوانینی یەزدانیەت وهێرش کردنە سەر سروشتی مرۆیی، کارێکی پێویست نیە، چونکە گەلانی زۆرهەن کەخواوەندەکانیان لەشێوەی جیاواز لەبیرۆکەی هەستکردن بەتاوان داناوە بۆنمونە لای یۆنانیەکان ئەوەی مرۆییە بەیەزدانی دانراوە، رەنگە ئاژەڵەکانیش، وبیرۆکەی گوناح وتاوان روون بووە و گلەیی لەخۆی ناکات و رێزی خۆی دانابەزێنێت هەروەکو لەمەسیحیەتدا روویداوە. بێگومان تێڕوانینی نیچە بۆ مەسیحیەت کاریگەربووە بەدووفاکتەر: یەکەمیان رەخنەگرتنی لەگیانی ئاینی بەگشتی، ئەو رەخنەیەی کەئاراستەی مەسیحیەت کراوە، چونکە وێنەی سەرەکی گیانی ئاینی کۆمەڵگاکەی بووە، دووەمیان پەیوەستبوونی بەهەمووشتێکی یۆنانی تەنانەت مرۆڤ هەست دەکات کەنوسراوەکانی سەروەری راگرتنی بیروباوەڕە یۆنانیەکان خۆیانە، چونکە ژیانی یۆنانی بەبەرزتر لەژیانی مەسیحی دەزانێ، لەبەر ئەوەی بیروباوەڕی یۆنانی رێگرنەبوون لەبەردەم گەشەی هێزە سروشتیەکانی مرۆڤ، بەڵام بیروباوەڕی مەسیحی وجولەکە رێگری گەورەن لەبەردەم گەشەی ئەوهێزانەدا، چونکە پشتی زیاتر بەهەستەکان دەبەستێ لەبری عەقڵ واتە بەرپەچدانەوەی نەزعە عەقڵیەکانی پێشوویان کەلەسەردەمی یۆنانیدا هەبوون کارەچاکەکانی مەسیحیەت سەرکەوتنی عەقڵ نین بەسەر هەستەکاندا، بەڵکو وەکوفەیلەسوفەکانی گریگ دەڵێن سەرچاوەیان لەخۆشەویستی خودایان ترسی خودا باوەڕبوون، خوداوهیوابەخودا گرتووە. نیچە هێرش دەکاتە سەربیرۆکەی گوناح لەمەسیحیەتدا مرۆڤ وسروشت بەڕای ئەوبێ تاوانن وگوناحیش وەهمێکە لە لادانی و دەروونییەوە سەرچاوەی گرتووە لەپاڵ حەزی بێ وێنە لەسزادانی خودو سەرزەنشت کردنی و هەمیشە ئەوبوارە سروشتیەی بەجێهێنانی هێزەمرۆییەکان ومایەی دابەزاندنی پایەی مرۆڤ نییە. نیچە پێیوایە مەسیح ئەورێگەیەی گرتووە لەبەرئەوەی بەهەڵە لەهاندەرە دەرونیەکانی گەیشتووە ئەمەش پاڵی پێوەناوە کەهەست بەپێویستی رزگاربوون بکات وگەربەچاکی لەوهاندەرانە بگەیشتایە، هەرگیز نەئەبوو بەمەسیح ئەمەش چەند وروژانێکی دەرونیەو بارودۆخێکی زەینی دیاریکراو سەپاندویانە ئەگەرچی دواتر لەزمانی هێرشەکانی کەم کردۆتەوە بۆسەرمەسیحیەت کەمەسیح هێناویەتی. نیچە پێیوایە مرۆڤی نوێ، چیتر لەتوانایدانەماوە ئەم مەزهەب ورێنماییانە قبوڵ

بکات، چونکە چەند بیرێکن گەرمرۆڤ بەعەقڵی خۆی کەمێک بابەتیانە لێی بڕوانێت، راستیەکەی بۆدەرئەکەوێت، لەم بارەیەوە نیچە دەڵێت: کاتێ کەبەیانی رۆژی یەکشەممە گوێمان لەدەنگی زەنگەکۆنەکان دەبێ، دەپرسین: ئایا ئەمە دەکرێ هەمووئەمانە لەپێناوی جولەکەیەکدا بێ‌کەپێش(2) هەزارساڵ لەخاچ دراوە،کەدەیوت من کوڕی خودام کەئەویش بانگەوازێکی بێ بەڵگەیە. بێ مشتومڕە بیروباوەڕی مەسیحیەتە بۆئێمە و سەردەمەکەمان کاریگەری کۆنی رابردووی هەیە رەنگە باوەڕبوونمان بەم بانگەوازە لەکاتێکدا کەبەڵگەی وردبۆ هەموو رایەک پێشکەش دەکەین، کۆنترین کلتوربێ باوای دابنێین کەخواوەندێک هەیە منداڵی هاوسەرێکی لەناوچوو دەبێ و گوناحەکان بۆئەوە دەگەڕێنەوەو هەمان خواوەندیش سزاکەدەدات ولەترسی جیهانێکی تر، مراندن کراوە بەدەروازەکەی ئایە ئەمەچەند ترسناکە وەکو خێوێکی رابردو دەردەکـەوێ، ئایا کەس باوەڕ دەکات کەشتی لەم جۆرە هێشتا باوەڕی پێ بکرێ؟ پێ دەچێ هەموو بیرو باوەڕە ئاینیەکان لەگەڵ بیری عەقڵانی نیچەدا نەگونجابێ، بەڵام لەگەڵ ئەمەشدا هەڵوێستی ئینکارکردنی سەلبی بۆی نەبووەو لەکۆتایی بیرکردنەوە فەلسەفیەکانی، بیروباوەڕی خودی خۆی سەبارەت بەگەڕانەوەی هەمیشەیی بەرجەستە کردوە کەپێیوایە هەموو دەستپێکردنەکان دەگرێتە خۆی کەلەبیروباوەڕە باوەکاندا نەبووە، کەتیایدا زەوی دەپەرسترێ لەپاڵ مرۆڤدا لەم جیهانەدا ولەشێوە مەعریفەکەشیدا پشت بەتێڕوانینی یۆنانی بۆ جیهان بەستوە و زۆر لەلێکدانەوەکانی پشتی بەبیرو رێنماییەکانی فەیلەسوفەکانی یۆنان بەستوە.

نیچە وفەلسەفەی کۆمەڵایەتی:

لەکاتێکدا کەبیرەکانی نیچە بەئەوروپا بڵاودەبوویەوە، بیرە سۆسیالیستیەکان هەوڵی جێگیرکردنیان دەدا لەئەوروپا ئەمەش پاڵی بەنیچەوە نا بەرەنگاری ئەو بیرورایانە بێتەوە ورەخنەی لێبگرێ‌و شی بکاتەوە، پێیوابوو کەبیری سۆسیالیستی بانگەشەی چاکسازی خەڵکانێک دەکات کەپێویستیان پێی نییە.ئەو بانگەشەیەی کەدەیکەن لەچاکسازی چینە نزمەکاندا جۆرێکە لەجۆرەکانی رق و کینە و تێڕوانین بۆ دەستی ئەوانی ترو دادوەریش بەڕای نیچە ئەوەیە ئەوەی هەیەتی بیدات

بەوەی کەنییەتی، ئەمەش تەنها ڕێگەیە بۆ دادوەری کۆمەڵایەتی ڕاستەقینە لەپاڵ پێویستی پێدانی مافی یەکسانی بەهەمووان، بەڵام ئەوەی ئەوانی تر داوای دەکەن لەیەکسانیدا وەکو ئەوەی سۆسیالیستیەکان داوای دەکەن، سۆسیالیستیەکی چینە خەفەکراوەکانە، ئەمە لەڕاستیدا رق و حەسودییە. نیچە پاڵ بەچینی دەسەڵاتدارەوە دەنێت یەکسانی و دادوەری لەنێوان هەموو چینەکاندا جێبەجێبکات و واز لەچینە نزمەکان بهێنێت بۆئەوەی سەیری سەروتریان نەکەن و لەداماوی خۆیان نەگەن کەلە ئاستیان بەرز بکرێتەوە. بەڕای نیچە بەجێهێنانی بیری سۆسیالیستی دەبێتە هۆی دروستبونی مرۆیی خامۆش، چونکە سۆسیالیستیەکان ئارەزومەندی دابینکردنی ژیانێکی بەختەوەر بۆ گەورەترین ژمارەی خەڵکین. ئەگەر ئەمەش بەجێ بهێنرێت بەڕاستی جێگەیەکی ژیانی بەختەوەر واتە لەدەوڵەتی پایە بەرزدا، ئەوا ئەم ژیانە بەختەوەرە ئەو خاکەی کەعەقڵی گەورەو تاکی گەورەی بەگشتی تیا پەیدا دەبێ لەناو دەچێ. کاتێ کەئەو دەوڵەتە بەدەست دەهێنرێ، مرۆڤایەتی زیاتر خامۆش دەبێ و هەر واتای تیا دروست نابێ. نیچە ڕەخنەکەی بۆبیرە سۆسیالیستیەکان بەوە کۆتایی دەهێنێت کە دەستێوردانی زۆری دەوڵەت هەموو هیوایەکی دروستبوونی تاکی جیاوازو نایاب لەناو دەبات و هەموو وەکو یەکیان لێدێت و جۆرایەتی نامێنێت.

نیچە ودارمان (النحطاط)

بەپشت بەستن بەوتەکانی نیچە لەبارەی سوپرمانەوە، پێیوایە ڕێگە بۆ سوپرمان لەڕێگەی ئەرستۆکراتیەوە دەبێ. دیموکراسی ئەو شێنیەی کەپشت بەئامارکردنی لوتەکان و ژماردنیان دەبەستێ، دەبێ لەناو بدرێ پێش ئەوەی شەمەندەفەرەکەمان لەدەست بچێت و سەرەتایی ترین هەنگاویش بۆ ئەم ڕێگەیەمان لەناوبردنی مەسیحیەتە، چونکە سەرکەوتنی مەسیحیەت بوو بەسەرەتای دیموکراسی و یەکەمین مەسیحیش بەقووڵی ئارەزووەکانیەوە، شۆڕشگێربووە بەرامبەر بەهەموو دەستکەوتێک، چونکە هەمیشە ژیاوەو زەحمەتی کێشاوە لەپێناوی یەکسانی لەمافەکاندا، بەڵام لەزەمەنی نوێدا، ئەوا دەینێرن بۆسیبریا. ئەو وتەیەش کەدەڵێ؛ گەورەترینیان خزمەتتان بکات، تەنها هەڵگێڕانەوەی هەموو

دانایيەكی سیاسیە و پێچەوانەی هەموو سەلامەتیەكی عەقڵە، بەراستیش مرۆڤ كەئینجیلەكان دەخوێنێتەوە هەست دەكات كەلە كەشی رۆمانێكی روسیدا دەژی كە جۆرێك لەگۆڕینی كەسێتی لەجۆری دیستۆفسكی تیایەو تەنها لەمرۆڤە نزمەكاندا رەگ وریشەی قووڵ دەچەسپێنێ و تەنها لەسەردەمێكدا دەژی كەتیایدا حاكمەكان بێ بایەخن و لەناو دەچن و تووشی داڕمان دەبن و جارێكی تر حوكم ناكەن. هەروەكو چۆن باڵا دەستبوونی مەسیحیەت لەئەوروپا كۆتایی هاتنی ئەرستۆكراتی كۆنە، ئەوا باڵادەستبوونی بارۆنە جەنگاوەرەكان لەئەوروپادا، چاكەكارییە پیاوانەكانە و تۆوەكانی ئەرستۆكراتی نوێ یان ژیانەوە ئەو بارونانە دڵگران نەبوون بە ئەخلاقەكان، بەڵكو سەربەست بوون لەهەموو بەربەستێكی كۆمەڵایەتی وبێ تاوانی ویژدانی ئاژەڵی و دڕندەییان كەدەگەڕانەوە وەكو دڕندە شانازییان بەقەتڵ و عامەكانیان و سوتاندن و دزییەكانیان دەكرد بەشێوەیەكی تێگەیشتوانە دەگەڕانەوە هەروەكو ئەوەی كارەكانیان تەنها حەزێكی خوێندكارێك بووبێ. خەڵكانێكی لەم جۆرە چینە دەسەڵاتدارەكانی ئەڵمانیاو وڵاتە ئەسكەندەنافیەكان و فەرەنسا و ئینگلترا و ئیتاڵیا وروسیایان دروستكرد. نیچە لەوەسفی ئەو خەڵكانەدا دەڵێ؛ كۆمەڵێكن لەئاژەڵێ دڕندە وداگیركەرو رزگاركەری خاوەن رێكخستنی سەربازی بەتواناو بێ ویژدانن لەناودانی گەلانی زۆرتر لەخۆیان ئەم كۆمەڵەیە دەوڵەتیان دروستكرد ئەو خەونەی كەدەیووت دەبێ دەوڵەت بەپەیمان و بەڵێن دروستبێ، لەناوچوو، كەسێك كەفەرمان بدات و گەورەبێ لەسروشتی خۆیداو بەتوندی بێنە گۆڕەپانەوە وتوندوتیژ بێ، هەرگیز لەپەیماننامەو بەڵێن ناگات. ئەم بنەماڵە دەسەڵاتدارە جوانە، تێكدرا بەهۆی هاندان وباسكردنی كاسولیكی بۆچاكەكارییە مێینەكان، هەروەها بەهۆی نمونە باڵا گشتیەكانی گەلان وەكو چاكسازی ئاینی باڵا ئەمە لەپاڵ هۆی تێكەڵبوونیان بەبنەماڵەی نزمتر لەخۆیاندا، بەتایبەتی كاتێ كەكاسولیكیەكان لەشارستانیەتی سەردەمی رێنیسانسی ئەرستۆكراتی و نائەخلاقی وادرێژەی پێدرا، سەردەمی رێنیسانس لەناوی بردو بەزیندوكردنەوەی توند و مەترسیداری جولەكە. كەواتە دەبێ تێبگەین كەسەردەمی رێنیسانس سەرلەنوێ هەڵسەنگاندن و چاكتركردنی بەها مەسیح یەكانە، هەوڵێكە بۆ بەكارهێنانی هەموو ئامرازەكان و ئارەزووەكان ودانایيەكان بۆ مسۆگەركردنی سەركەوتن

بۆبەها پێچەوانەییەکان بۆ بەها باڵاکان، ئەمەش بەڕای نیچە توانایەکی تەواو سیحرییە. پرۆتستانت وبیرە زەینیە ئەڵمانیەکانی لاوازکـردووە لەپاڵ ئۆپرای فاکنەریدا، ئەنجامی ئەمەش وتاکی بروسی ئەمڕۆ دوژمنترین کەسن بەرامبەر بەشارستانیەت وسەیرکردنم بۆ ئەڵمانیەک باری تەندروستیم تێک دەدات. هەروەکوگیبن دەڵێ؛ ئەوەی ئەم جیهانە لەناو دەبات زەمەنە، منیش دەڵێم ئەوەی ئەو بیرە هەڵەیەی ناو ئەڵمانیا لەناو دەبات تەنها زەمەنە، ئەگەرچی دورودرێژیشە کاتێ کەئەڵمانیا ناپلیۆنی شکست پێ هێنا، ئەوە شارستانیەتی لەناودا هەروەکو، چونکە لوتەر شکستی بەکەنیسە هێنا. هەر لەوکاتەوە ئەڵمانیا هەموو (گۆتەکان و شۆپنهاوەرەکان و بیتهۆڤنەکان)ی پشتگوێ خستوەو دەستیکردوە بەپەرستی (نیشتمانپەروەرەکانی وڵاتەکەی) (ئەڵمانیا لەسەروی هەموانەوەیە) دەترسم ئەم سرودە کۆتایی فەلسەفەی ئەڵمانی بێت، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا نیچە پێیوایە لەئەڵمانیادا کاری راستەقینە وقوڵ هەیە کەمایەی هیوان بەوەی کەئەوروپا رزگار بکەن، چونکە چەند چاکەیەکی پیاوانەیان هەیە زیاتر لەفەرەنسیەکان یان ئینگلیزەکان، تیایدا هەیە کەخاوەنی ئارامی و زیرەکییە لێرەوە عیلمانی بوون و زانست ورێکخستنی سەربازییان بەدەستهێناوە و شتێکی خۆشە کەمرۆڤ دەبینێ چۆن ئەوروپا هەمووی لەدڵەڕاوکێدایە بەرامبەر بەسوپای ئەڵمانی.

نیچە پێیوایە گەر توانای ئەڵمانیا بەسەر رێکخستندا بگەڕێنەوە لەپاڵ سەرچاوە شاراوەکانی روسیا لەمادەو مرۆڤەکاندا، ئەوکاتە جیهان سەردەمی سیاسەتە باڵاکان دەبینێ. ئێمە داوای گەشەی هاوبەشی نێوان نەتەوەکانی ئەڵمانی و سلاڤی دەکەین، هەروەها داوای شارەزاترین داراییەکان واتە جولەکە دەکەین بۆئەوەی ببین بەگەورەکانی جیهان. داوای یەکگرتنێکی بێ مەرج دەکەین لەگەڵ روسیادا، کێشەکەش لەنەبوونی یان خراپی زەینی دیاریکراوە لەئەڵمانیادا کەلەم جۆرە هێزەی دروستبوونە دروستبکات، ئەڵمانیا دورە لەو نەریتە رۆشنبیریە کۆنانەی کەفەرەنسیەکانی کردوە بەخاوێنترین و شارەزاترین نەتەوەکانی ئەوروپا، هەروەها نیچە دەڵێ؛ من تەنها باوەڕم بەرۆشنبیری فەرەنسییە، هیچی تر بەرۆشنبیری نازانم کەلەئەنجامی تێگەیشتنی خراپەوە دروست بووە مرۆڤ کەبەرهەمەکانی مۆنتین و لارشغکۆو فۆفنارو شامگور دەخوێنێتەوە هەست دەکات لەسەردەمی

رزگاربووندا دەژی ڤۆڵتێر خاوەنی عەقڵێکی گەورەو ئەوانەش دوای ئەو هاتوون کەزۆر بەرزترن لەنوسەرەکانی تری ئەوروپا لەروی خاوێنی بیرو زمانەوە نیچە پێیوایە گەورەیی و مەزنی ئەوروپا لەهێزو هەڵسوکەوتدا دروستکراوی فەرەنسایە، بەڵام فەرەنسای کۆنی نێوان سەدەی شازدەو حەڤدەو هاتنی شۆڕشی فەرەنسی کەئەرستۆکراتیەتی لەناوبرد لەگەڵیدا ناوەڕۆکی رۆشنبیری وردو ستەمکارانی لەناوبردوە، نیچە پێی وایە گیانی هەنوکەی فەرەنسی،گیانێکی بێ رەنگ و خراپە لەچاوگیانی ئەو سەردەمانەدا، بەڵام هەرچۆنێک بێ بەڕای نیچە چەند سیفەتێکی جوان لەفەرەنسادا ماوە، چونکە لەفەرەنسادا لەهەموو مەسەلە سایکۆلۆجی و هونەرییەکان بەکارامەییەوە وردەبنەوە. لەکاتێکدا کەئەڵمانیا لەسیاسەتی جیهاندا وەکو هێزێکی هەرە مەزن دەرکەوت، فەرەنسا گرنگیەکی نوێی لەرۆشنبیری جیهانیدا بەدەستهێنا. نیچە پێیوایە، روسیا دڕنـدەی قژ زەردی ئەوروپایە، گەلەکەی عەقڵیەتێکی کەلەرەقی ئەوتۆن کەتەسلیمی قەزاو قەدەر بوون، ئەمەش ئێمەی سەرسام کردوە، تەنانەت لەم سەردەمەشدا، هەروەها روسیا خاوەنی حکومەتێکی بەهێزە لەدانانی پەرلەمانیدا، جگەلەمەش هێزی ئیرادە دەمێکە لەوێ کۆبووەتەوە، ئێستا هەڕەشەیەکە و جیهان بێزار دەبێ لەوەی کەروسیا رۆژێک لەرۆژان ببێت بەگەورەی ئەوروپا، ئەو بیرمەندەش کەئایندەی ئەوروپای بەلاوە گرنگ بێ، حیسابی تەواو بۆ جولەکەو روسەکان دەکات بەوەی کەگونجاوترین فاکتەرن لەشانۆی گـەورەو جەنگی هێزەکاندا، بەڵام ئیتاڵیەکان لەکۆتاییدا توندترین و گەشترین گەلان دەبن مرۆڤی نوێ باشتر گەشەدەکات لەئیتاڵیادا و سەربازێکی ئیتاڵی هەژار لەشێوە باشترە لەدادوەرێکی بەرلینی. نیچە پێیوایە ئینگلیزەکان خراپترین گەلن، چونکە زەینی فەرەنسییەکان بەفڕوفێڵی دیموکراسی تێکداوە دەبینین خاوەنی دوکانەکان ومەسیحیەکان ومانگاکان وئافرەتەکان و دیموکراسیەکانی تر، هەموویان کۆمەڵێک پێکدێنن و سەر بە ئەوانی ترن، جگە لەمەش بەرژەوەندێتی و رەگەزپەرستی ئینگلیزەکان نزمترین پلەکانی رۆشنبیری ئەوروپین بەتایبەتی لەوڵاتێکدا کەبەر بەرەکانی تیایدا دەگاتە گەردن پەڕاندن، ئەمەش مرۆڤ دەگەیەنێتە ئەوەی کەژیان وەکو ململانی دەرکەوێ تەنها لەپێناوی بووندا، تەنها لەوڵاتێکدا کەژمارەی دوکاندارەکان و کەشتیەکان هێندە زۆربوون

کەژمارەیان هاندەربووە بۆ سەرکەوتن بەسەر ئەرستۆکراتیەکاندا، ئەمەش وای لەخەڵکی کردوە کە دیموکراسی داڕێژن و دەسکاری بکەن، ئەم دیموکراسیەتە دیارییەکی گریکییەکە ئینگلیزەکان بەخشیویانە بەجیهانی نوێ. کێ ئەوروپا لەدەستی ئینگلترا رزگار دەکات و ئینگلتراش لەدەستی دیموکراسی لەناو دەبات.

نیچەو بوونگەری

لایەنگرانی فەلسەفەی بوونگەری پێیانوایە بیرکردنەوەی فەلسەفەی نیچە لەگەڵ بیرە بوونگەریەکان دەگونجێ وبەلایەنگری مەزهەبەکەیان داناوە، بەهۆی نەرم ونیانی شێوازەکەی وپەیوەندی بەهێزی ژیانی بەبیرەکەی، ئەویش بەوهۆیەوە ئەوەی بیری بوونگەری داناوە، جەخت لەنوێبوونەوەی بوونی مرۆیی دەکاتەوە، بەڕای ئەوان مرۆڤ چییەتی جێگیر نییە، بەڵکو بوونی مرۆڤ بەر لەچییەتی، بەڵکو خۆی چییەتیە وهیچ چییەتیەکی جێگیرنییە کەپێشتر دیاریکرابێ. نیچە نزیکبۆتەوە لەم بیرۆکەیە کاتێ کەدەڵێ مرۆڤ لەهەوڵی بەردەوامیدایە و ئارامبونەوە بەخۆی نابینێت وبەهیچ رازی نابێ و لەسنورێکدا نابێ، مرۆڤ بەچەمکی نیچەو ئەو زیندەوەرەیە کەهێشتا جێگیرنەبووە وپۆلێن نەکراوە، چونکە خەوشدارە لەگەڵ ئەوەشدا ئەم خەوشدارییە لەپلەی مرۆڤی بەرزکردوەتەوە، چونکە دیارنەکردنی چییەتیەکەی بەتوانای کردوە کەبوونی خۆی بەبەردەوامی نوێ بکاتەوە، لەکتێبی زرادەشتیشدا پێناسەی مرۆڤ بەوەدەکات، کە خۆی بەدیهێنەری خۆیەتی، واتە ئەو کەمو کوڕییە سەرەکییە سەرچاوەی ئازادییەتی وخۆی بەبەردەوامی نوێ دەکاتەوە، ئەگەر هەوڵی لێکدانەوەی بیرە سەرەکیەکانی نیچە دەربارەی ئیرادەی هێز بکەین بەوەی کەدیاردەیەکی ئەو پرەنسیپە گشتیەی بوونگەرییە بەوەی کەمرۆڤ بوونەوەرێکە لەچییەتیدا ناوەستێت و لەسنورێکدا نامێنێت، بۆمان دەرئەکەوێ کەتاچ رادەیەک بیرەکانی بوونگەری لەگەڵ ڕاکانی نیچە و بیرەکانیدا لەم بوارە مرۆییەدا دەگونجێت.

سەرچاوە: نیچە، الدکتور مستەفا غالب،2000

خوێندنەوەی هەندێ لەچەمکەکان لای نیچە

نیچەو پرسی دیموکراسی

شەین واهل
لەئینگلیزیەوە: عەزیز رەئوف

هەرکەسێک بچوکترین زانیاری لەسەر فیکری نیچە هەبێت هەست بەو حەقیقەتە دەکات کەبۆچوونی نیچە لەسەر دیموکراسی بۆچوونێکی ئاڵۆزبووە زۆر بە ڕەهایی بیرێکی دژە دیموکراسی(antidemocracy) هەبووە نیچە لەکۆتاییەکانی ژیانیدا زۆر بە ڕاکشاوی قسەی لەسەر دیموکراسی کردوە، ئەمەش خۆی لەخۆیدا هەڵگری تێگەیشتنەو لەهەمانکاتدا هەڵگری بەدحاڵیبوونە لەلایەکەوە لادانێک هەیە یان خۆپەڕاندنەوەیەک هەست پێدەکرێ کاتێک نیچە هەڵوێستێکی ئەرستۆکراتی، یاخود هەربەهایەکی لەوجۆرەی هەیەو لەلایەکی ترەوە ئەگەری بەدحاڵی بوون لەسەرفیکری نیچە هەیە کاتێک هەست دەکەین لەبارەی گریکەکان و گرنگی چەمکی(گومان) دواوە بەبۆچوونی من چەمکی دیموکراسی لای نیچە هەڵگری سێ ڕاڤەکردنی سەرەکیە: یەکەمیان من هەوڵ دەدەم لەبارەی گومان و دیموکراتی لای نیچە بدوێم. دووەم من هەوڵ دەدەم کەشفی بیری ئەرستۆکراتێکی نیچەو پرسی گەشەکردنی «منی باڵا «لای تاکەکان ڕاڤەبکەم. خاڵی سێیەم وکۆتایش من هەوڵدەدەم گفتوگۆ بکەم لەبارەی بیرو ڕەخنەو سیاسەتی مەزن وڕەخنەی نیچە دژبەسیاسەتی ئایەخ(petty politics)کەئەمەش بابەتێکی ڕەخنەییەو هەڵگری مشتومڕە ئەمەش سیاسەتی ئایەخە کەڕقێکی گـەورەی لای نیچە دروست دەکات وە لەوانەیە کەسانێک وا وێنای بکەن کەبۆچی گرنگی بەشداری کردن لەڕقەدیاردەیەکی بێ بایەخە

گومان و دیموکراسی

پـەروەردەی گریک و گوتاری گشتی(public Discourse) هاندەری دروستبوونی گومان بـوون. ئەمەش کۆنتێستێکە لەنێوان بیرو ڕای جیاوازو فرەدیدگادا نیچە هەستی بەوگومانە کرد لای خودی تاکەکان لای تاکەکان ململانێ هەیە لەنێوان پێشبڕکێ و پاڵنەرە خودیەکاندا کەئەمەش دەقاو دەق ململانێیەکی

ئاگگەراییە ئەگەری ململانێ لەخودی ئاکەکاندا دەتوانرێ بێ بەمۆدێلێکی سیاسی ئەمەش ئاسانترین و ڕاستترین دەربڕینە بۆئەوەی تەوەقوعی دیموکراسی بکەین بەتایبەت لەسەرەتای دەست پێکردنی فەلسەفەی مۆدێرندا(سەردەمی دیکارت ودواتر کانت) کەئەرکیزی زیاتر لەسەر دوالیزمدە کرا،مرۆڤ و دنیا، عەقڵ و جەستە هتد.. بەتایبەت لەو بۆچونانەدا کەعادەتەن هەڵگری جیاوازی وبەرهەڵستکارییە ئەمەش دیراسەی نیچە بوو لەسەر گەڕانەوە بۆگریک وکەشف کردنی چەمکی (جیاوازی) و(ململانێ) بەئاراستەی پێشکەوتن گومان پێشبڕکێیەکی لەنێوان بەربەرەکانی و لێهاتوویی کەبەهیچ شێوەیەک بەمانای دژایەتی کردن نایەت، بەڵکو برینیە لەگەڕان بەدوای بەختەوەریدا سەرکەوتنی تەواو لەکۆتایی شکستەکاندایە لەکۆتایی گومانەکاندایە لەچرکەساتی ئێستاماندا ئێمە شەڕی سنورە کێشراوەکان دەبینین لەنێوان لایەنە بەرهەڵستکارەکاندا ئەگەری نێوان (جەنگ)و (گومان)، هەرلایەک نێگەتیڤانە پێناسەی بەرامبەر دەکات وەک بەرهەڵستکارێکی ئەوی دی لەجیاتی پشتگیری کردنی بیرو ڕاکان بەشێوەیەکی پۆزەتیڤ. لەوانەیە ئەمە رەمزی دیموکراسی بێت کاتێک کەدەبینین (گومان) بەرەو شکست دەچێت، کەئەمەش لێکچونێکە لەنێوان نیچەو ئەفلاتون بەو پێیەی دیموکراسی لەئەنجامدا هەنگاودەنێ بەرەو ستەمکاری(Tyranny) لەهەرئەنجامێکدا ڕۆحیەتی گومان هەیە کەشۆڕبوونەوە هەیە بەرەو ژیانی گشتی سەردەم تەنانەت لەفراوانبوونی ڕوکاری لێبووردن(Tolerance) بەرەو جیاوازبوون لەجیاتی بەرهەم هێنانی ململانێ وەک مانایەکی پێشکەوتن ئێمە هەریەک لەجیاوازیەکی کوێرانەو هەرەس بەرەو (ڕێژەیی) یان دامەزراندنی ئۆپۆزسیۆنی تر دەبینین... ئەمەش وەک دوژمنێک کەشکست دەخوات غەرقی زەوی دەبێت و دەکوژرێت ئەم ڕوحیەتی گومانە وای لێکردوم ڕاستەوخۆ ئیش لەسەرئارەزووە تایبەتیەکانی نیچە بکەم نیچە بەشێوەیەکی گشتی سەربەگروپی نوخبە(ELitist) بوو. وەک جۆرێکی خەڵوەت ئاسا کە گەڕانە بەدوای هەڵوێستی مرۆڤانە و وێنەیەک لەڕاستی، بەڵام لەبەرئەوەی نیچە وێنەیەک بوو بۆ(منی باڵا) لەئاکەکاندا کەئەمەش خۆی لەخۆیدا بوونە بەکۆمەڵایەتی و گەڕانەوەیە بۆناو گشت (Public)

مۆدێلی ئەرستۆکراتی و ئارەزووی یەکسانی ئەوانەی دی

وەزیفەی نیچە بانگەشەکردن بوو بۆفەردانیەت لەکۆمەڵگەدا وژیانی خەڵوەت ئاسا بەمەبەستی وازهێنان لە»ژیانی بازاڕ ئاسا«(Marketplace) هەڵهاتن لەقەرەباڵغی کۆمەڵگەو گەڕانەوە بۆتاکگەرایی (Individualism) کەسەرجەم نوسینەکانی نیچەدا ڕەنگی داوەتەوە بەجۆرێک کەنیچە بۆ فەیلەسوفی تاکگەرایی ناسراوە. ئەمەش بەشێوەیەک کەنیچە هەمیشە لەبەرەنگاری ناشرینی کۆمەڵگەدا بووە وەکو ئەوەی بیەوێت شەڕی کۆمەڵگە بکات نیچە ئـارەزووی یەکسانی دەکرد یەکسانیەک خاڵی لەفریودانی کۆمەڵایەتی، ئەم ئارەزووەش بۆکۆمەڵگایەکی تەندروست لەگەڵا ئەوانیتر(Others) داجۆرێکی تره لەلایەنی گرنگ وشاراوە لەئارەزووی نیچە بۆدیموکراسی ئەم بایەخە زیادەڕۆییەی نیچە وەک سەنتەرێک بۆ بەهێزبوون و «باڵا» ی تاکەکان لەزۆرەملێی کۆمەڵگە هەوڵی پێشکەوتنی بواری فکری نیچەیە لەپاڵا هەوڵەکانی تریبدا ئاگایی نیچە دەردەخات بەدڵنیاییەوە بڕوای بەپلەو بایەخی مرۆڤ هەبووە ئەو ئارەزووی بەئایدیای یەکسانی سروشتی(Natural legality) نەبووە، بەڵکو پێیوابووە هەندێ خەڵک لەهەندێکی تریاشترن، ئەوەش بــەمـانای ئەوە نایەت

خەڵکانێک لەکاتی لەدایکبوونیانەوە بەسامان وناوبانگ هەڵگری یەک جۆر پلەو بایەخ بوون ئەمەش ئەوە ناگەیەنێت کەسیستمی یاسادانان پێویست بێت بۆدیاریکردنی چارەنوسی خەڵک بۆدڵنیابوون لەدەسەڵاتی دامەزراوە یاساییەکان کۆمەڵگە پێویستە شوێنێک بێت بۆبەختەوەری تاک، چونکە هەرکۆمەڵگەیە تاک بەرهەم دێنێ. بەوپێیەی چانسی یەکسانی پێویستی بەیاسای یەکسان و بنەمای ئابوری یەکسان هەیە ئەوانەی لەکۆمەڵگەدا مرۆڤی مەزنن ناکرێ نکوڵیان لێبکرێت «مەبەست لەنوخبەی ڕۆشنبیر وەرگێڕ» ئەمە مانای ئەوە نایەت کەجەوهەری رەوشتی کۆمەڵێک لەتاکەکان لەسەروی ئەوانیترەوە بن نەخێر بەڵکو هەندێک خەڵک بەرهەم هێنترن لەوانی دی ئەمەش هەمووومان بەرەو بەختەوەربوون ڕادەکێشێ، ئەمەش بەمانای تەحەداکردن ومۆتێڤ بوونە لەجیاتی لێبووردنی کوێرانە یان ململانێ دژ بە بەهای کەسانی تر

ڕەخنەو سیاسەتی مەزن

لەدەرەوەی ئەوبەرەنگاری وئۆپۆزسیۆنانەدا. لەدەرەوەی ئەو پەراوێزخستن وفەرامۆشکردنانەدا بێگومان کۆمەڵە کەسانێک هەن کە هێزی ڕاستەقینەیان ئامادەیە یان خاوەنی وزەن بۆپێشکەوتن وگـۆڕان(Change) نیچە چەمکی «سیاسەتی ئایەخ» ی بەکاردەهێنا وەک ئاماژە کردنێک لەتێڕوانین لەسیاسەتی سەردەم یان بەمانایەکی ترگوشار خستنەسەر مرۆڤە سیاسی ومەسڵحەتچی ودرۆزنەکان یان ئەوانەی سەرگەرمی خەڵەتاندنی تاکەکانن بۆگەیشتن بەدەسەڵات، تەنانەت پەراوێز خستنی دامەزراوەکان کەتەنها تەوەقوعێکە بۆئۆپۆزسیۆن بەرامبەر بەدامەزراوەی نوێ،... بەڵام زۆرینەی خەڵک بەگەمەی دامەزراوەکان خۆدەناسێنن وپرۆتیستۆ دەکەن لەسەر شەقامەکان یان هەر جوڵەیەکی شەخسی ترکەهەڵگری مانایەکی قوڵییە بۆئارەزووی تاکەکان، بەڵکو کاردانەوەیە لەدژی شتێک یاخود دیاردەیەک لەبری سیاسەتی ئایەخ ئایدیایەکی ترمان هەیە ئەویش»سیاسەتی مەزن»ە ئەمەش جۆرێکە لەگەمەی سیاسی لەبەشێک لەو هەڵوێستانە لەدەرەوەی ئەو ستاندارده ئاساییانە و ناساندنە گشتگیرانە بۆ دنیای ئەمڕۆ.

خەڵکانێک سەرقاڵ نین بەهیچ بزوتنەوەیەک«Movement» بەڵام پۆزەتیڤانە سەرگەرمی ناساندنی خۆیانن بەهۆی هەڵبژاردن و کارامەیی بەگوێرەی ویست و ئارەزووەکانی خۆیان ئەمەش بنەمای سروشتی رەخنەیە، کەسروشتێکی فەرعییە نەک گشتگیر کەبەکارامەیی خۆیان رەخنە لەدامەزراوەکان و سیاسەتی ئایەخ دەگرن. لەرۆحی گوماندا خەڵکانێک بەگوێرەی ئارەزووەکانیان لەهەنگاوناندان بەرەو جۆرێک لەبیروڕا، کەتاکە ئایندییەکان تەنها دەتوانن چاوی پێ هەڵهێنن، واتە دەتوانن شتێک بکەن کەکارەکتەرە ئایندییەکان تەنها دەتوانن لێی بڕوانن. لەوانەیە ئەوانە لەو مەخلوقانە بن کەرۆحیەتێکی کارایان هەبێ کائینەکانی سەربەسیاسەتی مەزن کائینێکن لەوانەیە بەجیاواز لەوانەی دی داهێنەربن. ئەوان تەواو لەتاک و کۆمەڵگە گەیشتوون، ئەوانە ئەو مرۆڤانەن کەنیچە ئاواتی دەخواست کەببنە مرۆڤی دیارو بەرچاو لە کۆمەڵگەدا. لەڕاستیدا ئەوانە ئەو مرۆڤانەن کەجیلی مەزن دەخوڵقێنن.

سەرچاوە: ئینتەرنێت